

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2009

Tat'ána Marčicová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

**TITO A TITOISMUS.
POSUN V RÉTORICE
ČESKOSLOVENSKÝCH MÉDIÍ PO
VYLOUČENÍ JUGOSLÁVIE
Z INFORMAČNÍHO BYRA 28. ČERVNA 1948
A SROVNÁNÍ S PŘÍSTUPEM MÉDIÍ
JUGOSLÁVSKÝCH.**

Student: Taťána Marčicová

Vedoucí diplomové práce: Prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.

Studijní obor: Mediální studia

Děkuji Prof. PhDr. Jiřímu Krausovi, DrSc. za cenné rady a podněty pro tuto práci, Bc. Zoranu Kovačevićovi a JuDr. Matouši Jirovi za poskytnutou pomoc, informace a materiály a PhDr. Olze Míkové za již tradiční celkovou podporu při psaní této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 8. 1. 2010

.....

podpis

ABSTRAKT

Práce porovnává přístup československých a jugoslávských médií k reprezentaci Jugoslávie a jejího prezidenta Josipa Broze Tita v období, kdy byla tato země v důsledku roztržky mezi Stalinem a Titem Sovětským svazem zatracena a stala se nepřátelskou pro celý východní blok, jehož bylo Československo součástí. Cílem je vysledovat, zda, a pokud ano, jakým způsobem, jsou mediální obsahy ovlivněny diktátem ideologie a propagandy nastolené oficiální politikou socialistického státu.

KLÍČOVÁ SLOVA

Josip Broz Tito, Stalin (Josif Vissarionovič Džugašvili), roztržka Stalin – Tito, mediální reprezentace, propaganda, ideologie, československá média, jugoslávská média, dějiny Jugoslávie 1. poloviny 20. století, hnutí odporu proti Fašistické ose, studená válka, socialismus, komunismus, Informační byro

ABSTRACT

This thesis compares the approach of the Czechoslovak and Yugoslav media to the representation of Yugoslavia and its president Josip Broz Tito in an era when this country as a consequence of the Stalin – Tito split, was damned by the Soviet Union and became an adversary to the whole Eastern Bloc, which included Czechoslovakia as well. The aim is to trace the effects on media content of the dictates of ideology and propaganda enthroned by the official policy of a socialist state.

KEY WORDS

Josip Broz Tito, Stalin (Ioseb Besarionis dze Jughashvili), Stalin – Tito split, media representation, propaganda, ideology, Czechoslovak media, Yugoslav media, history of Yugoslavia in the 1st half of the 20th century, resistance movement against the Axis powers, Cold war, socialism, communism, Cominform

OBSAH

ÚVOD	8
METODIKA PRÁCE	11
1. HYPOTÉZA.....	11
2. POSTUP.....	11
HLAVNÍ HISTORICKÉ PRAMENY	14
1. TEORETICKÁ ČÁST:	
Úvod do dějin Jugoslávie 1. poloviny 20. století.....	14
2. PRAKTICKÁ ČÁST:	
Posun v rétorice československých médií po vyloučení Jugoslávie z Informačního byra 28. června 1948 a srovnání s přístupem médií Jugoslávských.....	17
<u>TEORETICKÁ ČÁST:</u>	
ÚVOD DO DĚJIN JUGOSLÁVIE 1. POLOVINY 20. STOLETÍ	18
1. VZNIK KRÁLOVSTVÍ SRBŮ, CHORVATŮ A SLOVINCŮ.....	18
2. VZNIK POVÁLEČNÉ JUGOSLÁVIE.....	21
3. TITO – POLITIK.....	23
4. ROZTRŽKA STALIN – TITO.....	26
4.1 Historicko-politické pozadí a důvody roztržky.....	26
4.2 Průběh roztržky.....	29
4.3 Důsledky roztržky pro Jugoslávii: Sovětská odvěta a západní pomoc.....	32
4.4 Další vývoj.....	34
5. TITOISMUS NEBOLI TRŽNÍ SOCIALISMUS.....	36
5.1 Dělnická samospráva (Radničko samoupravljanje).....	36
5.2 Bloková nezúčastněnost (Nesvrstanost).....	36
6. TITO A ZÁPAD.....	38
6.1 Vnímání Titovy osobnosti.....	38
6.2 Historická pravda nebo úspěch propagandy?.....	39
7. SHRNUTÍ.....	42

PRAKTICKÁ ČÁST:

POSUN V RÉTORICE ČESKOSLOVENSKÝCH MÉDIÍ PO VYLOUČENÍ JUGOSLÁVIE Z INFORMAČNÍHO BYRA 28. ČERVNA 1948 A SROVNÁNÍ S PŘÍSTUPEM MÉDIÍ JUGOSLÁVSKÝCH.....44

A. Reprezentace Jugoslávie v Rudém právu

před jejím vyloučením z Informačního byra.....45

1. ROK 1948 V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE
A FEDERATIVNÍ LIDOVÉ REPUBLICE JUGOSLÁVIE.....46
2. IDEOLOGIE A SPOLEČNÉ HODNOTY.....48
  - 2.1 Nová slovanská politika.....49
  - 2.2 Kulturní spolupráce.....52
  - 2.3 XI. všesokolský slet.....55
  - 2.4 Postoj k jugoslávské zahraniční politice.....56
  - 2.5 Hospodářská spolupráce.....58
3. SHRNU TÍ.....61

B. Reprezentace Jugoslávie v Rudém právu

po jejím vyloučení z Informačního byra.....63

1. TÉMATICKÉ ROZČLENĚNÍ REAKCÍ NA
REZOLUCI INFORMAČNÍHO BYRA.....64
  - 1.1 Víra socialistických zemí v nápravu situace v
Komunistické straně Jugoslávie.....64
  - 1.2 Jednomyslný souhlas Komunistické strany Československa
s rezolucí Informačního byra a jednotná rétorika 65
  - 1.3 V. sjezd Komunistické strany Jugoslávie.....69
  - 1.4 Jugoslávská opozice doma.....72
  - 1.5 Jugoslávská opozice v exilu.....74
2. SHRNU TÍ.....77

C. Reprezentace událostí roku 1948 v Borbě

a porovnání s jejich reprezentací v Rudém právu.....79

1. ANALÝZA BORBY – JAKÝCH TEXTŮ SE TÝKÁ?.....80
2. REFLEXE REZOLUCE INFORMAČNÍHO BYRA V BORBĚ.....81
  - 2.1 Přípravy V. sjezdu Komunistické strany Jugoslávie.....81
  - 2.2 Rezoluce Informačního byra o situaci v Komunistické
straně Jugoslávie z 28. června 1948.....82
  - 2.3 Vystoupení jugoslávských cvičenců
na XI. všesokolském sletu.....90

ZÁVĚR.....92

ÚVOD

Cílem této diplomové práce je ukázat, zda, a pokud ano, jak jsou mediální obsahy závislé na momentálním společenském klimatu a politické situaci, tedy dobovou podmíněnost reprezentace týchž událostí médii v různých zemích s různým společensko-politickým systémem. Jinými slovy jsem se na konkrétním případě snažila zachytit vliv ideologie a propagandy na vnímání historických událostí. Otázkou zůstává, nakolik se jedná o prvotní vnímání jednotlivců, jakožto bytostí obdařených kritickým myšlením, a nakolik je vnímání jednotlivců pod vlivem interpretace dominantní politické ideologie, která se, slovy Althussera, prostřednictvím ideologického státního aparátu, jež vědomí jedinců spoluvytváří, svou dominanci snaží udržet (Althusser, ?, s. ?). V druhém případě, což je pohled mnohem realističtější, se jedná o reprezentaci utilitární, což z interpretace činí desinterpretaci v zájmu mocenských struktur.

Ukázat či jen částečně nastínit skutečný vliv ideologie na názorové klima ve společnosti je však nad rámec možností této práce a ani to není jejím cílem. Ať už je tento vliv jakkoli silný a jeho mechanismy jakkoli účinné, je na první pohled zřejmá provázanost a jistá kauzalita mezi mediální reprezentací a politickou orientací dané země, což je také předmětem této práce. Pokud hovořím o politické orientaci, mám na mysli sice jednodimenzionální, avšak v politologii dodnes běžně užívanou a obecně nejpřístupnější klasifikaci politických ideologií na levici a pravici jako odkaz Francouzské revoluce, která ovlivnila vývoj demokratického státního zřízení tak, jak jej chápeme dnes.

Naše téma historicky spadá do samých počátků studené války a je názorným příkladem myšlení doby, kdy byl svět relativně jasně rozdělen na dva soupeřící tábory, z nichž si každý uzurpoval právo na výlučnou platnost a legitimitu. Lze obecně říci, že jedinci jako subjekty působení ideologie se mohli myšlenkově přiklonit k jednomu z pólů v důsledku součinnosti různých faktorů. Mezi tyto faktory nepatří jen vlastní povaha, přesvědčení a světonázor, ale z velké míry i jistá úroveň kritického přístupu a povědomí o podstatě a fungování mašinérie propagandy, tedy schopnost přistupovat k nabízeným („nabízeným“ je v našem případě pouhý eufemismus) informacím s odstupem a nadhledem.

Po pádu železné opony jsme stáli tváří v tvář světu zcela jinému, méně přehlednému. Byl to svět vsutku postmoderní, po všech stránkách rozdrobený, heterogenní, a přesto globální, v němž jakoby jeden pól zcela vymizel a zanechal po sobě jen jakési vákuum. Zdá se, jako by tento stav byl jen dočasný, jako by šlo o vychýlení z rovnováhy, k níž svět opět přirozeně spěje dosazením nějaké nové veličiny za proměnnou, která najednou nabyla formy vákua. Jako by společnost nemohla existovat bez své negace, jako by její podstata byla

závislá na vymezení se vůči svému opaku. Z tohoto pohledu lze na terorismus nahlížet právě jako na veličinu, kterou nabyla proměnná a která (naši) společnosti rovnováhu poskytuje.

Někteří si snad uvědomili relativitu černobílého dělení světa, ať už se jednalo o ty, kteří domácí propagandě podlehli a v přímé konfrontaci se skutečností byli nuceni své stereotypy poupravit, či to byli jedinci, kteří naopak do nových forem vkládali příliš velké naděje, jež zůstaly nenaplněny. Po prolomení hráze mezi bloky, která se po čtyři dekády zdála být věčná a definitivní, již nebylo třeba demonizovat soupeřící stranu a označovat ji za jakýsi zhoubný nádor, na jehož neduhy existuje jediný všelék, kterým je právě vlastní hodnotový a společenský systém. Po zrušení informačního embarga najednou oba světy v otevřené přímé konfrontaci obnažily své vlastní neduhy, čímž odhalily i manipulativní podstatu vlastních propagand.

Ať už je tomu jakkoli, lze předpokládat, že logika fungování médií, jako jednoho z instrumentů ideologického státního aparátu, je na tomto procesu historického vývoje „proměnné“ ve formě vlastní negace relativně nezávislá, jelikož jejich podstata, zakořenění a funkce ve společnosti se nijak radikálně nemění.

Pokud přijmeme tuto premisu, může nám srovnání přístupů médií domácích, tedy československých, a médií jugoslávských k událostem ve Federativní lidové republice Jugoslávie (od roku 1963 Socialistická federativní republika Jugoslávie) v poválečných letech sloužit jako exemplární příklad vlivu vnějších podmínek (ideologie) na mediální výstupy ve své celistvosti, protože tato bipolarita dvou ideologických paradigmat, přestože dnes již neplatná nebo ve zcela jiné formě, dodává problematice jakousi jasnost, vymezenost a možnost srovnání.

Problematika Titovy osobnosti a titoismu je ale v tomto ohledu zajímavá ještě z jiného důvodu. Pokud hovoříme o rovnováze dvou sil, které spolu sice soupeří a snaží se rozšířit svůj akční rádius, ale propůjčují světu jakousi srozumitelnost a kategorizovatelnost, pak to byl právě Josip Broz Tito, kdo jako člověk, a Jugoslávie jako geopolitická jednotka, tuto srozumitelnost neustále narušovali a zpochybňovali. Svou nezařaditelností a nevypočitatelností svého politického směřování uváděla tato země v nejistotu a pochyby jak západní, tak východní blok. Když k tomu připočteme aureolu, kterou okolo sebe šířil Tito jako jediný komunistický vůdce mající odvahu postavit se Stalinovi, a obdiv, který Spojenci chovali vůči srbskému národu jako jednomu z nejstatečnějších národů bojujících ještě před několika málo lety proti fašistickému Německu, národu, který jako první zformoval domácí hnutí odboje (což ovšem nebylo komunistické hnutí partyzánů, ale royalističtí četníci), je zcela pochopitelné, že ani jedna strana nevěděla, jak k této zemi přistupovat, a že se pro oba tábory stala do značné míry tabu.

Vrcholem Titovy mezinárodní politiky byla navíc vůdčí role při založení Společenství nezávislých států, které mělo nabídnout třetí cestu jako alternativu dvěma

blokům, usilujícím o celosvětový monopol. Étos okolo Titova angažování v této organizaci naznačoval, že chtěl dát světu najevo nevíli učinit z Jugoslávie satelit či kolonii kteréhokoliv ze dvou soupeřících hráčů, kteří po dlouhá léta udávali směr a díky exportu evropské tradice ovlivňovali osud zemí celého světa.

Nastínila jsem tedy důvody, proč se domnívám, že bude velice zajímavé sledovat, jak se s tímto „rušivým“ elementem na světové politické scéně média vyrovnávala.

LITERATURA:

ALTHUSSER, Louis.

METODIKA PRÁCE

1.

HYPOTÉZA

Předpoklad, který se tato práce snaží ověřit, respektive případně vyvrátit, jsem nastínila již v úvodu. Přesná definice zní takto:

Jakým způsobem a jakou měrou ovlivnila komunistická propaganda reprezentaci Federativní lidové republiky Jugoslávie a osobnosti a politiky Josipa Broze Tita v československých médiích po 28. červnu 1948?

2.

POSTUP

Při psaní své diplomové práce jsem podklady získávala především dvěma hlavními metodami. Při psaní první, teoretické části, v níž se můžeme seznámit s jednou evropskou zemí, která nám byla, jak uvidíme později, v mnoha ohledech historického vývoje blízká, jsem vycházela z monografií týkajících se především problematiky historického období Jugoslávie v dobách raného titoismu.

Snažila jsem se vycházet z primární literatury, ovšem historie je věda interpretativní a, jak známo, psaná vítězi. Vychází tedy otázka vztahu historických faktů a psaných dějin. Proto jsem se při studiu primárních pramenů snažila dodržovat následující pravidla, která navrhuje Knihovna kongresu Spojených států amerických¹⁾:

1. Pravidlo času a prostoru. Čím je zdroj časově i prostorově blíže zkoumané události, tím je větší pravděpodobnost jeho přesnosti. Jde tedy o prameny spadající do kategorie od přímého svědectví, přes výpovědi hlavních aktérů až po záznamy rozhovorů s nimi, pořízené v pozdější době.
2. Pravidlo zaujatosti. Každý pramen je do jisté míry zaujatý, protože autor z různých důvodů nebyl schopen situaci popsat přesně nebo, opět z velmi rozmanitých důvodů, ani nechtěl. Proto je dobré mít na mysli následující doporučení:

- Dokumenty je třeba číst kriticky.
- Je nutné vzít v potaz autorovo východisko, svědectví nemá hodnotu faktu.
- Prameny by měly být prověřeny a porovnány s příbuznými dokumenty a materiály.

3. Otázky, které je třeba si klást při hodnocení kvality primárních pramenů:

- Kdo je jejich autorem a proč je vytvořil? Jedná se o rutinní zápis, protokol či je výsledkem promyšleného, záměrného procesu?
- Byl autor zdroje bezprostředním svědkem události, nebo jen zaznamenal to, co viděli nebo slyšeli jiní?
- Byl autorův vztah k tématice neutrální, nebo mohly jeho názory a zájmy ovlivnit to, co zaznamenal?
- Vypracoval autor pramen pro vlastní potřeby, pro několik málo lidí, nebo pro široké publikum?
- Byl dokument vytvořen pro soukromé, nebo veřejné účely?
- Měl autor v úmyslu informovat nebo přesvědčovat ostatní? Měl autor důvody být upřímný či neupřímný?
- Byl záznam pořízen během události, bezprostředně po jejím skončení, či po nějaké časové prodlevě? Jak dlouhá byla tato časová prodleva?

Druhá, stěžejní část je praktičtější. Porovnávala jsem zpravodajství týkající se námi sledovaných událostí, přičemž jsem čerpala z největších a nejvlivnějších domácích (Rudé právo) a jugoslávských novin (Borba). Předem jsem pracovně vymezila zkoumané období s tím, že ho dodatečně během práce upravím s ohledem na relevantnost a četnost zmínek o námi sledované problematice. Vzhledem k rozsahu této práce a jejímu účelu se nakonec ukázalo, že pro naše účely plně postačí vydání jediného roku – roku 1948. Množství materiálu nám umožní srovnání situace před onou historickou událostí, jež je těžištěm naší analýzy, i po ní. V případě československých médií pak do tohoto roku spadají i události únorového komunistického převratu.

Protože analýza rétoriky, tedy vyznění, „tónu“ mediálního obsahu je věc do značné míry subjektivní, snažila jsem se při práci soustředit na několik parametrů, které, pokud jsou aplikovány v obou případech (před vyloučením/po vyloučení z Informačního byra, Rudé právo/Borba), dávají možnost srovnání těchto obsahů. Sledovala jsem:

1. Četnost článků a zmínek o Jugoslávii ve srovnání s četností článků o jiných zemích s podobným významem pro Československo.
2. Rozsah a délku těchto článků.
3. Jejich umístění (titulní strana, okrajová zmínka,...).
4. A samozřejmě, zda je hodnocení země a jejích představitelů pozitivní či negativní.

LITERATURA:

¹⁾ The Library of Congress: The Learning Page... : Student Lesson Section 2: Analysis of Primary Sources [online]. 1993 , 09/26/2002 [cit. 2009-09-23]. Anglický jazyk. Dostupný z WWW: <<http://memory.loc.gov/learn/lessons/psources/analyze.html>>.

Rudé právo : Ústřední orgán Komunistické strany Československa. ÚV KSČ. 1921-1995, roč. 25-30. Brno : ISSN 0032-6569 .

Borba : Nezavisan politički i društveni list. 1922- , godina 1. Beograd : 1922- . ISSN 0350-7440.

HLAVNÍ HISTORICKÉ PRAMENY

1.

TEORETICKÁ ČÁST:

Úvod do dějin Jugoslávie 1. poloviny 20. století

Přestože se budeme soustředit na události, které se děly v Jugoslávii v relativně krátkém období kolem roku 1948, pramení tyto události z jistého dějinného vývoje a bylo by podle mne chybou nepojednat o nich v tomto širším historicko-politickém kontextu. Až tento kontext dává událostem smysl a pomáhá nám chápat jejich pravý význam.

V první části práce, která slouží tomuto účelu, jsem se, jak je uvedeno v předchozí kapitole, snažila čerpat z primárních pramenů. Pokud ale vezmeme v potaz výše uvedená doporučení, jak s primárními zdroji pracovat, je na první pohled zřejmé, že dokumenty jakkoli spjaté s politikou určité země, jako je tomu v našem případě, podléhají vlivu ideologie a propagandy a nelze s nimi tedy pracovat bez pečlivého uvážení a kritického čtení. Navíc prameny z pera přímých účastníků, kteří spoluvytvářeli dějiny Jugoslávie v těchto letech, tedy členů Komunistické strany Jugoslávie, jsou silně tendenční a bez reflexe v podstatě nepoužitelné. Podobných pramenů, psaných na politickou objednávku, jako například všechny monografie Vladimira Dedijera, dvorního životopisce Josipa Broze Tita, je dostupných bezpočet (Dedijer, 1953, Dedijer, 1977). Ani západní publikace však nelze brát jako automaticky věrohodnější a netendenční (např. Auty, 1970).

Bez hlubšího uvážení nelze pracovat ani s texty osobností vůči režimu kritických. Mezi takové autory patří i spisovatel Milovan Đilas, největší kritik na domácí půdě, jehož kredibilitu ale zpochybňuje sám fakt, že v době své největší moci měl na starosti propagandu v zemi. Đilas byl Titův věrný soudruh a významný člen Politbyra (stranická knížka č. 4), kterého však Tito dal bez váhání zatknout, jakmile se v 50. letech stal politicky nepohodlným. Ačkoli byl vždy spíše reformním komunistou, jeho nejostřejší kritika začala právě až poté, co byl uvržen v nemilost. Z této doby také pocházejí jeho nejznámější a na Západě často bez výhrad přijímané memoáry (Đilas, 1980, Đilas, 1986). *V jeho ztvárnění se však nejedná o výsledek vědecky postupujícího, o objektivitu usilujícího badatele, nýbrž o zprávu svědka a spolupachatele odkázaného jen na vlastní vzpomínky, v jehož duši spolu zápasily zahořklost, touha po ospravedlnění, morálně-„sebekritický“ odpor k vlastní účasti, zraněná hrdost a téměř fanatická láska k pravdě – a dokonce ještě i zbytky opatrnosti** (Razumovsky, 1980, s. 225).

Je tedy zřejmé, že tyto dobové prameny, přestože splňovaly kritéria blízkosti času a prostoru, bylo nutné navzájem porovnávat, brát v úvahu postavení a východiska jejich autorů a srovnávat fakta i jejich interpretace se zdroji sice vzdálenějšími (ať už šlo o zprávy cizích vlád či zahraničních pozorovatelů), ale skýtajícími větší pravděpodobnost nezájatosti a objektivitu. Skutečnost, že se ale i v těchto případech často jednalo o podobnou účelovou interpretaci, jen z druhé strany, tak, aby vyhovovala potřebám ospravedlnit vlastní politiku, není třeba zdůrazňovat.

Přesto jsem se snažila nalézt jakýsi průsečík všech těchto pohledů, který se v kombinaci s časovým odstupem a přístupem k informacím, jež byly po dlouhou dobu utajované, jevil nejbližší pravdivému popisu situace a událostí. Jako jedno z vodítek, jakýsi indikátor pravdivosti informací, lze považovat například dokumenty odtajněné po otevření Archivu Jugoslávie (dnes Archiv Srbska a Černé Hory) a Rosarchivu (dnes Federální archivní agentura Ruska) a zpracované srbskými a ruskými historiky v knize Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola Tito-Staljin (2006). Téměř ve všech případech jsem čerpala z fondu Národní knihovny České republiky.

Na závěr se ještě krátce zmíním o způsobu, jak jsem přistupovala k citacím pramenů. Uváděla jsem autora vždy, kdy by z mého textu mohlo mylně vyplynout, že autorem konkrétní myšlenky jsem já. U historických událostí, které jsou všeobecně známé a přijímané jako fakt, jsem zdroje většinou neuváděla, i když primární dokumenty, které je dokazují, k dispozici jsou.

* Bei seiner Darstellung handelt es sich nicht um das Ergebnis eines wissenschaftlichen, um Objektivität bemühten Forschers, sondern um den Bericht eines nur auf sein Gedächtnis angewiesenen Zeugen und Mittäters, in dessen Seele Erbitterung, das Verlangen nach Rechtfertigung, moralisch-„selbskritischer“ Ekel über seine Beteiligung, verletzter Stolz und fast fanatische Wahrheitsliebe – und auch selbst noch ein Rest von Vorsicht miteinander stritten.

LITERATURA:

AUTY, Phyllis. *Tito: A Biography*. New York : McGraw-Hill, 1970. 343 s.

DEDIJER, Vladimir. *Josip Broz Tito : Príspevky pre biografíu*. Pavel Bartok. Petrovec : Kultúra, 1953. 471 s.

DEDIJER, Vladimir. *Drug Tito kao revolucionarni strateg i njegova borba za integritet Jugoslavije protiv imperializma i hegemonizma* . Beograd : Srpska akademija nauka i umetnosti, 1977. 49 s.

ĐILAS, Milovan. *Tito : eine kritische Biographie* . Peter Walcker. Wien : Fritz Molden, 1980. 349 s.

DILAS, Milovan. *Conversations with Stalin*. Harmondsworth : Penguin Books, 1962. 171 s.

RAZUMOVSKY, GRAF, Andreas. *Ein Kampf um Belgrad : Tito u.d. jugoslawische Wirklichkeit* . Berlin : Ullstein, 1980. 540 s.

Međunarodni okrugli stol Tito-Staljin (2006 : Bělehrad, Srbsko). *Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola Tito-Staljin* . Beograd : Arhiv Srbije i Crne Gore, 2007. 209 s.

2.

PRAKTICKÁ ČÁST

Posun v rétorice československých médií po vyloučení Jugoslávie z Informbyra 28. června 1948 a srovnání s přístupem médií jugoslávských

Ve stěžejní části této práce otázka primárních a sekundárních pramenů přirozeně odpadá. Rozhodla jsem se ilustrovat přístup médií na příkladu tisku, protože tisk představoval v té době médium nejrozšířenější a nejsnáze přístupné, a proto i nejvlivnější.

I výběr titulů byl celkem jasný – na české straně je to samozřejmě deník Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa a na straně jugoslávské srbská obdoba Rudého práva, deník Borba: Nezavisan politički i društveni list (Boj: Nezávislé politické a společenské noviny). V prvním případě jsem využila projekt Národní knihovny ČR „Digitální knihovna Kramerius“. V případě druhém jsem, jako již mnohokrát při mém dosavadním studiu, ocenila bohatý fond Slovanské knihovny v pražském Klementinu.

LITERATURA:

Rudé právo : Ústřední orgán Komunistické strany Československa. ÚV KSČ. 1921-1995, roč. 25-30. Brno : ISSN 0032-6569 .

Borba : Nezavisan politički i društveni list. 1922- , godina 1. Beograd : 1922- . ISSN 0350-7440.

TEORETICKÁ ČÁST:

**ÚVOD DO DĚJIN JUGOSLÁVIE 1. POLOVINY
20. STOLETÍ**

1.

VZNIK KRÁLOVSTVÍ SRBŮ, CHORVATŮ A SLOVINCŮ

Dějiny Československa a Jugoslávie vykazují mnoho styčných bodů. Obě státní formace již patří minulosti, jednalo se o federace několika slovanských národů a spojuje je jak osud zemí, které byly součástí Rakousko-Uherské monarchie, tak osamostatnění po pádu tohoto impéria v důsledku prohrané války. Najednou mělo vícero národů, mezi něž patřily mimo jiné právě Češi, Slováci a národy jihoslovanské, po staletích opět možnost objevit se na politické mapě jako občané svých vlastních samostatných suverénních států.

Po rozpadu Osmanské říše ztratila i Rakousko-Uherská monarchie, jako nárazníková zóna osmanské rozpínavosti, odůvodnění své existence. Po 1. světové válce ovládla rakousko-uherský prostor vlna zakládání moderních liberálních národních států podle amerického vzoru. Byl to také prezident Wilson, kdo nejenergičtěji podporoval myšlenku národního sebeurčení (proslav Čtrnáct bodů z 8. 1. 1918¹⁾), ale hlavní vliv na novou politickou mapu Evropy měly Velká Británie a Francie - velkostáty založené na rozumu, jež se svými koloniálními praktikami stály i u zrodu Jugoslávie.

30. dubna 1915 bylo ustanoveno Jugoslávské komitě se sídlem v Londýně, jehož koordinátorem byl Robert William Seton-Watson – člověk s nímž během svého pobytu v Londýně během 1. světové války udržovali přátelské vztahy Tomáš Garrigue Masaryk i Edvard Beneš. Výsledkem jednání delegace především chorvatských emigrantů v tomto komitě bylo založení Království Srbů, Chorvatů a Slovinců 1. 12. 1918 pod vedením srbské dynastie Karađorđevićů, sdružující všechny jihoslovanské národy s výjimkou Bulharů²⁾.

Formaci takto národnostně komplexního státního útvaru umožňoval tehdy všeobecně rozšířený předpoklad, že pokud lidé hovoří v podstatě stejným jazykem, budou k sobě mít blízko ve všech dalších ohledech důležitých pro funkční soužití v jedné zemi. Důležitost připisovaná jazykové blízkosti tedy převážila nad naprosto odlišnými historickými tradicemi, minulou příslušností k různým státním celkům či náboženskou odlišností. Geopolitická mapa Balkánu se však od situace ve střední a západní Evropě vždy diametrálně lišila, především pokud jde o promísení národů na celém území a absenci historických hranic jako dědictví z dob Osmanské říše. S výjimkou Albánie, se identifikačním a státotvorným faktorem ukázal být faktor nábožensko-kulturní, respektive historický. U zrodu nové Jugoslávie stál ale ještě jeden podstatný paradox – nové království v mnohém připomínalo nenáviděnou Rakousko-Uherskou monarchii, stejně jako později zůstala Jugoslávie po roztržce se Stalinem „malým Sovětským svazem“.

LITERATURA:

¹⁾ WILSON, Woodrow. *Fourteen Points*. Wikisource.org [online]. [cit. 2009-09-29]. Dostupný z WWW: <http://en.wikisource.org/wiki/Fourteen_Points>.

²⁾ The Corfu Declaration. Firstworldwar.com [online]. [cit. 2009-09-28]. Dostupný z WWW: <http://www.firstworldwar.com/source/greaterserbia_corfudeclaration.htm>.

2.

VZNIK POVÁLEČNÉ JUGOSLÁVIE

Poválečné uspořádání Jugoslávie bylo zcela pod taktovkou Komunistické strany Jugoslávie, která sice byla až do 2. světové války co do počtu členů malá a v ilegalitě, ale jako jediná měla celonárodní charakter a v důsledku relativně nedávného pronásledování byla velmi dobře organizovaná (Đilas, 1980, s. 20). O budoucí podobě jugoslávského státu, který se měl stát socialistickou federací jihoslovanských národů, bylo rozhodnuto na dvou zasedáních **Protifašistického** národního osvobozenického shromáždění Jugoslávie (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ) - první zasedání se uskutečnilo ve městě Bihač 26. listopadu 1942, druhé ve městě Jajce 29. listopadu 1943. Na zasedání v Jajcích obdržel Josip Broz Tito, vůdce partyzánů, titul maršála a předsedy prozatímní vlády Jugoslávie, za niž se AVNOJ prohlásil, což bylo podstatné pro další vývoj v zemi. *Tímto zasedáním AVNOJ v Jajcích byla založena nová titoistická legitimita a datum jeho konání je dodnes v Jugoslávii každoročně oslavováno jako státní svátek: jako „Den založení státu“** (Razumovsky, 1980, s. 237). Legitimita titoismu stála tímto u samých kořenů nové Jugoslávie, což Titovi usnadnilo nahrazení konstitutivní mytologie stalinismu a leninismu mytologií vlastní.

* Die neue titoistische Legitimität wurde mit dieser „AVNOJ“-Sitzung in Jajce begründet, und bis heute wird in Jugoslawien dieses Datum alljährlich als Staatsfeiertag begangen: als „Tag der Staatsgründung“.

LITERATURA:

DILAS, Milovan. *Tito : eine kritische Biographie* . Peter Walcker. Wien : Fritz Molden, 1980. 349 s.

RAZUMOVSKY, GRAF, Andreas. *Ein Kampf um Belgrad : Tito u.d. jugoslawische Wirklichkeit* . Berlin : Ullstein, 1980. 540 s.

3.

TITO - POLITIK

Jugoslávie byla jednou z posledních zemí, jejíž éru je možné pojmenovat podle jediného velikého vůdce – Josipa Broze Tita (status prvních demokratických prezidentů zemí střední a východní Evropy po pádu Berlínské zdi byl jistě často až mytologický, ale zcela jiného druhu). Dokonce ani Stalin a Mao Ce-tung se nedočkali ústavně zakotveného jmenování na post prezidenta bez omezení mandátu, tak jako tomu bylo v případě Tita v ústavě z roku 1974 (hlava III, článek 333 Ústavy Socialistické federativní republiky Jugoslávie¹).

Důvodem je především Titův kult osobnosti, který mu pomáhali pěstovat jeho nejbližší spolupracovníci (Tito – Staljin, 2006, s. 86). Provázané a nepřehledné funkce jugoslávského Politbyra a komplikovaný proces vlády prostřednictvím zdouhavého schůzování pak pomohly zastřít fakt, že Tito měl celkovou kontrolu nad všemi segmenty společnosti. Dále je třeba mít na zřeteli, že stranické okolí Tita (nar. 1892) bylo mladší (Ranković nar. 1909, Kardelj nar. 1910, Đilas nar. 1911). Tento detail generačního rozdílu měl vliv na vztahy v nejvyšším vedení (Tito – Staljin, 2006, s. 87). Lze říci, že Tito byl jako pamětník pronásledování komunistů ve 20. letech spíše stranickou relikvií. Jelikož byl však stále na vrcholu svých sil, byla jeho pozice nezpochybnitelná a neotřesitelná.

V politice se Tito osvědčil jako výborný stratég. Na rozdíl od intelektuálněji založených francouzských, italských a španělských komunistů byl Tito spíše praktik, který teorii užíval a posteriori podle potřeb momentální situace, které také ovlivňovaly jeho rozhodnutí. Jak potvrzuje i Milovan Đilas, *Tito hovořil jako pragmatik a ne jako teoretik. Praxe měla nyní jednoznačně přednost před teorií** (Đilas, 1980, s. 21).

Tímto utilitárním užitím teorie, jejíž funkci Tito spatřoval v ospravedlnování, afirmování, zastírání či odvádění pozornosti, činil z teorie její vlastní opak – tedy ideologii (bez ideologie se ale neobejde žádná vláda, ať už je demokratická či totalitní). V tom lze spatřovat kořeny paradoxů a náhlých obrátů Titova smýšlení a rétoriky, často o 180 stupňů. Podařilo se mu prosadit své hnutí partyzánů na úkor srbských patriotů generála Mihailoviće, kterého později komunisté neprávem označili za kolaboranta (např. Tito, 1944). Zrada a exekuce četníků je obzvláště tragická kapitola dějin Titovy Jugoslávie, ale není předmětem našeho studia. Účelným užitím teorie je i doplnění myšlenky jugoslávského panslavismu myšlenkou socialismu, která byla jakožto ideologie dělnictva pro tradičně agrární zemi importovaná a cizí (Tito – Staljin, 2006, s. 83).

Tito se také původně oficiálně hlásil k antinacionalistické myšlence světové revoluce a Internacionály (citace), která byla zcela pod vlivem Sovětského svazu, takže

jakmile žádal pro Jugoslávii politickou autonomii, muselo to nutně mezi oběma zeměmi způsobit napětí. Nejpozději od 70. let pak naopak prohlašoval, že socialismus v Jugoslávii byl od počátku specifický (např. Tito, 1979, s. 32).

Podobných příkladů Titova politického manévrování bychom našli mnoho a bude o něm ještě řeč. Při sledování vlastních zájmů byl schopen oscilovat mezi „východní“ a „západní“ ideologií po celou dobu své politické kariéry od roztžky se Stalinem roku 1948 až do své smrti. O pružnosti Titova přesvědčení Đilas poněkud jízlivě napsal: *„Politik, který zažil překvapivý vzestup a prokázal se odvážnou samostatností, ale bez trvalých duchovních a institucionalizovaných výtvorů.“*** (Đilas, 1980, s. 312) Pokud hledíme na Đilasův závěr o Titovi s vědomím, jaký byl konec Jugoslávie, musíme mu přiznat jistý stupeň prozřetelnosti.

* *Tito sprach als Pragmatiker und nicht als Theoretiker. Die Praxis erhielt nun eindeutig den Vorrang vor der Theorie.*

***Ein Politiker, der überraschenden Aufstieg erlebte und mutige Selbstständigkeit zeigte, aber ohne dauerhafte geistige oder institutionalisierte Schöpfungen.*

LITERATURA:

DILAS, Milovan. *Tito : eine kritische Biographie* . Peter Walcker. Wien : Fritz Molden, 1980. 349 s.

TITO, Josip Broz. *The Historical Mission of Non-Alignment*. Beograd : Socialist Thought and Practice, 1979. 49 s.

TITO, Josip Broz. *Boj národů porobené Jugoslávie*. Moskva : Vydavatelství cizojazyčné literatury, 1944. 43 s.

Međunarodni okrugli stol Tito-Staljin (2006 : Bělehrad, Srbsko). *Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola Tito-Staljin* . Beograd : Arhiv Srbije i Crne Gore, 2007. 209 s.

¹⁾ Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974). Wikisource.org [online]. [cit. 2009-09-28].

Dostupný z WWW:

<[25](http://sr.wikisource.org/srel/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1974)>.</p></div><div data-bbox=)

4.

ROZTRŽKA STALIN – TITO

Již z názvu této práce vyplývá, že onou zlomovou událostí, která zapříčinila změnu v politické agendě mediálních obsahů, bylo vyloučení Jugoslávie z Informačního byra (organizace sdružující mezinárodní komunistické hnutí se sídlem v Bělehradě, po roztržce v Bukurešti, která byla založena roku 1947 jako nástupce během 2. světové války zrušené Kominterny, též Třetí internacionály) jako dohra roztžky mezi Stalinem a Titem. V následující kapitole se této historické události budu věnovat podrobněji nejen proto, že je pro naše studium určující, ale také proto, že jsem při svém zkoumání zjistila zajímavé informace, které se do značné míry rozcházejí s obecně rozšířenou představou (i odborné veřejnosti).

4.1

HISTORICKO-POLITICKÉ POZADÍ A DŮVODY ROZTŽKY

Z dříve pronásledovaných členů komunistických stran se po válce stali vůdci svých zemí. Vedení KSJ, a především Tita, považoval Stalin až do roku 1948 za nejdogmatictější a nejfanatictější. *Ne náhodou byl Tito na vůdce strany povýšen během svého pobytu v Moskvě (roku 1937 – pozn. autora) v dobách největších čistek** (Deutscher, 1967, s. 593). Čemu vděčil za Stalinovu důvěru, prozradil později v soukromém rozhovoru s Milovanem Đilasem: „*Vyhýbal jsem se společnosti frakcionistů, dělal jsem svou práci a dával jsem si pozor na to, co říkám, především v místnostech s telefonními přístroji.*“** (Đilas, 1980, s. 74) Ozbrojený revoluční boj ve vlastní zemi však změnil Tita z poslušného Stalinova spolupracovníka z řad mezinárodní komunistické nomenklatury v rebelujícího vůdce národa.

V očích západní veřejnosti si Tito vysloužil obdiv za statečnost, již nesporně musel projevit, když odmítl zůstat pouhým sovětským vazalem a jako jediný komunistický vůdce se Stalinovi postavil. Jistě věděl, že je to rozhodnutí zásadní a riskantní, a byl si také vědom jeho důsledků pro Jugoslávii (viz dále). Titovy největší obavy byly spojeny s hospodářskými sankcemi, protože Jugoslávie patřila mezi země, které byly 2. světovou válkou zdevastovány po všech stránkách nejvíce. Muselo mu být jasné, že pokud se země ocitne na pokraji ekonomického kolapsu, bude to znamenat také jeho konec.

K odhodlání čelit Stalinovi ho však vedly neméně závažné důvody. Tito měl možnost poznat povahu bolševické moci a ruských poměrů během svého pobytu v Sovětském svazu v letech 1935 – 1937 v době zmíněných stalinistických čistek. *Revolucioář Josip Broz, který do té doby prodělal již mnoho těžkých zkušeností, až nyní pochopil, že revoluční instituce a*

metody, přestože od ideje neoddělitelné, jsou přeci jen důležitější než tato idea, a dokonce důležitější, než sama revoluce*** (Đilas, 1980, s. 35). Dobře tedy věděl, co by ho čekalo, kdyby se na poslední chvíli postavil na stranu Moskvy proti autonomizaci. Například bulharský prezident Georgi Dimitrov, s nímž Tito jednal o možné Balkánské federaci (viz dále), byl pravděpodobně právě pro tato jednání v lednu roku 1949 převezen sovětským letadlem do Moskvy, odkud už se nikdy nevrátil. Kromě této osobní roviny obav o holý život mělo Titovo rozhodnutí samozřejmě i rovinu politickou. Jít do otevřeného sporu bylo jedinou možností, jak si v Jugoslávii si udržet svou moc, která byla v tomto okamžiku již absolutní (Đilas, 1980, s. 91).

Jak ukázaly dějiny, kostky byly vrženy v Titův prospěch. Socialismus v Jugoslávii se sice do roku 1948 dogmaticky držel sovětského příkladu, což dokládají dobré vztahy těchto zemí, ale především díla a programová prohlášení jugoslávských komunistických teoretiků. Přesto neměla Moskva, vzhledem k tomu, že byl Tito jediným vůdcem, kterému se podařilo osvobodit svou zemi téměř bez pomoci Rudé armády, nad děním v Jugoslávii takovou kontrolu, jako v ostatních satelitních státech. S úspěchem partyzánského hnutí ve 2. světové válce je také úzce spjat fakt, že *Tito byl úspěšný autochtonní vůdce revoluce s autoritou a úctou své země – armády, policie a především národa, čehož si byl dobře vědom. Nebyl tak nucen vytvořit loutkovou vládu jako ti, kteří se k moci dostanou se značnou zahraniční podporou***** (Tito – Staljin, 2006, s. 108).

Navíc musíme vzít v úvahu poválečné rozdělení sfér vlivu v jihovýchodní Evropě načrtnuté doslova na círu papíru, na kterém se dohodli Stalin a Churchill 9. října 1944 v Moskvě (viz příloha). Dnes můžeme říci, že Stalin se této úmluvy držel. Přestože byla například Řecká občanská válka mezi komunisty a legální řeckou vládou nebezpečnou zkouškou „internacionalistické solidarity“, Stalin nakonec ve prospěch řeckých komunistů nezasáhl (Tito – Staljin, 2006, s. 62). Tito tedy doufal, že nejednoznačné rozdělení vlivu v Jugoslávii Stalina, který navíc vyšel z 2. světové války jako veliký mírotvůrce, od vojenské intervence i v Jugoslávii odradí.

* It was not for nothing that Tito had been promoted to his party's leadership during his stay in Moscow at the time of the great purges.

** Ich vermied die Gesellschaft der Fraktionisten, beschäftigte mich mit meiner Arbeit und achtete darauf, was ich sagte, vor allem in Räumen mit Telefonapparaten.

*** Der Revolutionär Josip Broz, der schon viele und schwere Erfahrungen durchmachen mußte, hat erst jetzt zu begreifen, daß revolutionäre Institutionen und Methoden, obgleich untrennbar von der Idee, doch wichtiger als diese und sogar als die Revolution selbst sind.

**** Tito je bio uspješan, svojstven vodja revolucije, podupren autoritetom i poštovanjem svoje zemlje - armije, policije i pre svega naroda, čega je bio dobro svestan. Zato nije bio prinudjen da sastavlja marionetsku vladu, kao oni koji na vlast dolaze zahvaljujući značajnoj podršci iz iznozemstva.

4.2

PRŮBĚH ROZTRŽKY

Roztržka Tita a Stalina zaskočila celý svět, který oprávněně považoval Tita za Stalinova nejvěrnějšího spojence. Tito nevystupoval jako reprezentant jediného národa, nýbrž jako reprezentant komunistické Jugoslávie a lze říci, že to byl vlastně on, kdo budoval nejvíce autentický socialistický režim celého východního bloku. Zpočátku mu jeho bigotní a ortodoxní pojetí marxismu-leninismu vysloužilo důvěru Moskvy. Odtajněné analýzy Oddělení pro zahraniční politiku ÚV Komunistické strany Sovětského svazu o stavu v zemích východního bloku hodnotí situaci v Jugoslávii pozitivně a staví Jugoslávii dokonce jako příklad ostatním zemím (Volokitina, s. 154-155). Pokud by nějaké závažné ideologické spory opravdu existovaly, lze předpokládat, že by je tato služba identifikovala.

Postupně se však objevují oblasti tření politických zájmů obou vůdců. Zpočátku nepřesahují Stalinovy výtky svou vahou a tónem nijak výrazněji výtky vůči ostatním komunistickým zemím (Tito – Staljin, 2006, s. 13), ovšem stačilo jen několik měsíců, aby se z protégé Sovětského svazu stal jeho úhlavní nepřítel. Stalinovi se nezamlouvala především jugoslávská zahraniční politika, která v něm budila dojem snahy převzít vůdčí roli na Balkánském poloostrově. V srpnu roku 1947 se totiž Tito spolu s Georgi Dimitrovem tajně dohodli na utvoření tzv. Balkánské federace, k níž se postupně měla připojit i Albánie. Stalinovi se vzhledem k dohodě o rozdělení sfér vlivu však nezamlouvala ani jugoslávská podpora řeckých komunistů Markose Vafiadise či Titovy plány vybudovat v Terstu přístav pro potřeby středoevropských zemí bez přístupu k moři.

Vedle Titových mocenských ambicí učinit z Jugoslávie jakési druhé lokální centrum východního bloku a způsobu, jakým Stalin obecně nakládal se svými spolupracovníky, lze nejpravděpodobnější příčinu rozchodu spatřovat v celkovém osamostatňování Tita i Komunistické strany Jugoslávie, která byla Sovětskému svazu v době úsilí o unifikaci „bratrských stran“ v kontextu studené války největším trnem v oku. Neobvyklé samostatnosti Titovy osobnosti si všiml i velitel britské vojenské mise v Jugoslávii Fitzroy MacLean, který již v roce 1943 o Titovi prohlásil: *„Již tehdy jsem si všiml samostatnosti jeho ducha a věděl jsem, že samostatnost jakéhokoliv druhu je neslučitelná s ortodoxním komunismem. Možnost, že by se Tito a lidé okolo něj časem přeměnili v něco více, než co jsou obyčejní sovětské exponenty, se mi zdála příliš vzálená, než aby posloužila jako základ našich kalkulací. Ale přesto to byla možnost, již bylo dobré mít na mysli.“** (MacLean, 1964, s. 48)

Byl to snad tento ideologický a politický tlak Moskvy požadující větší poslušnost, který se během roku 1948 postupně přenesl na celkové vztahy obou zemí. Tito byl 19. června 1948 Michailem Andrejevičem Suslovem (vlivným komunistickým politikem od dob pozdního stalinismu až do konce Brežněvovy éry) pozván na zasedání Informačního byra

v Bukurešti, které se mělo konat 28. června 1948 a které mělo být věnováno téměř výlučně „Jugoslávské otázce“ (Sověti pečlivě zvolili datum konání v den troj-oslav výročí bitvy na Kosově poli 1389, atentátu na arcivévodu Františka Ferdinanda v Sarajevu 1914 a přijetí Vidovdanské ústavy 1921). Na tomto sjezdu, jež politologický slovník obohatil pojmem „titoismus“, přijali delegáti komunistických stran pověstnou Rezoluci Informačního byra o situaci v Komunistické straně Jugoslávie z 28. června 1948, ve které jasně odsuzují Titovu osobnost a na jejímž základě vyloučili Jugoslávii ze svých řad¹⁾.

Tito, který účast na zasedání odmítl, na to konto svolal V. sjezd Komunistické strany Jugoslávie (21. - 28. července 1948). Navzdory propagandistickému tvrzení jugoslávské strany, že sjezd byl zároveň i oficiálním oznámením o vlastní cestě socialismu, bylo hlavní náplní přednesených referátů spíše ospravedlnování vlastních kroků a dokazování „pravověrnosti“ ještě zcela v duchu stalinistické oddanosti. Celý sjezd pak končil Titovým několikahodinovým proslovem oslavujícím Sovětský svaz i Stalina (citace). Navíc je zřejmé, že Tito vzhledem k datu konání V. sjezdu, tedy pouhý měsíc po zasedání Informačního byra, nemohl tušit, jak konsekventně bude jeho režim po bukurešťském sjezdu sankcionován, takže domněnka, že do poslední chvíle doufal v urovnání vztahů, je zcela legitimní. *Byla to až neústupnost Informačního byra, která donutila Jugoslávii k ofenzívě, spočívající v hledání alternativy do té doby výlučného modelu společnosti a rozvíjení nového konceptu politiky mezinárodních vztahů*** (Tito – Staljin, 2006, s. 17).

Fakt, že vlastní a specifický ekonomický program Jugoslávie v době roztržky ještě neměla, dosvědčuje sám Milovan Đilas, který později přiznal, že obě stěžejní teze tzv. titoismu – dělnická samospráva a bloková nezúčastněnost – byly improvizace dalších měsíců, k jejichž systematizaci došlo až v dalších letech. Đilas vzpomíná, že Tito s dělnickou samosprávou, již deklaroval jako vlastní invenci, souhlasil teprve když mu princip této myšlenky vysvětlili ve zjednodušené formě na konkrétním příkladu, na čež po chvíli přemýšlení zvolal: „*Ach, to je tamto, továrny dělníkům!*“*** (Đilas, 1980, s. 105)

Nelze tedy říci, že by mezi oběma zeměmi postupně narůstaly ideologické neshody, které přirozeně vyústily v roztržku Tita a Stalina. Vývoj byl přesně opačný – *z problému vztahů mezi dvěma státy se stal problém dvou koncepcí společensko-ekonomických vztahů, které se legitimizují ideou socialismu***** (Tito – Staljin, 2006, s. 17). *Neméně podstatný byl také spor dvou charismatických osobností opředených vlastním kultem, který pro Tita znamenal posílení a pro Stalina zpochybnění vlastní pozice****** (Tito – Staljin, 2006, s. 11). Bolševický model revoluce a „organizace nové společnosti“ byl nyní kriticky přehodnocen a přestal být závazným vzorem při budování socialismu. Stalinovy obavy o udržení moci nad celosvětovým komunistickým hnutím byly tedy oprávněné, jak později potvrdil vývoj v Číně a Albánii, jejichž komunistické strany se vydaly vlastní cestou (Deutscher, 1967, s. 596).

* Meni je već tada pala u oči samostalnost njegovog duha, a znao sam da je samostalnost bilo koje vrste nespojiva s ortodoksnim komunizmom. Mogućnost da bi se moglo dogoditi da se Tito i ljudi oko njega vremenom razviju u nešto više od običnih sovjetskih eksponenata činila mi se previše dalekom, da bi poslužila kao temelj naših kalkulacija. Ali, bila je to ipak mogućnost za koju se činilo da ju je vrijedno imati na umu.

** Tek neustupljivost Informbiroa prinudila je Jugoslaviju na ofanzivu, sastojeću se u traženju alternative do tog doba jedinom modelu društva i u razvijanju nove koncepcije politike međunarodnih odnosa.

*** Ach, das ist das, die Fabriken den Arbeitern!

**** Od problema odnosa između dveh država, odnosno između Jugoslavije i ostalih zemalja socijalističkog bloka, je nastao problem dveh koncepcija društveno-ekonomskih odnosa koje legitimišu ideju socijalizma.

***** Isto tako je bio bitan spor dveh karizmatičnih ličnosti, opredenih vlastitim kultom koji je za Tita značio ukrepljenje, a za Staljina osumnjavanje vlastite pozicije.

4.3

DŮSLEDKY ROZTŘÍŽKY PRO JUGOSLÁVII: SOVĚTSKÁ ODVETA A ZÁPADNÍ POMOC

Je zřejmé, že rezistenci a odhodlanost KSJ, která zahájila éru „polycentrického komunismu“, musel Stalin vnímat jako osobní porážku. Aby Sovětský svaz obhájil své imperialistické postavení, snažil se oslabit Jugoslávii a Titovu pozici všemi prostředky státní moci kromě přímé vojenské intervence. *Nebylo ale jednoduché potlačit sympatie s titoismem, protože reprezentoval nejen novou doktrínu či program, ale především rozhodnutí statečných mužů a bojovníků prosadit svou národní a stranickou sebeúctu na úkor velké moci a vladaře, jež příliš využíval jejich oddanosti** (Deutscher, 1967, s. 594). Sympatie cítili k Titovi jak internacionalisticky smýšlející členové strany, tak „národní komunisté“.

Důvody, proč se Stalin neodvážil postupovat tak, jako tomu později bylo v případě Maďarska jsem již uvedla. Nesmíme také opomenout podporu západních zemí, které vývoj přirozeně uvítaly a mnohdy také nad jugoslávskou politikou takřikajíc přihmouřily oko. Vraťme se ale k opatřením, která následovala neprodleně po ohlášení „vlastní cesty socialismu“ v Jugoslávii. Jako neúčinnější oslabující prostředek se ukázalo být ekonomické embargo, které na Jugoslávii uvalil pod diktátem Moskvy celý východní blok. Avšak západní země, především USA, poskytly Jugoslávii efektivní a štědrou ekonomickou pomoc.

Pomoc Jugoslávii byla samozřejmě věcí čistě pragmatickou vzhledem ke strategickému významu této země jako báze pro obranu východního Středozeří, Blízkého a Středního Východu a samozřejmě jako nárazníkové zóny případného sovětského napadení západní Evropy. Jugoslávie také mohla sloužit jako bašta potenciálních západně orientovaných balkánských zemí a zemí Blízkého Východu, z nichž by případně mohlo být vedeno bezprostřední napadení Východního bloku.

Podle zpráv CIA, jež byla na jugoslávském prostoru aktivní prostřednictvím služby OSS (Office of Strategic Service²⁾), byla ztráta jugoslávského tržního potenciálu pro Sovětský svaz významná, nikoli však kritická. Mnohem citelnější ranou byla pro Sověty ztráta vojensko-politického potenciálu Jugoslávie. Sovětský svaz totiž ztratil nejsilnější baštu komunismu v jihovýchodní Evropě jako svého strategického spojence, který mu zaručoval přístup do Středozeří, navíc ve prospěch „kapitalistických“ nepřátel.

Přijetí Jugoslávie do Rady bezpečnosti Spojených národů představoval pro Sovětský svaz další neúspěch. Ukázalo se ovšem, že sovětský ekonomický bojkot byl fiaskem jako celek. Zpráva OSS konstatuje, že po roce blokády roste jugoslávská výroba ve všech důležitých segmentech – zemědělství, těžební a chemický průmysl, vlnářství, energetika, objem vývozu – to vše dosahovalo předválečné nebo i vyšší úrovně. Vzhledem k tomu, že Západ měl možnost Jugoslávii poskytnout nesrovnatelně lepší průmyslové vybavení, lze říci,

že Sovětský svaz svou bloádou jugoslávskému hospodářství spíše pomohl. Naopak bojkotem utrpělo nejvíce hospodářství sovětských satelitů.

*Yet it was not easy to suppress sympathy with Titoism, for what Titoism represented was not any new doctrine or programme but an elementary impulse of brave men and fighters to assert their national and Communist self-respect against a great power and a master who had over-exploited their devotion.

4.4

DALŠÍ VÝVOJ

Vývoj tedy donutil Tita přiklonit se alespoň dočasně k Západu. Tito byl však v budování příliš těsných vazeb obezřetný a snažil se absolutní závislosti na západním bloku vyvarovat. Byl si vědom výhody pozice strategického spojence na politické scéně, o jehož náklonnost usilovaly oba zneprátelené bloky. Jugoslávie si tak až do 90. let zachovala autonomii, která u mnohých vzbuzovala zasloužený obdiv.

Ekonomická kooperace byla nevyhnutelná, Tito ale zajistil pro Jugoslávii úplnou nezávislost vojenskou a politickou. V tomto duchu odmítl roku 1953 členství Jugoslávie v NATO a začal v zemi budovat vlastní vojenský průmysl. Ještě významnější pro rozložení sil v Evropě byl ale jeho odmítavý postoj k Varšavské smlouvě a založení Hnutí nezáúčastněných zemí roku 1955, o jehož vznik se zasloužili kromě Josipa Broze Tita ještě Džaváharlál Néhrú a Gamál Abd an-Násir (roku 1992 byla Jugoslávie z hnutí jako zakládající člen vyloučena).

S postupem času bylo stále více zřejmé, že se Titovi podařilo situaci díky západní pomoci ustát a opětovně upevnit vlastní pozici. Skutečné uvolnění vztahů mohlo ale nastat až po Stalinově smrti, tedy po roce 1953. Symbolicky bylo prolamování ledů a opětné, i když omezené, sblížení stvrzeno návštěvou Nikity Chruščeva v Bělehradě a podepsáním Bělehradské deklarace 2. 6. 1955, která také ukončila faktickou existenci Informačního byra. Obětními beránky „personalizace“ odpovědnosti za rozchod se na jugoslávské straně mimochodem stal Milovan Đilas, na sovětské straně pak Lavrentij Pavlovič Berija, odpovědný za sovětskou státní bezpečnost a tajnou policii.

LITERATURA:

DEUTSCHER, Isaac. *Stalin : A Political Biography*. London : Oxford University Press, 1967. 661 s.

Međunarodni okrugli stol Tito-Staljin (2006 : Bělehrad, Srbsko). *Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola Tito-Staljin* . Beograd : Arhiv Srbije i Crne Gore, 2007. 209 s.

DILAS, Milovan. *Tito : eine kritische Biographie* . Peter Walcker. Wien : Fritz Molden, 1980. 349 s.

MACLEAN, Fitzroy. *Rat na Balkanu*. Zagreb : Stvarnost, 1964. 255 s.

Volokitina

¹⁾ COMINFORM COMMUNIQUÉ: Resolution of the Information Bureau Concerning the Communist Party of Yugoslavia, June 28, 1948. Modern History SourceBook [online]. [cit. 2009-09-30]. Dostupný z WWW: <<http://www.fordham.edu/halsall/mod/1948cominform-yugo1.html>>.

²⁾ <http://www.foia.cia.gov/> dokument NIE-7

5.

TITOISMUS NEBOLI TRŽNÍ SOCIALISMUS

5.1

DĚLNICKÁ SAMOSPRÁVA (RADNIČKO SAMOUPRAVLJANJE)

Koncept dělnické samosprávy podniků vypracoval a jugoslávským podmínkám přizpůsobil Edvard Kardelj (předseda vlády) s pomocí Milovana Đilase a Vladimira Bakariće (sekretář ÚV Komunistické strany Chorvatska) roku 1950.

Její podstatou je kolektivní způsob rozhodování zaměstnanců o celkovém provozu podniku na rozdíl od tradičního autokratického vedení majitelem či managerem. Podstatným rysem je i dělba zisku či akcií. Tento systém se, na rozdíl od tradičního socialistického modelu centrálně řízených státních podniků, jaké jsme znali i v Československu, ukázal být pro zaměstnance více motivující a tím pádem i efektivnější, v čemž lze spatřovat jeden z důvodů, proč Jugoslávie nepodlehla následkům hospodářského embarga uvaleného Sovětským svazem.

5.2

BLOKOVÁ NEZÚČASTNĚNOST (NESVRSTANOST)

Hnutí nezúčastněných zemí je sdružení států, které se v konfliktu dvou supervelmocí odmítly profilovat jako příslušníci jednoho ze dvou zneprátelených táborů. Hnutí mělo velmi odvážný mírový program a filozofii. Bez ohledu na realizovatelnost se snahy členských států soustředí především na zajištění: národní nezávislosti, suverenity, teritoriální integrity a bezpečnosti v boji nezúčastněných proti imperialismu, kolonialismu, neokolonialismu (mezi členy bylo mnoho koloniálních zemí), rasismu a všem formám cizí agrese, okupaci, dominanci, vměšování či hegemonii, stejně jako proti velkým mocnostem a blokové politice atd.¹⁾²⁾.

Hnutí zahrnuje téměř dvě třetiny členů Spojených národů, především rozvojových zemí a zemí třetího světa, a zahrnuje zhruba 55% světové populace. Nikdy se však nejednalo o koherentní seskupení, jakým je Severoatlantická aliance nebo byla Varšavská smlouva. Některí členové spolu naopak vedly či vedou dlouholeté ozbrojené konflikty (např. Indie vs. Pákistán či Írán a Írák). Navíc je vznik Hnutí nezúčastněných zemí bytostně svázán se studenou válkou, jejímž je produktem a bez níž by pravděpodobně nevzniklo. S pádem železné opony tedy logicky čelí výzvě dokázat svou relevanci i v nových a zcela odlišných podmínkách.

Již padla zmínka, že u zrodu tohoto hnutí v dubnu roku 1955 stáli tři významní státníci – Josip Broz Tito, Džaváharlál Néhrú a Gamál Abd an-Násir. Motivace posledních dvou jmenovaných nejsou předmětem této studie, ale, jak je uvedeno výše, motivace Josipa Broze Tita byla čistě praktická. K myšlence se přiklonil v okamžiku, kdy potřeboval a posteriori ospravedlnit vlastní politiku a proklamoval ji jako vlastní a původní doktrínu, která mu pomohla balancovat v nových podmínkách jedinečného postavení Jugoslávie.

LITERATURA:

¹⁾ CASTRO, Fidel. Castro speaks, meets officials at UN: Departs for home. Lanic.utexas.edu [online]. 1979, [cit. 2009-10-09]. Dostupný z WWW: <<http://lanic.utexas.edu/la/cb/cuba/castro/1979/19791012>>.

²⁾ The Non-Aligned Movement [online]. 2001 [cit. 2009-10-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.nam.gov.za/index.html>>.

6.

TITO A ZÁPAD

6.1

VNÍMÁNÍ TITOVY OSOBNOSTI

Západ viděl Titovu osobnost vždy v trochu jiném světle než komunistický blok. Vliv bezpochyby měla jeho reprezentace médií, odlišné kulturní zázemí, kvůli kterému Západ nemohl pochopit či zaznamenat některé nuance jeho jednání a charakteru, a odlišná konceptualizace některých termínů. Například již samotná západní definice stalinismu se lišila od té jugoslávské. Pro západní svět symbolizoval stalinismus jednoduše ideologického protivníka, zatímco v Jugoslávii byli za stalinisty označováni domnělí domácí sympatizanti Sovětského svazu, kteří se pokoušeli obnovit sovětský vliv v Jugoslávii.

Vnímání Tita v demokratickém světě bylo navíc vždy protkáno mytologií dvojího druhu – na jedné straně se těšil neoddiskutovatelnému statutu hrdiny 2. světové války a na straně druhé *byl vnímán podobně jako David v boji proti Goliášovi, reprezentovanému v tomto případě úhlavním nepřítelem Sovětským svazem** (Razumovsky, 1980, s. 262). Velký vliv na jeho veřejný obraz mělo i vydání knihy Vladimira Dedijera Josip Broz Tito: Prilozi za biografiju (Dedijer, 1953), která byla přeložena do mnoha světových jazyků, dokonce do braillova písma. Tvrzení obsažená v této glorifikaci Titovy osobnosti byla po mnoho let přijímána bez dalšího ověřování jako oficiální fakta.

Tito se též velmi dobře pohyboval v mediálním prostředí – v jeho případě se samozřejmě jednalo především o tisk. Již při letmém pohledu na titulní strany dobového jugoslávského tisku je zřejmé, že hlavními operacionalizovanými formami byly Titovy rozhovory, v nichž ale často odmítal odpovídat na provokativní otázky, zveřejňování vybrané korespondence podle potřeb momentálního politického kurzu, portréty jeho osoby atd. V popisech jeho osobnosti nejčastěji figurují slova jako: veliký, geniální, smělý, první, neporazitelný, politicky zralý atp., a to v souvislostech, v nichž byla do té doby myslitelná pouze ve spojení se jménem Stalinovým.

*

6.2

HISTORICKÁ PRAVDA NEBO ÚSPĚCH PROPAGANDY?

Titovi nelze upřít nebývalý politický instinkt, jímž byl obdařen. Další vývoj jugoslávské zahraniční a ekonomické politiky lze přirovnat k amplitudě, jejíž fáze jsou vymezeny ideologickou liberalizací, nebo naopak utužováním poměrů. Kurs oscilace determinovala příležitostná potřeba hospodářské podpory ze zahraničí a *snaha najít rovnováhu mezi dvěma všudypřítomnými hrozbami – neoblíbeností režimu doma a kárnými konsekvencemi Sovětského svazu** (Razumovsky, 1980, s. 271).

Není naším cílem popisovat průběh tohoto politického balancování v dalších dějinách Jugoslávie, ale můžeme konstatovat, že z něj vyplývá jedno podstatné poznání. Pokud nahlížíme radostné přijímání ideologické liberalizace v Jugoslávii, která byla nutná pro ospravedlnění náhlého příklonu k třídnímu nepříteli, v tomto kontextu, vidíme, že se jednalo o pouhý sebeklam. Účelem manévrování pod taktovkou jediné osobnosti s absolutní mocí totiž nebyla a ani nemůže být demokratizace per se. *Přes veškeré naděje vkládané do této země nešlo nikdy o kroky definitivní a nezvratné, ale spíše jen o „upouštění páry“ a zastírání tření mezi dvěma protichůdnými ideologiemi*** (Razumovsky, 1980, s. 285). Logicky tedy po dočasném uvolnění atmosféry následoval vždy návrat stalinistických a centralistických metod vládnutí.

Titův charakter dobře odhadl americký státní sekretář Henry Kissinger, který popisuje setkání s Titem v Bělehradě roku 1970 těmito slovy: *„Byl u moci již 25 let. Šířil okolo sebe autoritu člověka, který se zbavil možných konkurentů. Jeho manýry se na vlas podobaly manýrům městkého člověka střední Evropy – uctivý, milý, očividně si užíval života, s dosti samolibým smyslem pro humor. Byl ale také velmi bystrý a opatrný. Jeho oči se nesmály vždy spolu s jeho obličejem. Naučil se jednat s kapitalisty a uzavírat s nimi obchody, ale to neznamenal, že je také uznává.“**** (Kissinger, 1981, s. 146).

Při studiu sekundární literatury vidíme, že mnohaletým opakováním pronikla „fakta“ o Jugoslávské politice (ať už se jedná o Titovu osobnost či dodatečnou racionalizaci rozchodu pomocí konceptů samosprávy a nezúčastněnosti) do publicistiky, žurnalistiky, výuky dějepisu i do veřejné mluvy, díky čemuž jsou dnes považována za notoricky známou historickou pravdu. (Jak hluboce toto přesvědčení zakořenilo v povědomí veřejnosti ilustruje fakt, že je jako samozřejmé přijímal například i americký spisovatel Robert Littell, který se studiu studené války věnuje již několik dekad, a s nímž jsem měla tu čest na naše téma hovořit.)

*

**

*** *Bio je na vlasti već 25 godina. Širio je oko sebe autoritet čovjeka koji se oslobodio mogućih suparnika. Njegove su manire bile nalik manirima nekog građanina srednje Evrope – učtiv, ljubazan, očito uživajući život, s prilično samozadovoljnim smislom za humor. Ali, bio je također i vrlo vješt i oprezan. Njegove se oči nijesu uvijek smijale s njegovim licem. Naučio je ophoditi se s kapitalistima i praviti s njima poslove, ali to nije značilo i prihvaćati ih.*

LITERATURA:

Međunarodni okrugli stol Tito-Staljin (2006 : Bělehrad, Srbsko). *Zbornik radova sa Međunarodnog okruglog stola Tito-Staljin* . Beograd : Arhiv Srbije i Crne Gore, 2007. 209 s.

DEDIJER, Vladimir. *Josip Broz Tito : Príspevky pre biografii*. Pavel Bartok. Petrovec : Kultúra, 1953. 471 s.

RAZUMOVSKY, GRAF, Andreas. *Ein Kampf um Belgrad : Tito u.d. jugoslawische Wirklichkeit* . Berlin : Ullstein, 1980. 540 s.

KISSINGER, Henry. *Memoari*. Zagreb : Mladost, 1981. 2 sv. (828, 706 s.).

7.

SHRnutí

Z pramenů a indicií, jež jsou k dispozici, lze o Titovi a titoismu vyvodit několik závěrů. Všechny se do značné míry rozcházejí s oficiální verzí, nebo žádná jejich „oficiální verze“ není v širším povědomí ani rozšířena. Zaprvé lze říci, že roztržka mezi Titem a Stalinem a exkomunikace Komunistické strany Jugoslávie z řad komunistických stran sdružených v Informačním byru byla pro všechny strany (východní blok, západní blok i Jugoslávii) nečekaným vývojem událostí. Přestože se později objevily dodatečné proklamace Sovětského svazu, podle nichž Tita a vedení KSJ již delší dobu upozorňoval na neslučitelnost jugoslávské politiky se zásadami pravého marxismu-leninismu, následující analýza dobového tisku naopak vypovídá o dogmatickém dodržování stalinistické linie socialismu v Jugoslávii a její absolutní oddanosti Moskvě. Veřejný život do té doby zcela ovládaly všudypřítomné projevy sympatií k Sovětskému svazu a ostatním socialistickým zemím, jak ze strany nejvyšších představitelů Jugoslávie, tak ze strany řadových členů KSJ. Vyloučení Jugoslávie z Informačního byra tedy jugoslávské obyvatelstvo překvapilo a zastihlo zcela nepřipravené. A co je důležitější, jejich rozhořčení je ještě více semklo dohromady se svým vedením, takže již tak pevná Titova pozice byla nyní neotřesitelná. Ovšem vývoj v Jugoslávii zaskočil i všechny západní mocnosti. Nevypočitatelnost Titova rozhodnutí dokazují zprávy CIA, jež byla na jugoslávském prostoru aktivní prostřednictvím služby OSS.

Zadruhé je třeba přistupovat kriticky k heroické sebe prezentaci jugoslávských komunistů v čele s Titem pozdějších let, kteří událostí využili k vyvolání zdání o vlastní odvážné pokrokovosti a smělosti. Rezoluce obviňovala vedení KSJ z rouhačského proklamování společenské organizace v Jugoslávii jako vyspělejší, než jak je společnost organizována v Sovětském svazu. S vědomím, že nemají co ztratit, začali jugoslávští vůdci za jedinou správnou prohlašovat vlastní linii marxismu-leninismu paradoxně až nyní. Podle vlastních slov tuto vyšší formu socialismu sledovali od počátku a toto vizionářství je nyní ospravedňováno k vyhlášení vlastní cesty socialismu mimo internacionalistické komunistické hnutí.

Zdání, že spor měl hlubší kořeny a byl logickým a nevyhnutelným vyústěním Titovy odhodlanosti, skutečně může lehce vzniknout při práci se sekundárními dokumenty, z nichž také pramení étos odhodlanosti a nebojácnosti vůdců KSJ postavit se Sovětskému svazu a mocnému Stalinovi a z nichž tento étos také během několika dekád pronikl do obecného diskurzu. Při detailnějším studiu dokumentů primárních se však ukazuje, že Tito zpočátku doufal v urovnání situace a svou pravověrnost marxismu-leninismu „sovětské redakce“ se ještě nějakou dobu po rozchodu snažil dokázat verbálními oslavami sovětských vůdců a

socialistických myslitelů a legislativními změnami v duchu nejortodoxnějšího Marxova a Engelsova učení.

S tím souvisí korekce představ o kořenech roztržky, jež vyvrcholila vyloučením Jugoslávie z Informačního byra. Oficiální verze jugoslávské, ale i sovětské propagandy hovoří o prohlubování ideologických neshod, jež se staly neúnosnými a vedly k zpretrhání dobrých vztahů obou států. Z historických dokumentů ale naopak vyplývá, že prvotní byla nevole, již Tito vyvolával u Stalina svým narůstajícím sebevědomím a přílišnou emancipací. Snahy Jugoslávie převzít vůdčí roli na Balkánském poloostrově a nevole, již jugoslávské ambice vyvolaly u Stalina, tedy problematizace vztahů dvou států, se projevila, či lépe řečeno legitimizovala, problematizací dvou koncepcí společensko-ekonomických vztahů. Konkrétně to znamená, že veškerá ideologická a teoretická výbava titoismu – především bloková nezúčastněnost a dělnická samospráva – byla, slovy Ďilasova, jen improvizací následujících let, která měla roztržku dodatečně vysvětlit a ospravedlnit ji jako nevyhnutelnou a nutnou.

Zatřetí je třeba si uvědomit, že Západem tolik vítaná titoistická „demokratizace“ byla pouhým důsledkem potřeby západní pomoci, bez níž by Jugoslávie pravděpodobně sovětskému tlaku podlehla, či odolávala mnohem obtížněji. Okolnosti, jež donutily Tita opustit některé totalitní praktiky režimu sovětského typu a alespoň částečně poměry v zemi demokratizovat, vrhají nové světlo na pravou podstatu této strategické oscilace mezi Východem a Západem, jejímž cílem nebyla skutečná demokratizace, nýbrž snaha zajistit pro svou vládu dostatečnou podporu západních mocností, která mu umožnila vyvést Jugoslávii z krize a potvrdit její pozici na mezinárodní politické scéně.

Přesto musíme konstatovat, že přísloví „dějiny píší vítězové“ platí i v tomto případě. Západ Titovi skutečně uvěřil a poválečné rozdělení sfér vlivu a nezávislá vojenská moc Jugoslávie nakonec Stalina od vojenské intervence odradily. Jako faktickému vítězi sporu se mu s pomocí Ďilasovy promyšlené propagandy podařilo prohloubit sympatie národů Jugoslávie a navíc získat sympatie západního světa, jelikož k mytologizaci Titovy osobnosti jako hrdiny 2. světové války přibyla mytologizace Tita jako jediného komunistického vůdce, který se tváří v tvář sovětské převaze odvážil Stalinovi postavit. Kult Stalinovy osobnosti, alespoň na jugoslávském území, nahradil kult osobnosti Titovy. Následující roky Titovy vlády tedy potvrdily Ďilasova slova, kterými charakterizoval Tita jako katastrofálního vojevůdce, jenž partyzánské hnutí mnohokrát vystavil nebezpečí zkázy. Ďilas však vzápětí dodává, že nikdy nepochyboval o jeho politickém instinktu a potenciálu stát se velikým vůdcem národa.

PRAKTICKÁ ČÁST:

POSUN V RÉTORICE ČESKOSLOVENSKÝCH MÉDIÍ PO VYLOUČENÍ JUGOSLÁVIE Z INFORMAČNÍHO BYRA 28. ČERVNA 1948 A SROVNÁNÍ S PŘÍSTUPEM MÉDIÍ JUGOSLÁVSKÝCH

A.

Reprezentace Jugoslávie v Rudém právu před jejím vyloučením z Informačního byra

„Dnes slaví bratrská spojenecká Jugoslavie 56. narozeniny svého ministerského předsedy maršála Tita. Tři léta po německé kapitulaci je lidově demokratická Jugoslavie v plném hospodářském a kulturním rozmachu. Továrny vyrůstají ze země takřka přes noc. Pro svou nadšenou účast na znovuvýstavbě stala se jugoslávská mládež příkladem mládeži celého světa. Všem národům Jugoslavie jsou otevřeny neomezené možnosti tvůrčí práce ve všech oborech veřejného života. V těchto dnech (...) je Federativní lidová republika Jugoslavie jedním z velkých příkladů rozkvětu a samostatnosti zemí osvobozených Sovětským svazem a jeho armádou.“

(25. 5., s. 1)

1.

ROK 1948 V ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLICE A FEDERATIVNÍ LIDOVÉ REPUBLICE JUGOSLÁVIE

Rok 1948 byl ve znamení historických událostí, které měly ovlivnit budoucnost obou států a jejich národů na dlouhá desetiletí. Ovlivnil životy pamětníků těchto událostí, pamětníků změn, které s sebou tyto události přinesly v dalších čtyřech dekadách i dědictví, které občané obou zemí zanechaly generacím narozeným po pádu železné opony.

Tento historický vývoj byl samozřejmě přímo spjat a podmíněn politikou a ideologií Sovětského svazu. Obě země, více či méně dobrovolně, měly v tomto roce manifestovat svůj postoj k socialismu reprezentovanému Sovětským svazem a k dalším zemím tzv. lidové demokracie. Obě země se vydaly opačnou cestou. Únorové události roku 1948 – dnes nazývané pučem, dříve „vítězstvím československého pracujícího lidu a významným dnem Československé socialistické republiky“ – dostaly Československo do područí Sovětského svazu, zatímco červen 1948 pro Jugoslávii naopak představoval definitivní osamostatnění od Sovětského svazu a nastoupení „vlastní cesty socialismu“.

Výchozí situace obou zemí se také podstatně lišila. V Československu vládla poválečná Národní fronta, sdružující strany celého politického spektra, která byla sice ovládána KSČ, ale formálně politicky pluralistická, opírající se stále ještě o jména některých demokratických zakladatelů novodobého Československa. V Jugoslávii bylo naopak již samotné založení poválečné státní formace Jihoslovanů zcela v moci prosovětsky orientovaných komunistů, kteří získali politickou převahu ještě před koncem války a formální byla pak celá vláda Lidové fronty.

Tradiční vzájemná náklonnost obou zemí, která měla zcela reálný základ mnoha styčných bodů, jež národy obou států přirozeně spojovaly, byla živena a podporována ideologií panslavismu a společného boje proti nepříteli a utiskovateli – ať už jím bylo Rakousko-Uhersko a s ním spojený boj proti Osmanské říši, či boj proti Hitlerově Německu. A byla to opět ideologie, stojící i u konce vzájemných sympatií, jež se nepodařilo zcela obnovit ani za dvacet let po jejím pádu – tedy po pádu internacionalistické myšlenky socialismu, která vzájemné vazby zpřetrhala.

Rozchod Stalina a Tita na dlouhou dobu hluboce ovlivnil vztahy obou zemí, což se v souvislosti s reprezentací Jugoslávie československými médii přirozeně promítlo i do jejich mediálního diskurzu – slovy tehdy ortodoxního marxisty Egona Bondyho *okamžitě začala hnusná kampaň našich i sovětských sdělovacích prostředků proti Jugoslávii, Titovi a jeho spolupracovníkům, která během týdne nabyla obludných forem a najednou začala vše ukazovat v docela jiném světle* (Bondy, 2002, s. ?).

My se však budeme držet označení „posun v rétorice a reprezentaci“ Jugoslávie, jejích národů a především vůdců odpovědných za politický odklon této země od Sovětského svazu. Analýza reprezentace inkriminovaných událostí jugoslávským tiskem v závěru této práce pak slouží k faktografickému upřesnění a porovnání přístupů médií z obou stran barikády.

Následuje detailnější pohled na reprezentaci titoistické Jugoslávie v RP. Při její analýze vystává několik tématických oblastí, do nichž lze texty o Jugoslávii zařadit. S přihlédnutím k těmto obsahovým celkům navíc analýza dobového tisku potvrzuje, že obě události roku 1948 měly očekávaný vliv na vzájemné vztahy obou zemí, potažmo na mediální obsahy jejich tisku, což zkoumané období navíc člení do několika charakteristických úseků – dva historické milníky (25. únor a 28. červen) vymezují tři etapy. Pokud to tedy bude relevantní, zvláštní pozornost bude věnována tomu, jak se do medializace jednotlivých témat vedle 28. června promítl i 25. únor, avšak hlavním východiskem pro analýzu zůstane datum vyloučení Jugoslávie z Informačního byra.

LITERATURA:

BONDY, Egon. *Prvních deset let*. Praha : Mat'a, 2002. 121 s.

2.

IDEOLOGIE A SPOLEČNÉ HODNOTY

V číslech Rudého práva (dále jen RP), která vyšla mezi 1. lednem a 25. únorem 1948, tedy v poválečné atmosféře společného vítězství nad fašismem, ale před komunistickým pučem, je zřejmá jasná vzájemná náklonnost Československa a Jugoslávie. Avšak slovník, frazeologie a ideologická východiska ještě zcela neodpovídají nosným prvkům textů budoucích dekád, přestože se v mnohém prolínají. Nové, výlučně na myšlenke společného budování socialismu založené odůvodnění totiž této náklonnosti oficiálně propůjčily až únorové události.

Již otištění tradičního novoročního, stále ještě *nejsrdečnějšího*, blahopřání předsedy vlády Klementa Gottwalda vůdcům spřátelených zemí ilustruje tuto vzájemnost odvolávající se na společný boj v 2. světové válce, který měli občané obou zemí stále v živé paměti. V telegramu předsedovi vlády FLR Jugoslávie, J. B. Titovi, nezapomíná Gottwald zdůraznit jednotu a společnou cestu obou zemí, když přeje *nových úspěchů v budování silné a šťastné nové Jugoslavie i mnoho úspěchů v našem společném boji za mír. Z mnohaleté tradice dobrých vztahů obou zemí pramení Gottwaldova slova „necht' i v tomto roce se upevňuje a rozkvétá přátelství československo-jugoslávské“* (1. 1., s. 2).

Přestože měli komunisté na domácí politické scéně převahu již při podpisu Košického vládního programu 5. dubna 1945, Československo se svou alespoň formálně demokratickou vládou 26 ministrů (9 komunistů, 3 sociální demokraté, 12 členů „buržoazních“, tedy pravicových stran a 2 nestraníci) ještě nepatřilo do rodiny socialistických států pod oficiálním patronátem Sovětského svazu. Proto u čtenáře při listování stránkami RP ještě zcela nepřevládá dojem, že ideologie marxismu-leninismu je jediným prizmatem vidění a vysvětlování skutečnosti a jediným imperativem, podle něhož by každý měl řídit své jednání.

Velká chvíle marxismu-leninismu v Československu měla teprve přijít. Přesto se vzhledem k faktu, že RP bylo ústředním orgánem Komunistické strany Československa, a jako takové mělo úkol oficiálně prezentovat názory této strany veřejnosti, výrazové prostředky redaktorů RP před 25. únorem a po něm do značné míry shodovaly. Typické nosné prvky a postupy, na nichž redaktoři své texty stavěli, dobře známe z dalších let, kdy měli komunisté moc v Československu již pevně ve svých rukou. Přestože tedy ještě není svět vysvětlován výhradně na principech marxismu-leninismu, proklamované hodnoty komunistické ideologie se v RP samozřejmě objevují již teď.

Revoluční ideologie, jakou byla internacionalistická myšlenka socialismu, se přirozeně obrací ke všemu, co nový řád, který chce v celém světě nastolit, přináší,

k budoucnosti, mládeži jako ztělesnění této budoucnosti, k novým společenským vztahům. Zároveň zahrnuje vše, co asociuje řád starý, který je označován za „buržoazní“, „vykořisťovatelský“.

Takové hodnoty se ve spojitosti s Jugoslávií objevují již v prvním čísle ročníku 1948. RP zdůrazňuje, že na rozdíl od většiny domácího tisku vysílá *své redaktory k význačným mezinárodním konferencím, volbám i jiným událostem*. Díky tomu máme k dispozici svědectví o tom, zda se pověřený redaktor s důležitými socialistickými hodnotami v Jugoslávii setkal. Odpověď zní: jednoznačně ano. Jeho nejsilnějším zážitkem pak byla *nová jugoslávská mládež – sebevědomá, nadšená budovatelskými úkoly, které jí uložila federativní lidová republika* (1. 1., s. 4).

2.1

NOVÁ SLOVANSKÁ POLITIKA

Hodnoty jako *mír, zítřek, budoucnost, mládež, kolektiv, kultura ve službách převýchovy lidu* atp. jsou všeobecně platné pro mediální diskurz všech socialistických zemí. Ve spojitosti s Jugoslávií se však v RP opakovaně objevují specifické momenty, jimž je přikládána zvláštní důležitost. Takovým momentem, který se v této formě zrodil na počátku studené války, byla tzv. „nová slovanská politika“. Obavy z opětovného ohrožení Československa „německým imperialismem“ opodstatňovaly sledování této politiky, protože, jak píše RP, *bezpečnost socialistického tábora je společným cílem všech slovanských států a jen jejich spolupráce představuje záruku a pevnou oporu světové demokracie a míru*. Například o setkání ministrů zahraničí tří spojeneckých slovanských států (Československa, Polska a Jugoslávie), na němž projednávali německou otázku reparací, RP píše, že *pro nás je tato schůzka potvrzením správné orientace naší zahraniční politiky a zejména toho, že jedině v nejtěsnější spolupráci se slovanskými spojenci a ostatními státy demokratického tábora spočívá zajištění naší bezpečnosti před možnou obnovou německé agrese* (15. 2., s. 2).

Jednotnou slovanskou politiku ztělesňoval společný Slovanský výbor. Když tato organizace zasedala koncem února 1948 v pražském Tyršově domě, přijal delegáty ministr školství a národní osvěty Zdeněk Nejedlý. Jeho uvítání *vzácných slovanských hostů* hodnotí RP jako více než srdečné. Ministr Nejedlý při zahájení zasedání tlumočil potěšení zástupců Československého lidu, že v těchto dnech mohou *dát svým drahým hostům nejlepší dar – důkaz pevnosti čs. lidu v jeho boji proti reakci, kdy se naši lidé projeví skutečnými Slovany*.

Proč právě *v těchto dnech*? To už je předmětem dalšího vývoje československo-jugoslávských vztahů. Nejedlý těmito slovy odkazuje k prvnímu milníku roku 1948 – k právě probíhajícímu únorovému uchopení moci komunisty v Československu.

Únorové události daly volný průběh upevňování nové myšlenky slovanské jednoty a spolupráce. Slovanské národy totiž podle RP v boji proti fašismu poznaly, co znamená pro jejich existenci, svobodu a nezávislost Sovětský svaz, který se *postavil jako mocná záštita za jejich práva, za jejich zájmy a za jejich bezpečnost*. Znovu se v historii naplnila ona *hluboká humanistická myšlenka* slovanské spolupráce a jednoty, nyní však s odišným nábojem, než jaký měl „měšťácký“ panslavismus Národního obrození. *V důsledném promyšlení a provádění internacionalistických myšlenek marxisticko-leninských se mohla tato slovanská jednota uskutečnit nikoliv v sobeckých a třídně kořistnických plánech starého panslavismu, ale v duchu oněch hluboce lidských myšlenek, jak je hlásali první bojovníci slovanské jednoty Kollár, Šafařík a j.* Právě tímto zápasem o společnost založenou na marxisticko-leninských principech má být podle RP po více než sto letech naplněno Kollárovo přání „Zvoláš-li Slovan, nechť se ti ozve člověk“ (10. 8., s. 1).

Socialistické slovanské státy logicky vývoj politické situace v Československu vřele uvítaly. S potěšením jej na zasedání Slovanského výboru reflektuje i jeho předseda Maslarić, podle něhož se delegáti *v úterý přesvědčili na manifestaci na Václavském náměstí, že národy Československa jsou věrny svým nejlepším tradicím* (27. 2., s. 1). Jen pro upřesnění – *drahý host*, předseda Slovanského výboru, generál Maslarić, kterému ministr Nejedlý vřele děkoval za blahopřání k narozeninám, byl – jak naznačuje příjmení – z FLR Jugoslávie, konkrétně ze Slavonie (část Chorvatska). Oslavný medailonek věnovaný Božidaru Maslarićovi z 27. února prozatím vylučuje jakoukoliv tabuizaci Jugoslávie či jejích politických představitelů (s. 2).

Postoj Jugoslávie, která v těchto dnech stála pevně za KSČ, znovu stvrzuje výrok Maslariće, který prohlásil, že *řešení čs. krise ukázalo, že Češi a Slováci jsou úplně solidární s ostatními slovanskými národy v boji za mír, stejně jako byli solidární za války v boji proti hitlerovským zotročovatelům* (16. 3., s. 2). V podobném duchu se nesou i slova jugoslávského velvyslance Darka Černeje, jež pronesl na slavnostní valné schůzi Svazu přátel Titovy Jugoslavie (bude o něm řeč později): *„Nyní opravdu nestojí už nic v cestě bratrství obou národů. Únorové politické události smetly všechn balast, zabraňující upřímnému prolnutí vzájemných styků obou zemí“* (16. 3., s. 5).

V teoretické části této práce je zmínka o novém typu vzájemných vztahů zemí socialistického tábora, jež se v 70. letech pokoušel ospravedlnit konceptem omezené suverenity Leonid Iljič Brežněv. Atmosféra podepisování smluv o „přátelství, vzájemné pomoci a mírové spolupráci“ však zavládla mezi socialistickými zeměmi již dříve. Jugoslávie byla po Sovětském svazu dokonce druhou zemí, s níž Československo podobnou smlouvu podepsalo ještě před 25. únorem (smlouva se Sovětským svazem byla podepsána 12. prosince 1943 v Moskvě a smlouva s Federativní lidovou republikou Jugoslavií 9. května 1946 v Bělehradě, o rok později pak tuto smlouvu doplnila dohoda hospodářská a kulturní).

RP smlouvu o spolupráci s Jugoslávií prezentuje jako veliký přínos pro oba státy na poli politickém, hospodářském i kulturním. Oslavy druhého výročí podepsání této smlouvy se pak staly velkou manifestací československo-jugoslávského přátelství. Ovšem v této atmosféře prokazování vzájemných sympatií RP dodává, že se nejedná o jediné výročí *tradičního česko-jugoslávského bratrství*. Upozorňuje na další tři momenty dějin, které oba státy spojují. Prvním je revoluční rok 1848, kdy *uskutečnili Češi iniciativu Chorvatů svoláním kongresu všech slovanských národů rakousko-uherské monarchie do Prahy. Byli to tedy Češi a Jihoslované, kteří pokládali základy reálné slovanské politiky*.

Další historický okamžik, kterým RP osvětluje kořeny současné vřelé spolupráce, je rok 1938, *kdy mnoho Jugoslávců chtělo dobrovolně přispěchat na pomoc Západem opuštěnému Československu a dokázalo tak, že čs.-jugoslávské přátelství není věcí jen politiků, nýbrž lidu. Proto také dochází k tak úzké spolupráci ve všech oborech právě nyní, kdy si v obou zemích vládne skutečně lid*.

A nakonec je to samozřejmě *únorová porážka reakce v Československu, jíž byli smeteni všichni ti, kteří se snažili kalit čs.-jugoslávský poměr a oslabovat naše spojenectví*. RP nepochybuje o trvalosti jednoty obou zemí, založené na společném budování socialismu, a to pod záštitou Sovětského svazu. *Nic nestojí nyní v cestě nejuzší spolupráci národů Československa a Jugoslaviie, národů, které si navzájem pomáhají při výstavbě lidové demokracie ve svých zemích, a které na mezinárodním poli tvoří společně se Sovětským svazem a zeměmi lidové demokracie mohutnou hráz, od níž se odrážejí útoky imperialistů a podněcovatelů nové války* (9. 5., s. 2).

Výmluvný je též telegram, jenž v souvislosti s oslavami druhého výročí podepsání smlouvy o spolupráci zaslal československému předsedovi vlády Klementu Gottwaldovi J. B. Tito: *„U příležitosti 2. výročí podepsání dohody o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci mezi republikou Československou a Federativní lidovou republikou Jugoslavií vyslovuji jménem lidu a vlády FLRJ, i sám osobně, nejsrdečnější blahopřání Vám a ve Vaší osobě bratrským národům republiky Československé. Jsem přesvědčen, že i další provádění této smlouvy přinese největší upevnění politických, hospodářských a kulturních vztahů mezi našimi národy“* (9. 5., s. 2).

Titova byla i iniciativa využít těchto oslav k deklaráci *veliké úcty*, již vůči Československu Jugoslávie chovala. *Jugoslávský velvyslanec Darko Černej jménem Národního shromáždění FLR Jugoslávie na důkaz této úcty předal vysoká jugoslávská vyznamenání předním československým politikům, která jim byla udělena na návrh maršála Josipa Broze Tita* (30. 1., s. 1).

Místopředseda skupštiny FLR Jugoslávie Moša Pijade prohlásil při příležitosti oslav druhého výročí podepsání smlouvy s Jugoslávií ve Smetanově síni Obecního domu, že *delegace jugoslávské skupštiny, dlicí v ČSR na pozvání ÚNS, je obzvláště šťastna, že se*

může zúčastnit této slavnosti (9. 5., s. 2). Na slavnostním obědě při stejné příležitosti vyjádřil jugoslávský ministr zahraničí Stanoje Simić potěšení nad možnostmi, které pro prohlubování spojení obou zemí skýtá únorový převrat, když mu věnoval následující přípitek: „*Národy Jugoslaviie přijaly únorové vítězství čs. lidu s velkou radostí. Vítaly je tím spíše, že síly reakce, které připravovaly spiknutí proti Československé republice, chtěly ji vytrhnouti z bratrského spojení se slovanskými národy a jinými demokratickými státy a dání ji na pospas strůjcům národ. katastrofy z r. 1938 a 1939. Úplná porážka těchto protilidových sil ještě posílí utužení spolupráce nového Československa s novou Jugoslavií*“ (9. 5., s. 2). Přípitkem oslavil československo-jugoslávské přátelství i Klement Gottwald, a to při příležitosti loučení s jugoslávskou parlamentní delegací (11. 5., s. 2), které bylo *nadmíru srdečné* (12. 5., s. 1).

Také v oznámení o odchodu velvyslance FLR Jugoslaviie Darka Černeje ze svého působiště v Praze nešetří RP superlativy: *V dr. Černém odchází z Prahy vevyslanec bratrské Jugoslaviie, který si za svého působení v ČSR získal nejhlubší sympatie čs. lidu. Přejeme mu v novém působišti mnoho dalších úspěchů* (15. 5., s. 2). *V duchu tradičního přátelství mezi našimi spojeneckými zeměmi* se konala též audience nového velvyslance FLR Jugoslaviie u ministra zahraničních věcí Vladimíra Clementise (15. 6., s. 2).

2.2

KULTURNÍ SPOLUPRÁCE

Jednota Československa a Jugoslaviie se do únorového převratu, spíše než na společném budování socialismu, zakládala na společné kulturně-politické tradici. A kulturní výměna mezi oběma zeměmi byla vskutku bohatá. Snahy o vzájemné obohacení v této oblasti a o obeznámení se s kulturou druhé země měly naplnit výstavy, diskusní večery, ale především aktivity různých spolků, které často usilovaly o dlouhodobější plány a programy spolupráce.

Jednou z podobných iniciativ byla výstava *Umění národů Jugoslaviie*, která představila Pražanům *pozoruhodné ukázky z výtvarné kultury bratrských národů Jugoslaviie*. V recenzi na ni RP píše, že kulturní a umělecký rozvoj má v Jugoslavií *ty nejkrásnější podmínky*. RP uzavírá, že výstavě, *kteřá je významným činem na poli kulturní spolupráce mezi Československem a FLRJ, přeje největšího a zaslouženého úspěchu* (15. 1., s. 2).

K tématice výstavy *Umění národů Jugoslaviie* se RP v lednu vrací ještě jednou. Podle něj má nová Jugoslaviie obrovský zájem o skutečné kulturní hodnoty, čehož je výstava důkazem. V jejím dalším hodnocení RP píše, že nám výstava *podává obraz jedinečné souvislosti výtvarného umění s osvobozovacím bojem jugoslávských národů i jeho zapojení do mírové budovatelské práce*.

Tato slova podávají svědectví o socialistickém chápání umění a jeho role ve společnosti. Z pochvalného hodnocení výstavy je zřejmé, že podle RP jugoslávské umění tuto roli zcela splňuje. Jakou transformací tedy prošlo jugoslávské umění v novém společenském uspořádání, jež pokládalo l'art pour l'art za prostý samoučel? Jugoslávské umělce přestaly zajímat *pouhé formální experimenty. Ve staré Jugoslavii byli nejkrajnější modernisté. Byli tam i surrealisté. Ale význačný surrealistický básník je dnes náčelníkem hlavního štábu jugoslávské armády. To je charakteristický rys proměny nejen jednotlivce, ale i celku. Nové jugoslávské umění ukazuje, že může dobře žít bez nejposlednějších výtvarných extrémů, které nemohou nakonec končit nikde jinde, než ve slepé uličce* (25. 1., s. 4).

Do oblasti kulturní výměny patřilo též působení československého spolku s výmluvným názvem Svaz přátel Titovy Jugoslavie. Mezi jednu z mnoha aktivit organizovaných tímto spolkem patřil i ples na Slovanském ostrově, na němž vystoupili *milí* hosté z Jugoslávie. Tento přívlastek patřil nejlepšímu omladinskému sboru, který vyhrál pěveckou a taneční soutěž při stavbě trati Šamac-Sarajevo a který za odměnu navštívil Prahu (5. 2., s. 1).

Další iniciativou tohoto spolku bylo založení časopisu Dnešní Jugoslavie. O důležitosti tohoto časopisu napsal sám Klement Gottwald do jeho prvního únorového čísla: „*Časopis má velké a odpovědné poslání: přibližovati českému lidu dnešní Jugoslavii, upevňovati politickou, hospodářskou a kulturní spolupráci mezi oběma zeměmi, pěstovati ideje slovanské vzájemnosti.*“ O významu této činnosti pak Gottwald dokonce píše, že „*pevné a věrné spojenectví s Federativní lidovou republikou Jugoslavií je pro naši republiku, pro její bezpečnost i pro její hospodářský a kulturní rozkvět věcí přímo životní důležitosti*“ (27. 2., s. 3).

Ovšem obdoba spolku pro vzájemnou kulturní výměnu existovala i na straně jugoslávské. Doslova chloubou RP byla zpráva, že sám *předseda vlády FLR Jugoslavie maršál Tito přijal v úterý čs. redaktora Rudého práva, spisovatele André Simona, který přijel do Jugoslavie na pozvání Kulturní společnosti Jugoslavie-Československo* (18. 2., s. 3). K pobytu a aktivitám spisovatele a redaktora RP André Simona v Jugoslávii při této příležitosti se RP vrací 21. února. Krátká zpráva zmiňuje, že měl Simone *v Záhřebě dvě přednášky, o něž byl mimořádný zájem*. Dále upozorňuje, že jugoslávské noviny *věnovaly jeho pobytu velkou pozornost a uveřejnily rozhovor s ním* (s. 3).

Počátkem února se RP zmiňuje o přípravách dlouhodobější iniciativy československých a jugoslávských odborů, která měla přispět *k dalšímu vzájemnému obeznámení a sblížení bratrských národů Jugoslavie a Československa* (5. 2., s. 2). Smíšená kulturní komise této iniciativy československých a jugoslávských odborů, která měla projednat současný stav kulturní spolupráce mezi oběma zeměmi, ovšem zasedala až několik málo dní před vyloučením Jugoslávie z Informačního byra. Zatím však stále panuje

přesvědčení o neochvějnosti pozice Jugoslávie v bloku socialistických zemí. Nejenže jako velmi plodná byla vyhodnocena dosavadní *vzájemná spolupráce v oboru rozhlasu a mezi jugoslávskými a československými odbory, jakož i mezi jugoslávskou a československou mládeží*, podle RP se zde navíc podařilo sjednat bohatý plán budoucí spolupráce (zájezdy škol, založení kateder jazyků, literatury a dějin jednoho státu na univerzitách druhého, udělení stipendií pro studenty obou zemí atp.) (19. 6., s. 3).

Plán na kulturní spolupráci pro rok 1948 a 1949 však neměl být nikdy naplněn. Skutečnost, že komise zasedala tak krátce před rozchodem Tita a Stalina svědčí o tom, že byl další vývoj opravdu nečekaný i pro vysoce postavené funkcionáře na obou stranách. Lze předpokládat, že v atmosféře dokazování loajlnosti režimu, která v Československu již panovala, a která měla neodvratně nastoupit i v Jugoslávii, by se k organizaci podobné manifestační iniciativy nikdo z funkcionářů neodhodlal.

Aniž by si to tedy aktéři uvědomovali, blížil se nezvratný konec podobným plánům. Posledním svědectvím RP o kulturním sblížení obou zemí je článek *Zdařilý Jugoslávský pátek*. Jugoslávské pátky pravidelně organizovala jugoslávská mládež v knihkupectví Jugoslávská kniha, kde seznamovala *veřejnost se životem a pokrokem v dnešní Jugoslávii*. Závěrečná slova tohoto večera, která patří Karlu Konrádovi, autorovi knihy o Jugoslávii, opět ilustrují posun v přístupu k funkci umění a kultury jako celku. Socialismus opovrhne uměním, které usiluje „pouze“ o vyvolání estetických prožitků a vyzdvihuje jeho didaktickou funkci, jež má nyní sloužit k převýchově mas. Z Konrádových slov ale vyplývá ještě jedna podstatná věc. Přestože se vyloučení Jugoslávie z „rodiny lidově demokratických států“ již jasně zjevuje na obzoru, nevidí Konrád nic, co by bránilo považovat jugoslávskou mládež za tak socialisticky vyspělou, že může sloužit jako ukázkový příklad mládeži české. *„Přál bych si, aby co nejvíce našich mladých lidí mělo příležitost poznat novou Jugoslávii a věřím, že příklad obětavé a nadšené jugoslávské mládeže by se stal velkou pobídkou těm, kteří dosud nechápou sociální a politický vývoj dnešní společnosti“* (22. 6., s. 5).

Tím ale končí přibližování „vyspělého“ a „pokrokového“ jugoslávského umění a kultury československé veřejnosti, jelikož v důsledku nadcházejících událostí končí spolupráce a čilé kontakty politické i obchodní. Výmluvné je znění poslední, velmi krátké a okrajové zmínky, která má navíc na příkladu kultury pouze ilustrovat nepřátelský postoj Titovy Jugoslávie vůči Československu: *Ve středisku jugoslávských Slováků v Petrovci se právě konají obvyklé národní slavnosti jugoslávských Slováků, tektokráté však bez účasti zástupců z Československa, kteří nebyli vůbec pozváni* (10. 8., s. 1).

2.3

XI. VŠESOKOLSKÝ SLET

Velkou událostí roku 1948 se měl stát červencový XI. všesokolský slet, jehož přípravy po únorovém převratu ještě zintenzivněly. KSČ předpokládala, že se slet, na kterém vystoupilo více než půl milionu cvičenců, stane ideologickou demonstrací komunistické moci a demokratické povahy komunistického režimu, ale XI. všesokolský slet, zejména jeho hlavní průvod, se změnil ve spontánní demonstraci proti novému režimu. Odveta komunistů na sebe nenechala dlouho čekat. V listopadu dosáhl počet členů Sokola vyloučených akčními výbory 11 446. Následovalo sjednocení sokolských žup a reorganizace sokolského tisku (14. 11., s. 1).

Zatím však RP všemožně pomáhá s organizací a pravidelně informuje o průběhu příprav této monstrózní akce. Zveřejnilo například prosbu sletového vedení, aby závody a sokolští funkcionáři umožnili účast na sletu více než třem tisícům jugoslávských učňů, kteří pracovali v československých závodech, avšak neměli dostatek finančních prostředků, aby si náklady s účastí spojené uhradili sami (4. 2., s. 3).

V samotné Jugoslávii byla přípravám sletu v Československu věnována stejně velká pozornost. Již v únoru píše RP, že *jugoslávští výtvarní umělci už připravují návrhy na kostýmy a dekorace* (7. 2., s. 1) a v březnu oznamuje, že Jugoslávie bude zemí, jež na slet vyšle nejvíce cvičenců – podle tajemníka jugoslávského tělovýchovného svazu se jich na slet chystaly čtyři tisíce (26. 3., s. 2). Celkem na slet z Jugoslávie nakonec vyjelo 3 800 cvičenců. Zúčastnil se též relativně vysoký počet Lužických Srbů, konkrétně 238. Jen pro srovnání: ze Sovětského svazu bylo ohlášeno 500 sletových cvičenců a z Bulharska pouhých 45 (1. 6., s. 5). Již od 1. března se v srbských městech konala soutěž o nejlepší nácvik pro pražský slet. Žáci škol, kteří se této sportovní manifestace nakonec zúčastnili, měli dokonce možnost složit závěrečné zkoušky ve školách o několik dnů dříve (5. 6., s. 5).

Přípravy XI. všesokolského sletu tedy probíhaly v duchu společného československo-jugoslávského nadšení. Samotné datum konání hlavních sletových dnů však již spadalo do období celosvětové vzrušené diskuse o nedávno zveřejněné rezoluci Informačního byra. Je tedy třeba podniknout malý exkurz do budoucnosti blízké sice časově, avšak vzdálené „ideologicky“. K očekávané okamžité démonizaci Tita a nejvyššího vedení KSJ, potažmo celé Jugoslávie, však v jinak velmi obsáhlém a podrobném zpravodajství ze sletu nedochází. Zprávy, jež RP ze sletu přináší, jsou téměř výlučně apolitického charakteru a není v nich tedy ani zmínky o Titově odmítavém postoji k rezoluci Informačního byra. Cvičenci z Jugoslávie jsou naopak zahrnováni jen slovy chvály. RP například velevalo píli jugoslávských cvičenců a námořníků, kteří se na své vystoupení připravovali přímo na sletišti ještě před zahájením

hlavních sletových dnů, zatímco výpravy ostatních slovanských hostů se do Prahy teprve sjížděly (3. 7., s. 1).

Samotná vystoupení, jež jugoslávští cvičenci předvedli během hlavních sletových dnů, hodnotí RP ve dvou reportážích. V popisu kreací prvního sletového dne přibližuje čtenářům vystoupení 750 jugoslávských námořníků, jejichž bílé kalhoty slovy RP *ostře kontrastují s opálenými těly*. Reportáž pokračuje líčením vystoupení členů sjednocené jugoslávské tělovýchovy. Při jejich nástupu *v záplavě jugoslávských vlajek* ještě nedozněl potlesk diváků, jímž odměňovali *vojensky rázné a ukázněné vystoupení* námořníků. *Opálení hoši v červených kalhotkách s bílými tílky a dívky v modrých cvičebních úborech roztančili se v soustředných kruzích v rytmu jugoslávského kola, předvedli prostná, plná rychlých a strhujících pohybů a obrátů, aby završili své vystoupení utvořením velké pěticípé hvězdy, v jejímž tvaru pak za uznalého potlesku tribun odcházeli hlavní vstupní branou*. Vystoupení jugoslávských cvičenců hodnotí RP dokonce jako *nejbarvitější cvičení prvního hlavního sletového dne* (4. 7., s. 3).

S přihlédnutím k již jen stupňujícímu se odsuzování vývoje v Jugoslávii těchto dnů lze předpokládat, že reportáž by v tomto až glorifikujícím tónu byla stěží zveřejněna byť jen o měsíc později. Je těžké odhadnout příčinu tohoto drobného odchýlení od mediálního a veřejného diskurzu, tedy určit, zda se jednalo o důsledek neočekávanosti roztržky a sledování, jak se celá situace ještě vyvine, tedy snahy nic „neuspěchat“, či zda se tímto přátelským vyličením celého průběhu sletu RP snažilo odvést pozornost od protirežimních demonstrací a předstírat jeho pokojný průběh.

2.4

POSTOJ K JUGOSLÁVSKÉ ZAHRANIČNÍ POLITICE

Vedle kulturního souznění, pokud lze tematiku takto kategorizovat, je další oblastí vzájemného konsenzu otázka zahraniční politiky Jugoslávie. Vzhledem ke společným zájmům pramenícím z myšlenky socialismu není překvapivé, že ministři zahraničí obou zemí *zjistili naprostou shodu v názorech* (19. 2., s. 2) a neexistoval tedy důvod, proč by KSČ nechovala otevřené sympatie k Titově režimu a nepodporovala jeho zahraniční politiku.

RP například v četných člancích přitakávalo angažování Jugoslávie v řecké občanské válce a její aktivní podpoře Markose Vafiadise, který se svými ozbrojenými složkami *bojuje za výjimečně obtížných okolností heroický boj proti teroristům, monarchofašistům a jejich imperialistickým pomahačům* (11. 1., s. 1). Tak otevřený projev souhlasu je však s ohledem nad již zmíněnou Stalinovu dohodu s Churchillem o rozdělení sfér vlivu na Balkánském poloostrově a východní Evropě překvapivý. Přestože opakovaně vyslovil sympatie s tamní komunistickou frakcí a naděje v její vítězství v občanské válce, zdráhal se totiž Stalin

do tohoto konfliktu výrazněji zasáhnout a nelze tedy říci, že by se RP a KSČ v tomto ohledu striktně držely sovětské linie.

Zdaleka nejzávažnějším tématem jugoslávské zahraniční politiky evropského významu byla ovšem otázka rozdělení Svobodného území Terstu mezi Itálii a Jugoslávii. Vzhledem ke strategické důležitosti tohoto přístavu pro obchod ve střední Evropě usilovaly nyní oba státy o připojení Terstu k vlastnímu území. Nárok Itálie byl však podkopán čerstvou vzpomínkou na Mussoliniho režim a násilné poitalštění slovanského obyvatelstva, zatímco nárok Jugoslávie zpochybňoval fakt, že jihoslovanské obyvatelstvo bylo na tomto území v menšině a Istriie nikdy v dějinách nebyla pod jeho nadvládou. Kromě národnostní různorodosti obyvatelstva v důsledku polohy Terstu na hranici italské, slovanské a germánské kultury situaci v tomto uměle vytvořeném a nefunkčním městském státě pod záštitou Spojených národů navíc komplikovalo rozdělení tohoto území do dvou zón: zóna A pod administrativou britsko-amerických vojenských sil byla menší, zato však zahrnovala samotné město Terst, zónu B, tedy celou severozápadní Istrii, spravovala Jugoslávská lidová armáda.

Téma v RP otevírají v roce 1948 komentáře a dementi k citovaným zprávám západních tiskových kanceláří o údajných zločinech jugoslávské pohraniční stráže, jež prý zahájila palbu na americké pásmo Svobodného území Terstu, střílela na italské dělníky apod. RP tyto informace s odvoláním na jugoslávskou tiskovou agenturu Tanjug ostře dementovalo. Jugoslávské pohraniční hlídky prý zahájily palbu na dvě skupiny *ustašovských banditů*, které přešly hranice na jugoslávské území. V podtitulku tohoto článku dokonce stojí: Terstská policie podporuje ustašovské bandy.

Nejenže se tedy RP staví na stranu Jugoslávie, dokonce americké vojenské síly obviňuje z podpory ustašovců, tedy fašistů: *Událost (...) dokazuje, že na Svobodném území terstském se organizují ustašovsko-četnické bandy, aby podnikaly zločinné akce podél hranic mezi Svobodným územím terstským a Jugoslavií, a že těmto bandám poskytuje pomoc a podporu civilní policie, jež podléhá americkým okupačním úřadům* (15. 1., s. 2). Dále obvinilo americkou tiskovou kancelář United Press z šíření lživých zpráv s cílem *zastřít pravdu*. Na důkaz, že se jedná jen o dezinformace z dílny západních spojenců, cituje RP slova samotného maršála Tita, který pověsti o poměrech na jugoslávských hranicích označil jako lživé a celou záležitost odsoudil jako pouhý volební trik, jenž má za cíl vzbudit v italském národě nenávisť k nové Jugoslávii (26. 3., s. 2).

RP bylo toho přesvědčení, že se Spojené státy a Velká Británie snažily zasahovat do italských voleb s cílem znemožnit vítězství levice a projevilo naději, že italský národ tento *anglo-americký volební trik* prohlédne, protože *Jugoslavie si přeje žít v nejlepších vztazích se sousedními národy, počítajíc v to národ italský*. Na důkaz těchto slov vzápětí připojuje vzkaz maršála Tita Itálii, že *Jugoslavie bude vždy ochotna vyřešit přátelsky všechny záležitosti mezi oběma národy, které by mohly stát v cestě spolupráci a přátelství těchto zemí* (27. 3., s. 2).

Podobná obvinění dává RP do souvislosti s probíhajícím vyjednáváním o guvernérovi tohoto území. *Není náhoda, že tento incident i rozšiřování nových lživých zpráv přichází právě ve chvíli, kdy se jedná o jmenování guvernéra Svobodného území terstského. Zručnou výrobou provokačních zpráv chtějí zahraniční imperialisté vzbudit dojem, že v tomto pásmu jsou stále nepořádky, a to proto, aby mohli co nejvíce prodloužit pobyt svých vojsk v Terstu* (15. 1., s. 2).

Pravá propagandistická podstata tohoto tvrzení RP vyvstává v kontextu skutečných historických událostí. Obstrukce volby guvernéra Terstského území totiž přicházely ze strany Sovětského svazu, který se zasloužil o to, aby žádný guvernér nebyl nakonec nikdy zvolen (mezi říjnem 1947 a březnem 1948 odmítl 12 kandidatur na tento post). Přestože byl formální status Terstského teritoria mezinárodně uznáván a území emitovalo dokonce vlastní měnu a poštovní známky, nikdy se tedy nejednalo o funkční stát.

Tento zahraničně-politický spor měl v RP ještě krátkou dozvu i po vyloučení Jugoslávie z Informačního byra. Československá a sovětská podpora Jugoslávie v této záležitosti před rozchodem Tita a Stalina, je vcelku logická. Více překvapivá je však sovětská podpora jugoslávské věci i po jejich sporu. Na jednání Rady bezpečnosti o jugoslávské stížnosti na britsko-americkou politiku v Terstu, jež podle Jugoslávie směřovala k *odbourání mírové smlouvy, k vyvolávání sporů mezi sousedy a k podpoře italských reakcionářů*, sovětský delegát Malik a jeho ukrajinský zástupce Manuilskij jugoslávskou stížnost *energicky podporovali* (7. 8., s. 2).

Skutečnost, že Sovětský svaz tak vehementně protestoval proti snahám Spojených států a Velké Británie předat Terst do rukou Itálie, má dvojí vysvětlení. S vidinou Terstu jako svobodného přístavu chtěl Sovětský svaz zajistit pro země východní Evropy, tedy pro své vazaly, přístup ke Středozemnímu moři. Druhým důvodem byla vojensky strategická poloha Terstu ve studené válce, jejíhož významu si byl Sovětský svaz velmi dobře vědom, když vinil západní mocnosti, že se pokoušejí vybudovat z Terstu opěrný bod pro americké válečné loďstvo (15. 8., s. 2).

2.5

HOSPODÁŘSKÁ SPOLUPRÁCE

Vzhledem k tomu, že bylo třeba hájit ekonomický kurs marxisticko-leninistické doktríny, jenž byl v Československu do značné míry nastolen již po 2. světové válce, byly zprávy o jugoslávském centrálně plánovaném hospodářství v tomto období nutně pozitivní. V tomto duchu se RP shoduje s Titem v hodnocení prvního roku jugoslávské pětiletky, který přinesl *skvělé budovatelské úspěchy Jugoslavie, jež se díky tvůrčím silám lidu, projevíly v nových podmínkách hospodářského a kulturního vývoje země* (7. 1., s. 2). Překročení

předválečné výroby o 67% je podle RP *umožněno pečlivým plánováním a pracovním nadšením obyvatelstva, jakož i skutečností, že se Jugoslavie důsledně zbavila všeho kapitalistického vykořisťování* (15. 4., s. 3).

RP také obhajuje výhody obchodu s Jugoslávií, jež byla v prosinci na prvním místě v československém vývozu a na druhém místě v dovozu. Popírá, že by vyjednané obchodní podmínky byly pro Československo nevýhodné: „*V naší veřejnosti někdy slyšíme sice nepoččetné, ale zlomyslné hlasy, že hospodářské vztahy mezi námi a Jugoslavií jdou na úkor našeho státu. Ovšem Jugoslávie jakožto agrární stát dodává Československu především zemědělské výrobky důležité pro naši výživu. Jugoslavie nám dodává též velké množství tzv. dolarového zboží, tj. zejména surovin, které bychom často nedostali ani v dolarové a librové oblasti*“ (11. 2., s. 2).

Přesto byla obchodní a platební dohodou mezi oběma zeměmi na rok 1948 zásadně změněna struktura dovozu zboží z Jugoslávie. Ta měla nyní dodávat téměř výhradně suroviny (barevné kovy a rudy) a potraviny s vysokým obsahem kalorií (hlavně maso), což podle RP svědčí o tom, že *Jugoslavie už plánovitě zkonsolidovala své válkou rozvrácené hospodářství*. ČSR se pak v této dohodě zavázala dodávat Jugoslávii především výrobky kovodělné, strojírenské, elektrotechnické, chemické, hutní a koks, jichž se Jugoslávii bytostně nedostávalo.

Hned 25. února vyšlo Československo vstříc válkou zničené Jugoslávii a podepsalo dlouhodobou dohodu o dodávkách československého investičního materiálu, který měl pomoci obnově hospodářství této země. Plánovaný objem československých investic, jež byly určeny pro industrializaci a elektrifikaci Jugoslávie, činil 7,5 miliard Kčs (25. 5., s. 1). Ovšem vyloučení Jugoslávie z Informačního byra bylo již na obzoru a dny čilých obchodních kontaktů mezi oběma zeměmi měly být brzy sečteny. Blízká budoucnost přinesla Moskvou nařízené ekonomické embargo Jugoslávie všemi socialistickými zeměmi, čímž byly všechny československé závazky vůči Jugoslávii anulovány a obchod byl na dlouhou dobu omezen na minimum.

Pokud jde ovšem o ekonomickou spolupráci před rozchodem Tita a Stalina, RP ji považuje za vitální a nutný projev vzájemné solidarity a píše, že *Jugoslavie patří mezi naše nejlepší obchodní partnery* (25. 5., s. 1). Po 25. únoru nabyla tato vzájemná pomoc v situaci, kdy byly ekonomiky obou zemí po 2. světové válce zcela zdecimovány, na ještě větší intenzitě. Sám J. B. Tito se angažoval ve věci žádosti československé vlády o dodávku masa. *Na zvláštní přání maršála Josipa Broze Tita, který projevil mimořádný zájem o stav zásobování československého lidu, oznámila jugoslávská vláda 9. března československému velvyslanci v Bělehradě, že dodá Československu 10 000 tun masa*. RP chválí rychlé jednání Jugoslávie, která *s dodávkami začne ihned a celé stanovené množství bude dodáno v krátké době* (11. 3., s. 5).

Ovšem tato vstřícnost byla oboustranná. Československo se rozhodlo pomoci Jugoslávii ve svízelné situaci, v níž se ocitla pro nedostatek kvalifikovaných pracovních sil, a učinilo nabídku, aby velký počet jugoslávských učňů získal kvalifikaci v československých průmyslových závodech (11. 5., s. 3). Pobyt těchto učňů později sehrál důležitou roli při zaujímání oficiálního stanoviska československé vlády a RP vůči Jugoslávii v nových poměrech, jež nastaly po vyloučení Jugoslávie z Informačního byra.

Poslední dvě zprávy o jugoslávském hospodářství, a zároveň jediné z období po zveřejnění rezoluce Informačního byra, se k problematice staví naopak velice kriticky. Zaslouží si malou odbočku do nedaleké budoucnosti, jelikož mohou sloužit jako ukázka, jak kontrastní byla reprezentace jugoslávské tematiky jen o několik málo měsíců později. Politika jugoslávské vlády zavedla prý celou zemi *do slepé uličky*. Navzdory dřívějším tvrzením nyní podle RP hospodářské plány plněny nejsou – *za prvních osm měsíců druhého roku byl jugoslávský dvouletý plán splněn jen na 31%*. Na Rankovićův příkaz prý v Bělehradě proběhla jedné srpnové noci razie, po níž byli všichni mladí muži bez pracovních průkazů zatčeni a posláni na stavbu silnice z Bělehradu do Záhřebu.

Životní úroveň klesla podle RP oproti roku 1946 dokonce o 50%. *Náhlé zhoršení zásobovací situace nastalo po zavedení „levičáckých“ zákonů, kterými byly znárodněny malé průmyslové a obchodní podniky*. O interpretaci podobných „levičáckých“ zákonů v RP jako manévřů, jimiž chtěla jugoslávská vláda odvést pozornost Moskvy, bude ještě řeč (2. 12., s. 2). Jejich přímým důsledkem bylo zdražení nákupu potravin na jediný den na výši týdenní výplaty průměrného dělníka. Navíc potravin na přiděl prý není dostatek. *Od půlnoci stojí lidé ve frontách na maso, kolem sedmé hodiny, brzy po otevření krámu, už maso není*. Jugoslávii po válce navíc skutečně sužoval citelný nedostatek paliv, v Bělehradě byl například vydán zákaz používat v domácnostech elektřinu k vaření, žehlení atp. a omezena byla také tramvajová doprava (31. 12., s. 2). Embargo na dovoz paliv se také brzy stalo jednou ze Stalinových hybných pák upotřebených proti vzpurnému žákovi.

3.

SHRNUTÍ

Analýza Rudého práva mezi 1. lednem a 28. červnem 1948 potvrzuje vzájemné sympatie obou zemí. Ideologický náboj, jež těmto sympatiím přisuzovalo Rudé právo, však po komunistickém puči v ČSR 25. února 1948 vykazuje jisté „úpravy“. Do 25. února prezentovalo Rudé právo tyto sympatie spíše jako pramenící z myšlenky panslavismu a společné kulturní tradice, i když jako orgán Komunistické strany Československa se pochopitelně snažilo podtrhnout jejich socialistický podtext. Panslavismus jako pozůstatek z dob Rakouska-Uherska, doplněný solidaritou plynoucí ze společného boje proti fašismu, však záhy po komunistickém puči zcela nahradila idea společného budování socialismu, opět doplněná solidaritou společného boje proti fašismu, jako jediné prizma a imperativ nové doby.

Implementace nové revoluční ideologie v ČSR s sebou nesla vyznávání nových hodnot ve společnosti i v mediálním diskurzu. Vedle obecných hodnot orientovaných k budoucnosti, které z revoluční ideologie bytostně vyplývají, je pro tuto studii zajímavý především detailnější pohled na hodnoty, jež se přímo odrážejí v postoji Československa, potažmo Rudého práva, k Jugoslávii a její politice.

Zmíněné myšlenky panslavismu a boje proti fašismu, později solidarity socialistických zemí, potvrzovaly nutnost první takové hodnoty, lépe řečeno celé oblasti hodnot – *nové slovanské politiky*. Slovanské socialistické země ji stvrzovaly různými „dohodami o přátelství, vzájemné pomoci a mírové spolupráci“ a Rudé právo se při odůvodňování této politiky zprvu odvolávalo především na neustálou hrozbu německého revanšismu a imperialismu, po únorovém puči již výlučně na jednotu a bratrství pramenící ze společného sledování socialistických principů. Zdá se totiž, že po únorovém převratu, kdy se ČSR ocitlo pod „záštitou“ Sovětského svazu, přestala být tato hrozba pro Rudé právo aktuální.

Vedle společné slovanské politiky tlumočí Rudé právo ještě několik oblastí hodnotového konsenzu. Čilá byla v této době *kulturní spolupráce* rozvíjející společnou kulturní tradici, již vedle panslavismu prezentovalo Rudé právo do únorového puče jako další nosný prvek československo-jugoslávského přátelství. Velmi kladné zmínky hodnotící stav jugoslávské kultury a úroveň jugoslávského umění po 25. únoru vytlačilo ze stran Rudého práva zpravodajství z oblasti politiky a ekonomie.

Někam na pomezí obou zmíněných kategorií – nové slovanské politiky a kulturní spolupráce – lze zařadit zpravodajství o přípravách *XI. všesokolského sletu*, který se přes plány KSČ změnil ve spontánní protirežimní demonstraci. Každopádně byla prezentace sletu

jediným tématem, kde byla Jugoslávie hodnocena kladně ještě několik dní po jejím vyloučení z Informačního byra.

Názorová shoda panovala i v otázce *jugoslávské zahraniční politiky*, ať se již jednalo o otázku angažování Jugoslávie v Řecké občanské válce, jež nebylo zcela v souladu se stanoviskem Stalinovým, či o jednoznačnou podporu snah jugoslávské diplomacie ovlivnit budoucnost Svobodného území Terstu v prospěch své země.

Na stránkách RP se také často objevuje tematika československo-jugoslávské *hospodářské spolupráce* a výpomoci v tíživé poválečné situaci, s níž se musela centrálně plánovaná hospodářství obou zemí vypořádat. Jugoslávie se dokonce ocitla na druhém místě československého zahraničního obchodu. Ještě než Stalin rozhodl o bojkotu jugoslávské ekonomiky celým východním blokem v naději, že se Titův režim zhroutí, stihlo Československo nabídnout Jugoslávii pomoc s vyškolením nových kvalifikovaných pracovních sil, jichž byl v Jugoslávii kritický nedostatek.

B.

Reprezentace Jugoslávie v Rudém právu po jejím vyloučení z Informačního byra

„Mezi marxistickým světovým názorem a úzkým nacionalistickým hlediskem nynějších vedoucích Jugoslavie je velká propast. (...) Socialismus nemůže být budován v jedné nebo i v několika zemích bez podpory Sovětského svazu nebo dokonce i proti němu a bez podpory mezinárodního dělnického hnutí, jak se dnešní jugoslávští vůdcové domnívají. Kdo může být tak naivní, že země jako Jugoslavie může se sama postavit proti imperialistické expanzi v době, kdy zápas mezi dvěma tábory se rozhoduje v mezinárodní aréně?“

(3. 7., s. 2)

1.

TÉMATICKÉ ROZČLENĚNÍ REAKCÍ NA REZOLUCI INFORMAČNÍHO BYRA

Podobně, jako tomu bylo v předchozí části, se i zde nabízí rozčlenění reprezentace Jugoslávie v československých médiích do několika tématických oblastí. Vzhledem k tomu, že pozornost médií na jednotlivé tématické okruhy je jasněji časově ohraničená, lze navíc v tomto případě mnohem snadněji vysledovat jejich časovou následnost.

1.1

VÍRA SOCIALISTICKÝCH ZEMÍ V NÁPRAVU SITUACE V KOMUNISTICKÉ STRANĚ JUGOSLÁVIE

Vyloučení Jugoslávie z Informačního byra, kterému je věnována teoretická část této práce, patří mezi historické události, jež otráslы uspořádáním Evropy a rozložením sil obou zneprátelených bloků. Celé znění Rezoluce Informačního byra o situaci v Komunistické straně Jugoslávie zveřejnilo RP na titulní straně již 29. června. Píše, že v závěru rezoluce *odsuzující protimarxistickou vnitřní i vnější politiku KS Jugoslavie, byla projevena naděje, že uvnitř jugoslávské strany se najdou síly, které prosadí nápravu a obrat k opravdové komunistické politice* (5. 8., s. 2).

O zprávě československé delegace ze zasedání Informačního byra komunistických stran v Bukurešti, kterého se KSJ odmítla zúčastnit, jednal Ústřední výbor Komunistické strany Československa již v den vydání rezoluce. Vyslovil s ní *jednomyslný souhlas* a připojil se *k apelu na všechny čestné jugoslávské komunisty, věrné marxismu-leninismu, aby přiměli své vedoucí činitele přiznat své chyby a napravit je, nebo, ukáží-li se vůdčí činitelé k tomu neschopnými, vystřídat je* (30. 6., s. 1).

Již v samotné rezoluci i první odpovědi na její znění se tedy vedle jednomyslného souhlasu, o kterém bude řeč později, objevuje víra, že se situaci podaří vyřešit a že se Jugoslávie vrátí pod „ochranná křídla“ Sovětského svazu – jinými slovy, že členská základna KSJ nakonec donutí vedení své strany odstoupit. Především ale si byl Stalin zcela jist svou mocí a vlivem na mezinárodní komunistické hnutí. Ani na okamžik nepochyboval, že by se mu absolutní kontrolu nad jugoslávskými komunisty nepodařilo znovu obnovit. Tuto naději lze tedy interpretovat jako důsledek přesvědčení, že odhodlání Tita a nejvyššího vedení KSJ nebude trvalejšího rázu a že situace je jen přechodná. Apely na konci zpráv, komentující vývoj v Jugoslávii, mohly být jakýmsi „zadními vrátky“ možného usmíření, jež si Sovětský svaz ponechal otevřená, aby mohl vzít Jugoslávii „na milost“. Pokud by byla demonizována

Jugoslávie jako celek včetně celé tamní komunistické strany, bylo by její případné znovupřijetí do řad mezinárodního komunistického hnutí problematické z hlediska názorové integrity a homogenity Informačního byra.

„Otevřenou náruč“, kterou ve své kritice zpočátku deklarovaly všechny evropské socialistické země, lze ilustrovat na příkladu vyjádření Ústředního orgánu bulharské dělnické strany (Rabotničesko delo), jež RP tlumočí: *„Bylo by velkou naivností soudit, že by jugoslávská komunistická strana, která má bohaté tradice mezinárodních styků, dopustila, aby velké dílo socialismu v její zemi bylo porušeno nebo dokonce zahynulo. Bulharská komunistická strana pevně věří ve zdravé síly jugoslávské komunistické strany a učiní vše, co bude v její moci, aby pomohla jugoslávské straně, aby základy bratrství mezi lidem bulharským a národy Federativní lidové republiky Jugoslávie byly nejen prohloubeny, nýbrž aby toto bratrství bylo vybudováno na základech ještě pevnějších než dosud“* (30. 6., s. 1).

Podobně je i orgán polské dělnické strany „Głos Ludu“ přesvědčen, že *jugoslávští komunisté se rozpomenou na tradici své strany a své země a přivedou Jugoslávii na cestu spolupráce se Sovětským svazem a lidově demokratickými státy* (12. 9., s. 2).

Víru, že je ještě šance na opětovné začlenění do „rodiny“ socialistických zemí, vyjádřili i zaměstnanci Titových závodů. Svůj otevřený dopis ÚV KSJ, který bude ještě zmíněn, ukončili patetickým zvoláním: *„Proto k vám, jugoslávští soudruzi, takřka v poslední minutě voláme: Ještě je čas k návratu na správnou cestu! Vzpamatujte se!“* (23. 7., s. 2).

1.2

JEDNOMYSLNÝ SOUHLAS KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA S REZOLUCÍ INFORMAČNÍHO BYRA A JEDNOTNÁ RÉTORIKA

Již první zveřejněná reakce na rezoluci, oficiální stanovisko ÚV KSČ, vyjadřuje vedle naděje na „nápravu“, též „jednomyslný“ souhlas všech jeho členů. Z analýzy dalších textů RP vyplývá však jasný a všeobecný souhlas celé členské základny KSČ. Na schůzích, svolaných s cílem projednat vývoj v Jugoslávii, se za rezoluci jednomyslně postavili i členové KSČ na úrovni okresních výborů strany či místních i závodních organizací. Velké množství telegramů, které ÚV KSČ z těchto schůzí obdržel, dokazuje, že *naši soudruzi správně pochopili příčiny zásahu Informačního byra a plně souhlasí s rozhodnutím představenstva ústředního výboru naší strany* (9. 7., s. 1). RP dokonce lituje, že nemůže otisknout všechny ty *důkazy politické vyspělosti, v nichž soudruzi projevují svůj souhlas s postupem Informačního byra* (13. 7., s. 1).

Otevřený dopis zaměstnanců „Titových závodů“ musely ÚV KSČ a RP obzvláště přivítat. V úvodu vzpomínají zaměstnanci závodu, *který nese dříve tak slavné jméno maršála*

Tita, na nedávnou minulost, kdy s nadšením uvítali ve svém středu maršála Tita. Jeho přijetí čestného předsednictví závodní odborové skupiny si pokládali za nejvyšší čest a v jugoslávských soudruzích vždy viděli spolubojovníky za nový spravedlivý řád.

Zdůraznili, že byli jedni z mála, jejichž ostražitosti neunikly první známky jugoslávského odchýlení od pravověrného marxismu-leninismu v podobě nedbalosti zdravého jádra strany při výchově dělnictva. Hlavní kořeny vývoje tedy zaměstnanci Titových závodů spatřují v nedostatečné ideologické výbavě Jihoslovanů, jež by jinak bývala mohla zabránit „vítězství reakce“. *Již naši brigádníci, kteří pracovali v Jugoslávii, překvapili nás zprávou, že se tam nepodniká téměř nic pro uvědomování a stmelování pokrokových sil. (...) To je možné jen tehdy, když výkvět dělnické třídy je uvědoměle sdružen v předvoj, který je v ustavičném těsném styku s masami pracujících, bere z nich podněty a stává se jim rádcem v jejich boji za spravedlivý socialistický řád.*

Ovšem s ničím takovým se prý zaměstnanci Titových závodů v Jugoslávii nesetkali. *Když se chtěli – jak jsou tomu z domova zvyklí – nejdříve obrátit na sekretariáty komunistické strany, aby se jejich prostřednictvím činně politicky zapojili do kolektivu pracujících, vůbec je na závodech nenašli.* Tato pasáž je obzvláště úsměvná pro znalce jugoslávských poměrů. Představa funkční organizace jakéhokoliv aparátu podobného druhu, navíc určeného k „výchově“ dělníků, působí v jugoslávském kontextu absurdně. V tomto ohledu nemůžeme Jihoslovanům upřít jistý nadhled a schopnost uchovat si kontakt s realitou, což vlivu propagandy a diktátu na občany této země vždy kladlo jisté limity.

Podle zaměstnanců Titových závodů nelze *budovat na svou pěst nějaký „svůj“ socialismus.* Proto v posledních řádcích otevřeného dopisu oznamují, že pokud Tito přijme kritiku Informačního byra, ponесou Titovy závody jeho jméno *s radostí a pýchou i nadále.* Nestane-li se tak, budou pak nuceni *s bolestí a trpkostí zbavit svůj závod tohoto jména i odborovou skupinu jejího čestného předsedy* (23. 7., s. 2).

Na svůj dopis, v němž žádali Tita o vysvětlení hanebného postupu jeho kliky, však nedostali zaměstnanci Titových závodů odpověď. O necelé tři měsíce později došlo tedy na základě hlasování zaměstnanců s jednomyslným výsledkem k odstranění Titova jména z názvu podniku. Poslanec V. Nový ve svém předneseném projevu zdůraznil, jak *moudré* se vedle *žalostného pádu Tita* jeví vedení prezidenta republiky Klementa Gottwalda (15. 10., s. 1).

KSČ se prostřednictvím RP, a RP pak prostřednictvím zveřejňování podobných telegramů, otevřených dopisů či dopisů čtenářů skutečně snažily veřejnosti dokázat, že se s oficiální politikou věrnou Sovětskému svazu ztotožňuje drtivá většina obyvatelstva (ne-li úplně všichni), a že její rozhodnutí postavit se proti Jugoslávii je naprosto legitimní.

Kromě jednomyslného souhlasu s rezolucí existuje ještě jeden styčný bod všech zveřejněných dopisů a telegramů zaslaných organizacemi komunistických stran: všechny

reakce zaslané organizacemi komunistické strany jsou téměř shodné formou i obsahem a opakují se v nich stejné fráze a slovní spojení (což se však týká všech mediálních obsahů a politických proklamací této doby jako celku). Členové KSC se v nich „*plně staví za usnesení ÚV KSC*“, „*odsuzují špatný postup ÚV KSJ, který porušuje solidaritu lidových demokracií v čele se SSSR i solidaritu slovanských národů*“, „*vyjadřují víru, že zdravé jádro marxismu-leninismu v KSJ zjedná nápravu a zvítězí*“ a „*slibují pomoc správným a poctivým marxistům-leninistům KSJ*“.

Zcela v souladu s oficiálním postojem Komunistické strany Československa byly i komentáře a eseje redaktorů, které se v RP objevily v zápětí po zveřejnění rezoluce. Hlubší rozbor si zaslouží zamyšlení Gustava Bareše z 30. června. Bareš se staví do role mluvčího československého národa, když píše, že *členové naší komunistické strany a spolu s nimi náš lid (...) s pocíty souhlasu uvítali rozhodná opatření, která mají vzpamatovat jugoslávské komunisty a přinést nápravu*. Při tak dramatickém odklonu od dosavadní přátelské politiky vůči Jugoslávii se však objevil problém jeho racionalizace a ospravedlnění. Bylo také třeba vysvětlit veřejnosti skutečnost, že všechny výtky rezoluce vůči KSJ unikaly pozornosti vládám lidových demokracií, které na ně včas neupozornily. Odpověď Sovětského svazu na vzniklou situaci, která spočívala v uveřejnění „nových“ faktů, Bareš přijímá a tlumočí čtenářům. Tato fakta měla popřít neschopnost sovětské státní bezpečnosti situaci předvídat a potvrdit správnost postoje, který přijetím rezoluce lidové demokracie zaujaly. Podle vlastního tvrzení upozorňoval Sovětský svaz jugoslávskou vládu na její „chybnou politiku“ již několik měsíců a snažil se ji přimět ke změně kurzu, avšak neúspěšně. Ovšem otázku proč dokumenty, které by to potvrzovaly, předložil veřejnosti až nyní, nechává bez vysvětlení a na příčinu se neptá ani Bareš.

Hlavním předmětem oficiální obžaloby Tita a jeho nejbližších spolupracovníků se stalo odchýlení od původní ideje marxismu-leninismu a jeho chybná interpretace ve všech základních otázkách zahraniční i vnitřní politiky. Za povinnost socialistického tábora, v čele s baštou jeho ideologie, Sovětským svazem, považoval Bareš snahu tomuto vývoji zabránit.

Závěry v teoretické části této práce však ukazují, že ideologické spory byly pouze sekundárního rázu. Z historických pramenů je patrné, že pro Stalina byla hlavní otázka hegemonie a svrchovanosti Sovětského svazu. Bareš se staví plně na jeho stranu. Trnem v oku mu jsou obzvláště nově zveřejněné výroky jugoslávské vlády, v nichž tvrdí, že *socialismus v Jugoslávii je dál, než v Sovětském svazu, že Všesvazová komunistická strana (bolševiků) a Sovětský svaz degenerují, přestaly být revoluční a že vedoucí úlohu mezinárodního revolučního hnutí by tedy vlastně měla převzít Jugoslavie*. Zavrženíhodné je podle něj i tvrzení, že *(v) Jugoslávii prý objevili nové, vyšší formy státní organizace a veřejného života, než jsou v Sovětském svazu*.

Nové informace o „jugoslávské zradě“ se od této chvíle množily. Za hlavní viníky ani on neoznačil všechny jugoslávské komunisty, nýbrž pouze Tita a jeho nejbližší spolupracovníky. Hlavním pochybením těchto vůdčích osobností bylo podle Bareše *velikášské přeceňování vlastní úlohy, vlastních sil a možností KSJ*, které plynulo z opájení se úspěchy a z podlehnutí *úzkému, sobeckému, buržoasnímu nacionalismu*.

Nacionalismus byl Titovi a nejvyššímu vedení KSJ vyčítán především. Jejich *(n)acionalistická zaslepenost šla tak daleko, že převzali arsenál pomluv proti SSSR od trockistů a jiných nejhorších nepřátel, a postavili se proti Sovětskému svazu, proti VKS (b)*. Jak ale přistupovat k minulosti, v níž jugoslávská vláda, RP ještě nedávno tolik oslavovaná, jednala zcela v souladu se socialistickou ideologií a diktátem Moskvy? Bareš podává poněkud vágní odpověď. Odhalený nacionalismus jugoslávské vlády podle něj nelze posuzovat odděleně od její ostatní (minulé) vnitřní i zahraniční politiky, protože se jedná o *celkovou nesprávnou politickou linii, jež je důsledkem ústupu z posic marxismu-leninismu*.

Poněkud spekulativní je i jeho odpověď na otázku, v čem se Titova interpretace marxismu-leninismu liší od té oficiální, moskevské. *V Jugoslavii byla vytvořena theorie, že tam mizí poslední zbytky kapitalismu, a to, co z kapitalismu zůstalo, bude pokojně vrůstat do socialistického hospodářství. Naproti tomu marxismus-leninismus nás učí, že v období přechodu od kapitalismu k socialismu se kapitalistické živly staví na stále zoufalejší odpor a že z toho tedy vyplývá nikoli zmírnění, ale zostření třídního boje*.

Důkazem o „nesprávné linii“ KSJ je zpochybněná legitimita její vlády, což prý vyplývá ze samé struktury jugoslávského vládního systému. *V Jugoslavii je komunistická strana, přes to, že má mít vedoucí místo ve veřejném životě – ve skutečnosti v postavení pololegální organizace. Na veřejnost vystupuje pouze Lidová fronta, žádný komunista se nesmí hlásit ke svému členství ve straně, strana neskládá účty před lidem, schůze strany jsou konány tajně*. Bareš tvrdí, a v tomto bodě není důvod s ním nesouhlasit, že Tito založil za války Lidovou frontu, pouze proto, aby *vyvolal zdání demokratických snah*, což mu mělo zaručit přízeň Spojenců ve dnech boje o výsadní postavení v domácím odboji s četníky generála Mihailoviće. Ve skutečnosti však tato organizace představovala jeho *povolný nástroj, který podkopával stranu jako vedoucí sílu v zemi*. Možné vysvětlení, proč je Titova zrada marxismu-leninismu odhalena teprve nyní, vidí ve funkci tohoto *sektářsko-byrokratického typu organizace*, kterou bylo možno zastírat pravou podstatu *snah ctižádostivých jedinců* na vrcholu KSJ. Podle Bareše si Tito a nejvyšší vedení v tomto systému uzurpovali výsadní postavení. Vnitrostranickou demokracii nahradili *despotickým režimem, který surově nakládá se všemi, kdož se odváží kritizovat*. Dokládá to případy dvou členů ÚV KSJ, kteří byli za svou kritiku zatčeni – Andrije Hebranga a Sretena Žujoviće, vůdců partyzánského národního povstání v Srbsku.

Dalším „zastíracím manévrem“ jugoslávské vlády měla být nová, zdánlivě levicová a „radikální“ opatření, jimiž chtěla zmást Sovětský svaz a dokázat mu, že její oddanost myšlenke marxismu-leninismu je nejautentičtější ze všech socialistických zemí. *Místo čestného přiznání chyb a jejich svědomité nápravy* zavedla jugoslávská vláda opatření, jakými bylo například znárodnění maloobchodu a drobného průmyslu či uzákonění naturální obilní daně se silně vzestupnou tendencí. Podobná opatření však neměla podle Bareše reálný základ a stala se *dobrodružnou hrou, která může jen diskreditovat budování socialismu v Jugoslávii*. Znepokojivou myšlenku, že podle takového hlediska byly Titovy zastírací manévry úspěšné, jelikož vyšly na povrch až nyní, však Bareš déle nerozvádí.

Na závěr dodává prognózu, že Jugoslávie svým postojem logicky *degraduje na buržoasní stát a směřuje do područí imperialismu*. Jeho esej opět končí apelem na vedení KSJ, které má stále ještě možnost rehabilitovat své postavení v řadách komunistických stran. Věřící, že tak učiní, protože Tito a jeho spolupracovníci nemohou *zradit desetitisíce těch, kteří v národněosvobozenckém zápase položili své životy v jedné frontě se sovětskou armádou a s komunistickými bojovníky všech zemí a kteří namnoze umírali se jménem Stalinovým na rtech* (s. 1 a 2).

1.3

V. SJEZD KOMUNISTICKÉ STRANY JUGOSLÁVIE

O oficiální odpovědi KSJ na rezoluci Informačního byra informuje RP obratem již v prvním červencovém čísle. Jugoslávská odpověď podle něj ale na situaci nic nemění, protože celé její vyznění vyhodnocuje RP jako *nepřátelské* vůči Sovětskému svazu i Informačnímu byru, KSJ v ní opětovně odmítá diskusi a informace, na nichž se zakládají všechna obvinění, označuje za lživé (1. 7., s. 1). Lavina reakcí zemí lidové demokracie, které RP poctivě zveřejňuje a které, vedle absolutního souhlasu s rezolucí Informačního byra, bez výjimky vyjadřují podobně jednomyslný nesouhlas s jugoslávskou odpovědí, jsou pouhými variacemi stejných frází a ve své podstatě se téměř neliší.

Tito tedy svolává V. sjezd Komunistické strany Jugoslávie ve dnech 21. – 28. července, který měl na rezoluci Informačního byra odpovědět. Jenže vlády ostatních lidových demokracií již dávno měly instrukce z Moskvy a sjezd se konal za *podmínek úplné izolace od mezinárodního komunistického hnutí*. S odůvodněním, že se ÚV KSJ odmítl zúčastnit jednání Informačního byra komunistických stran a *tím se postavil mimo společenství komunistických stran*, se totiž téměř všechny pozvané komunistické strany rozhodly své delegace na sjezd nevyšlat (8. 7., s. 1).

I KSC obdržela pozvání na V. sjezd KSJ a i ona pozvání odmítla. Kromě odůvodnění, že se ÚV KSJ *svou neúčastí na posledním zasedání Informačního byra odštěpil od jednotné*

socialistické fronty a vyřadil se z bratrské rodiny komunistických stran, přibýly výtky na účet vedení jugoslávské komunistické strany, které i nadále odmítá odůvodněnou kritiku a místo přiznání vlastních chyb zaujímá protistranické stanovisko (10. 7., s. 1).

Brzy se na stránkách RP objevil ještě jeden oficiální důvod, proč komunistické strany nemohou přijmout pozvání na V. sjezd KSJ – byla jím nedemokratická organizace sjezdu pod vedením Tita a nejvyššího vedení KSJ. *Zprávy přicházející z Jugoslaviie, svědčí o tom, že V. sjezd KSJ není připraven na zásadách vnitrostranické demokracie, nýbrž na základě nedemokratického vnitrostranického režimu, takže nemůže vyjádřit skutečné mínění členstva KSJ (10. 7., s. 1).* Přestože se toto obvinění pravděpodobně zakládá na pravdě, je třeba jej v první řadě označit za čistě účelové – jeho licoměrnost a pokrytectví zvláště vynikají v kontextu mocenských nástrojů, které užívala vláda komunistické strany v Československu a ostatních státech socialistického bloku.

Jaké nedemokratické metody při organizaci V. sjezdu KSJ pode RP užívala? Členové KSJ, kteří cítili odpor *proti ponižujícímu patolízalství a poklonkování před Titem*, se obávali, že je v případě nesouhlasu s Titovou politikou čeká stejný osud, jaký čekal Hebranga, Žujoviće a jiné, tedy zatčení, nucené práce na ostrově Goli otok a často i smrt. *Teroristický režim v KSJ se ale projevil především ve způsobu výběru delegátů. Odpovědní členové strany měli podle RP vědomě ovlivňovat složení sjezdu jmenováním delegátů, jejichž loajlnost prověřili předběžnými výslechy. Vzhledem k užití takto hrubého potlačení kritiky a neskryvaného teroru „nemohlo“ tedy RP nadcházející sjezd považovat za orgán, který by skutečně reprezentoval vůli členů KSJ, jelikož nebudou připuštěny zdravé síly KSJ, které jedině mohou zastupovat stranu a hájit její skutečné zájmy.* Takový sjezd, jak dodává RP, může demonstrovat *jedině jednotu nacionalistických snah skupiny Tita, Kardelje, Dilase a Rankoviće, kteří zradili věc proletářského internacionalismu a životní zájmy lidové demokratické republiky Jugoslaviie (22. 7., s. 1).*

Jak tedy nakonec RP reprezentovalo průběh sjezdu KSJ československé veřejnosti? Celý sjezd, jehož organizaci řídil tajemník ÚV KSJ a ministr vnitra Ranković, byl založen na potírání svobody. Do kasáren na bělehradském předměstí Topčider, kde se sjezd konal, byla zavedena *linka pouliční dráhy, ale prostý občan ji nesměl během sjezdu použít, neboť veškerý provoz v Topčideru byl zastaven.* Kasárna hlídala početná stráž vojenských jednotek v bojové pohotovosti a oddíly státní bezpečnosti. *Na nádraží, v bělehradských ulicích, i podél železničních tratí v okolí Bělehradu procházely zesílené hlídky se samopaly. Podobný stav obležení bylo v Jugoslavii vidět naposledy na konci války, kdy ještě řádily bandy četníků a ustašoviců.*

Samotné jednání sjezdu bylo vedeno tak, aby znemožňovalo diskusi o výtkách Informačního byra vůči KSJ. Titova skupina měla po celou dobu rušit jednání vykřikováním hesel při každé příležitosti, i bez ní. *Křiklouni přesahovali všechny meze a časem se zdálo, že*

sjezd jenom řve a tleská. Kromě této funkce však bylo úkolem „provokaterů“ sledovat, jak se chovají ostatní delegáti a zda se k nim přidávají či ne. To vše – organizací sjezdu počínaje a způsobem jednání na sjezdu konče – svědčí podle RP *o vojenských a teroristických methodách vedoucích KSJ*, které byly příčinou *nervosity a naprostého nedostatku kritiky na sjezdu* (21. 8., s. 2).

Jak je uvedeno v teoretické části této práce, V. sjezd se, navzdory pozdějším tvrzením jugoslávské vlády, nenesl tolik v duchu nebojácného oznámení vlastní cesty socialismu jako spíše v naději na usmíření se Sovětským svazem. Že se v první řadě jednalo o ospravedlnování vlastních kroků a dokazování „pravověrnosti“ marxismu-leninismu v Jugoslávii potvrzuje nepřímo i RP, když zmiňuje *formální dušování se veřejnosti Sovětskému svazu a soudruhovi Stalinovi*, které plnilo všechny projevy delegátů KSJ. Vzápětí však dodává, že *chvalozpěvy na adresu Sovětského svazu a farizejské přísahy věrnosti marxismu* byly pouhým lživým předstíráním (6. 8., s. 2). Podobné účelové lichocení po svém útěku do Sovětského svazu kritizuje i bývalý vrchní velitel jugoslávského letectva Pero Popivoda. Velmi jízlivě se v této souvislosti vyjádřil především o Milovanu Đilasi, který je podle něj *typický buržoasní inteligent z ulice, schopný třikrát denně vynášet soudruha Stalina a SSSR a tentýž den pětkrát špinit SSSR a prohlašovat, že jedině Jugoslavie je revoluční zemí a že jedině ona a její vedení „obohatily“ marx-leninismus a byly „revolučnější“* (28. 8., s. 2).

O několik týdnů později staví RP toto „opěvování“ Sovětského svazu do kontrastu se „štvavými kampaněmi“ proti ostatním zemím lidové demokracie včetně ČSR, z nichž viní jugoslávská média. *Touto politikou se chtějí jugoslávští zrádcové stavět do pózy mučedníka vůči SSSR, který prý jejich „lásku“ neuznává, na druhé straně však bezuzdně štvou proti spojencům Sovětského svazu.* RP dochází k závěru, že nejvyšší vedení KSJ se spolu s Titem tímto způsobem připravuje na otevřenou *politiku nenávisti* i vůči Sovětskému svazu, která se má ještě projevit (29. 9., s. 2).

Kromě setrvalého odmítání jakékoliv kritiky Informačního byra na V. sjezdu KSJ pohoršila RP Titova argumentace, podle které se Jugoslávie od nacistického Německa osvobodila sama bez pomoci Rudé armády, ba naopak s pomocí západních spojenců. Toto obvinění analýza Borby nijak nepotvrdila, ovšem pokud nějaká zahraniční velmoc četníkům a později partyzánům v tomto ohledu pomohla, byla to Velká Británie, v níž také sídlila exilová vláda Jugoslávie. Výmluvná, širší veřejnosti málo známá, je například skutečnost, že u nejvyššího štábu partyzánů v Bosně delší dobu působil syn Winstona Churchilla, Randolph. (Oba se na zradě četníků nemalou měrou podíleli.)

RP s rozhořčením dodává, že *mezinárodní reakce nemeškala Tita v této věci podporovat.* Anglický brigádní generál Fitzroy MacLean správně komentuje, že *Jugoslávci sami vytlačili Němce (...) za energické podpory britského a amerického letectva.* (MacLeana do Jugoslávie roku 1943 osobně vyslal Churchill, aby navázal spojení s Titovými partyzány,

takže se jednalo o zasvěceného účastníka událostí. Jen na okraj – spekuluje se též, že MacLean sloužil Ianu Flemingovi jako předobraz postavy Jamese Bonda.) *S pomocí těchto argumentů se Kardelj, Ranković a Đilas snažili „dokázat“, že Jugoslavie může vybudovat socialismus bez pomoci SSSR a zemí lidové demokracie, protože prý má k tomu vše, čeho je zapotřebí.* Podle RP jistý anglický novinář poznamenává, že *Tito chce „tancovat současně podle dvou píšťalek“, t. j. zvolit si „střední“ linii mezi imperialistickým a socialistickým táborem, přičemž se prý bude stále více přiklánět k táboru západnímu – nejprve kvůli obchodu, později kvůli úvěru a konečně kvůli politické podpoře.* Jak ukázal další vývoj, nebyl tento novinář daleko od pravdy, alespoň co se týče několika následujících let.

Pro RP takový vývoj nyní představoval nezvratný příklon k imperialismu. Opětovně upozornilo, že podle západních pozorovatelů *sjezd KSJ probíhal ve znamení nedostatku významnější kritiky na adresy „západních mocností“ a ve znamení nejzlostnější pomlouvačné politiky proti Sovětskému svazu a zemím lidové demokracie.* Přesto článek ještě stále končí nadějí na nápravu: *Přes teror a klam (...) je v KSJ a v národě již mnoho lidí, kteří pochopili, do jaké propasti vlekou Jugoslávii zrádce Tito, Kardelj, Đilas a Ranković. Komunistická strana a dělnická třída promluví poslední slovo a nepřipustí, aby životní zájmy jugoslávského lidu byly obětovány hrstkou zrádců* (6. 8., s. 2).

1.4

JUGOSLÁVSKÁ OPOZICE DOMA

Tak jako na domácí půdě, alespoň podle RP, vládla absolutní shoda a jednomyslnost při odsouzení postoje KSJ a souhlasu s rezolucí Informačního byra, vládla v Jugoslávii podobná „jednomyslnost“ v souhlasu s maršálem Titem a nejvyšším vedením KSJ. Tito měl skutečně podporu většiny obyvatelstva i vrcholných členů KSJ. Ostatně „jugonostalgijská“ je dodnes typická nejen pro značnou část pamětníků Socialistické federativní republiky Jugoslavie, ale i pro generaci, která poslední léta její existence zažila ve svém dětství. Vzhledem k vývoji, který vedl k rozpadu tohoto státu a především k událostem, jež rozpad provázely, se však není čemu divit. Navíc je Titovi třeba přiznat, že jeho metody přeci jen nebyly tak drastické jako metody Stalinovy, například syn největšího domácího odpůrce režimu, Milovana Đilase, vystudoval filozofickou fakultu v Bělehradě. Snad lze tuto nostalgii do jisté míry přirovnat k dnešnímu vztahu občanů Ruské federace k SSSR – oba státy sdružovaly několik národů, oba se ve světě těšily značnému věhlasu, respektu a moci.

Přesto i na druhé straně barikády veřejný život částečně ovládl boj proti opozici. V tomto případě se však nejednalo o opozici, jejímž cílem byla demokratizace ve smyslu přiblížení se k Západu. Opoziční síly v Jugoslávii se naopak dogmaticky hlásily ke stalinismu, což jim vysloužilo hanlivé označení „stalinisté“ či „kominformisté“.

Historikové se shodují, že Titova pozice byla v těchto dnech nejistá jako nikdy předtím (a potom), byla to opravdu hra vabank. Pokud chtěl Tito zabránit vzniku opozičního jádra, které mu, se zaručenou pomocí Sovětského svazu, mohlo uštvít smrtenu ránu, musel se důsledně zbavit všech odpůrců alespoň na domácí půdě. RP každou zprávu o boji proti opozici přivítalo a stavělo se rozhodně na její stranu. Potírání opozice Titem pak bylo vždy interpretováno jako výraz despotismu jeho režimu a jako důkaz, že Jugoslávie se nadobro přidala k „imperialistickému“ táboru.

Přicházely zprávy o jugoslávské opozici doma i v zahraničí. Zahraniční opozice byla pro Tita nebezpečná především proto, že její hlas nemohla utlumit jugoslávská cenzura, což je také důvod, proč jsou informace o zahraniční opozici početnější a detailnější. Cenzura jako mocný nástroj totalitních režimů však mohla alespoň zajistit, aby většina takových veřejných projevů nesouhlasu nepronikla do tisku jugoslávského, a pokud ano, tak ve zkreslené podobě.

Svědectvím potírání opozice v Jugoslávii je například zpráva francouzských novin L'Humanité, která zároveň může sloužit jako příklad jugoslávské cenzury tisku. Dopisovatelka agentury „Telepress“ v Bělehradě, Mme Fürst, byla vyhoštěna ze země poté, co odmítla vydat dementi zprávy o kritice, již podrobila stranická organizace bělehradské univerzity vedení KSJ. *„Odmítla jsem dementovat informaci, o které jsem byla přesvědčena, že odpovídá pravdě. Má se ukázat, že v Jugoslávii neexistuje žádná opozice proti současné politice jejích vůdců, ačkoliv objektivně tato opozice existuje, i když se nemůže projevit s patřičnou silou“* (14. 7., s. 1).

Významní členové KSJ, kteří se k domácí opozici hlásili, byli hromadně pronásledováni a zbavováni svých funkcí, ve kterých je nahradili Titovi věrní soudruzi. To byl osud i prezidenta a čtyř ministrů Lidové republiky Černé Hory (6. 8., s. 1) a tří ministrů Lidové republiky Bosny a Hercegoviny (13. 8., s. 1).

Z Bělehradu o situaci v domácí opozici posílá dopis jistý V. Mičunović. V případě, že se jednalo o Veljka Mičunoviće, budoucího velvyslance v Moskvě, pak se z tohoto věrného obdivovatele bratrského Sovětského svazu o něco málo později měl stát stejně velký patriot a přesvědčený zastánce titoismu. Nicméně v těchto dnech zasílá Mičunović RP dopis, v němž píše o své cestě ze Zemun, kam jel spolu s kapitánem letectva Perem Popivodou, který zanedlouho poté ze strachu před pronásledováním jugoslávskou státní bezpečností emigroval. Popivoda se s ním prý rozhovořil a řekl mu mimo jiné, že *Tito a jeho blízcí budou muset odejít, nenapraví-li své chyby*. Popivoda dále tvrdil, že orgány státní bezpečnosti, které ve všech občanech Jugoslávie vzbuzují strach, zatklý velký počet důstojníků, nejrozsáhlejší vlnu zatýkání prý rozpoutaly v Záhřebu (21. 8., s. 2).

Ovšem hromadné pronásledování a vylučování ze strany, které následovalo po sjezdu, postihlo i řadové členy KSJ. *Ve studentské brigádě na stavbě nového Bělehradu byla provedena tvrdá čistka a z KSJ vyloučen a zbaven stipendia student Emilo Danilović pro*

kritiku antisovětské politiky vedení KSJ (21. 8., s. 2). Čistka proběhla i na jugoslávských univerzitách a vysokých školách mezi studenty i profesory. Za obět této vylučovací akce padlo 230 studentů bělehradských vysokých škol (16. 10., s. 2).

1.5

JUGOSLÁVSKÁ OPOZICE V EXILU

V souvislosti s opozicí na území Jugoslávie se na stránkách RP objevují v první řadě zprávy o politicích, kteří byli za svůj otevřený výraz nesouhlasu s Titovou politikou perzekuováni či se před perzekucí pokoušeli uniknout nelegálním překročením hranic se zeměmi lidové demokracie. Pokud se jim to podařilo, mohli pak ve svém novém domově přejít do opozice zahraniční, v čemž jim pomáhal tamní tisk, který ochotně zveřejňoval jejich kritiku Titovy vlády. Podle zprávy maďarské tiskové agentury byl například prvním politikem, který nelegálně překročil hranici a uprchl, v tomto případě do Maďarska, komunistický poslanec Dudas, jemuž za otevřené vyjádření souhlasu s rezolucí Informačního byra hrozilo v Jugoslávii zatčení (13. 7., s. 1).

Dalším vysoce postaveným funkcionářem v emigraci byl již zmíněný vrchní velitel jugoslávského letectva generál Pero Popivoda, jemuž se podařilo uprchnout do Sovětského svazu ve svém letadle. O svém rozhodnutí opustit zemi píše do orgánu rumunské dělnické strany „Scanteia“: *„Jako člen komunistické strany Jugoslavie jsem odpovědný za nepřátelskou kampaň vedení KSJ vůči bratrským komunistickým stranám. Ježto jsem s touto politikou nesouhlasil, opustil jsem 14. srpna ilegálně Jugoslávii, abych se nestal další obětí ministra Rankoviće“* (26. 8., s. 1).

V moskevské „Pravdě“ pak při hledání viníků vývoje v KSJ jmenuje Popivoda postupě celé její nejvyšší vedení, které *opustilo lid i stranické masy, zpyšnělo a stalo se nepřístupným*. Ranković se svým aparátem bezpečnostní služby činí podle něj režim *teroristickým a policejním*. Podle Popivody měl Ranković *jisté úspěchy v likvidaci četníků a ustašovců, uvěznil několik imperialistických vyzvědačů, avšak své ostří namířil proti čestným komunistům a prováděl hromadné represálie proti všem, kdož třeba jen v nejmenším nesouhlasil s protimarxistickou linií KSJ*.

Na adresu Đilase, který *otupuje členy strany demagogií, lživou propagandou a nepravdivými zprávami*, uvádí, že to byl on, který držel jugoslávské komunisty v nevědomosti o skutečném směřování a cílech nejvyššího vedení KSJ. *Nebyli jsme informováni o nynějším stavu, nevěděli jsme, že naše vedení je již po několik let upozorňováno na chyby, na protisovětskou politiku vlády, na špionáž Velebita a jiných odpovědných úředníků, na revisionismus a na odklon od revoluční cesty Marxe a Lenina.*

Ovšem hlavní zodpovědnost za celou vzniklou situaci v KSJ, jak lapidárně shrnul v jediné větě, nesou Tito a Kardelj (28. 8., s. 2).

Jako velký skandál přijal východní blok *(z)astřelení generála plukovníka Arsa Jovanoviće, který hrál význačnou úlohu v jugoslávském odboji během celé války*. Arso Jovanović byl podle úřední zprávy jugoslávského ministerstva vnitra zastřelen v noci z 11. na 12. srpna při pokusu o přechod hranic s Rumunskem. Generál major Branko Petričević a Svetolik Arabiatz, ředitel pohraničního znárodněného statku Sočice, kteří se o útěk do Rumunska pokoušeli spolu s ním, byli zatčeni, zatímco plukovníku Vladu Dabčevićovi se uprchnout podařilo. Celý incident je podle RP *dalším dokladem rostoucího odporu proti politice vedení KS Jugoslavie* (19. 8., s. 1). RP přirovnává obhajobu ministra vnitra Rankoviće, že pohraniční stráž jednala v sebeobraně, k metodám, jež používali za 2. světové války Němci k ospravedlnění svých zločinů. *Tito má od té chvíle na svých rukou krev komunistů, krev jednoho ze svých soudruhů ze společných bojů*.

Pokusy o útěk se v dalších dnech množily. RP brzy přináší zprávu o emigraci dalších dvou jugoslávských důstojníků, tentokrát do Maďarska. Kapitán generálního štábu Vojislav Garčović byl prý svědkem zatýkání a zbavování hodností důstojníků jugoslávské armády, kteří nesouhlasili s politikou nejvyšších představitelů KSJ. Druhý uprchlík, poručík Đorđe Lučić vypověděl, že Titovi spolupracovníci se jej snažili přinutit, aby sledoval sovětské občany. O názorovém klimatu v armádě oba čerství emigranti jednotně prohlásili, že *důstojníci jugoslávské armády se staví hromadně proti Titově politice* (24. 8., s. 2). V září si pak překročením hranice mezi Jugoslavií a Maďarskem život zachránilo dalších šest jugoslávských komunistů (18. 9., s. 2).

Zajímavé je též založení zahraničních opozičních novin „Nova Borba – Pod zastavom internacionalizma: Organ Jugoslovenskih revolucionarnih emigranata u Narodnoj Republici Čehoslovačkej“. Vydával jej Klub jugoslávských novinářů, konkrétně bývalí jugoslávští velvyslanci ve Washingtonu (Slobodan-Lale Ivanović) a v Bukurešti (Radonja Golubović), ke kterým se v Praze přidal redaktor novosadského „Dnevniku“ Milutin Rajković (8. 10., s. 2). RP zmiňuje Rajkoviće na jiném místě ještě jednou, a to v souvislosti s jeho výzvou, již z exilu zaslal opozičním jugoslávským novinářům, kteří se rozhodli v Jugoslávii přes hrozící nebezpečí pronásledování setrvat. V úryvcích této výzvy mimo jiné píše: *„Nesmíte uveřejnit pravdu o podlém zavraždění hrdiny Arsa Jovanoviće. (...) Je dnes povinností každého komunistického novináře bojovat proti zradě Tita a jeho kliky a přinášet všechny oběti, aby se naše strana vrátila do rodiny bratrských komunistických stran“* (27. 8., s. 1).

Ovšem zpět k „Nové Borbě“. První číslo tohoto listu jugoslávských komunistů v emigraci vyšlo v Praze 25. září 1948. V úvodníku přibližují redaktoři poslání nového týdeníku, jímž má být informování členů KSJ o význačných událostech v Jugoslávii, protože většina z nich ztratila přístup k pravdivým informacím poté, *co se jugoslávský tisk stal ve*

službách Titovy protisovětské propagandy nástrojem pro rozněcování šovinistické nenávisti a rozšiřování lživých klevet.

Další iniciativou Klubu jugoslávských novinářů bylo založení politické knihovny jugoslávských komunistů v Praze s názvem „Pod vlajkou internacionalismu“, která měla pravidelně vydávat brožury o situaci v KSJ (8. 10., s. 2).

2.

SHRnutí

Vyloučení Jugoslávie z Informačního byra a další vývoj s tím spojený navždy otřásl jednotným mezinárodním komunistickým hnutím. Na pozadí těchto historických událostí, jež západní svět bedlivě sledoval, se druhá polovina roku 1948 měla nést ve znamení demonizace Komunistické strany Jugoslávie. Hlavním prostředkem a tribunou vyjádření oficiálního stanoviska Československa k této problematice – tedy souhlasu s Rezolucí Informačního byra o situaci v Komunistické straně Jugoslávie z 28. června 1948 a nesouhlasu s postojem, jaký k rezoluci zaujala jugoslávská vláda – byla samozřejmě média.

Celé znění rezoluce zveřejňuje Rudé právo již 29. června. Od tohoto okamžiku jsou téměř všechny zmínky o Jugoslávii spjaty s tímto dokumentem a s důsledky, jaké jeho vydání mělo na mezinárodní politické dění. Přitom lze vysledovat jistý tématický posun – od stanovisek vlád socialistických, nedávno ještě bratrských států a reakcí řadových členů KSČ přes zprávy o nepřipustných metodách organizace V. sjezdu KSJ až po svědectví o pronásledování jugoslávské opozice.

Při časovém vymezení témat lze zjednodušeně říci, že červenci dominovaly texty spjaté se zněním rezoluce a především s oficiálními stanovisky veřejných činitelů zahraničních komunistických stran a jejich členských základů, stejně jako s oficiálními stanovisky veřejných činitelů a členské základny Komunistické strany Československa. V srpnu reakce na rezoluci ustoupily do pozadí a naopak rostla frekvence rozhořčených zpráv o potírání jugoslávské opozice.

Informace o metodách organizace a průběhu V. sjezdu KSJ, který Josip Broz Tito svolal na 21.-28. červenec, přináší Rudé právo průběžně po oba měsíce. V červenci, tedy před samotným konáním sjezdu, se samozřejmě jedná o svědectví opozičních členů KSJ, kteří metody příprav pocítili na vlastní kůži. V srpnu Rudé právo tlumočí výpovědi přímých účastníků sjezdu. Jelikož však žádná z lidových demokracií svou delegaci na sjezd nevyslala, jsou autory těchto výpovědí často účastníci ze zemí západních, což se projevilo v častých citacích západních médií.

Reprezentace všech těchto tématických okruhů má dva společné jmenovatele – projevy víry v možnost nápravy situace v KSJ nahrazením nejvyššího vedení Moskvě věrnými komunisty a jednomyslnost všech členů zahraničních komunistických stran v otázce souhlasu s rezolucí. Tato jednomyslnost se projevovala nejen v rovině obsahové, nýbrž i v úrovni užitých forem, myšlenek a argumentačních prostředků všech těchto projevů souhlasu. To pochopitelně vyvolává otázku, a odpověď na ni se myslím sama nabízí, do jaké míry se

jednalo o autentické výrazy názorové svobody v totalitním státě a do jaké míry šlo o pouhý diktát režimu, zvláště v kontextu kritiky metod organizace V. sjezdu KSJ.

C.

**Reprezentace událostí roku 1948 v Borbě a porovnání
s jejich reprezentací v Rudém právu**

1.

ANALÝZA BORBY – JAKÝCH TEXTŮ SE TÝKÁ?

Pomineme-li stručný úvod do dějin novodobé Jugoslávie, je první, stěžejní část této práce věnována otázce, jaký obraz Jugoslávie se Rudé právo snažilo svým čtenářům zprostředkovat. Vedle analýzy mechanismů užívaných redaktory Rudého práva, především vědomé tematické selekci a specifickým výrazovým prostředkům, je pozornost věnována též historickým událostem, jež téma této práce, tedy reprezentaci Jugoslávie, bytostně podmiňovaly.

Dosavadní analýza měla konkrétně zdokumentovat předpokládaný vliv komunistické ideologie a propagandy na mediální reprezentaci. Tendenčnost médií ve státě s totalitním režimem se sama o sobě může jevit téměř jako banální pravda, avšak enfant terrible politické kultury, těžce zařaditelná Jugoslávie, vzbuzovala v československé společnosti vždy kontroverzi, bez ohledu na to, zda se označovala za lidově demokratickou či demokratickou. Shoda totalitních režimů, jež byly v obou zemích nastoleny, měla totiž krátké trvání. Přestože oba režimy vycházely z téže doktríny a z globálního hlediska zůstaly velmi podobné až do pádu železné opony, v praxi se diametrálně lišily. Možná právě pro tuto podobu a blízkost byla Jugoslávie často vnímána jako mnohem nebezpečnější než celý Západ, jelikož představovala alternativu danému režimu.

Závěrečná část, zaměřená na reflexi relevantních témat v tisku jugoslávském, má sloužit jako jakási zpětná vazba, jež by mohla případně ukázat či alespoň poodhalit jemnější nuance tendenčnosti v médiích a vysledovat její konkrétní případy. Vzhledem k povaze věci je při práci s Borbou, Ústředním orgánem Komunistické strany Jugoslávie, třeba vzít v úvahu odlišné těžiště pozornosti. Při bližším pohledu je totiž zřejmé, že relevantní texty v Borbě jsou dvojí povahy – v prvním případě se jedná o reflexi událostí v Československu, tedy únorového převratu a všeho, co po něm následovalo, v případě druhém je to naopak polemizující vlastní interpretace událostí doma. Netřeba zdůrazňovat, že první případ – zprávy o Československu – se vztahuje především ke zpravodajství z doby před vyloučením Jugoslávie z Informačního byra a odvíjí se ve znamení politického konsenzu, druhý pak ke dnům, jež nastaly po jejím vyloučení, přičemž se jednalo především o dementování „lživé propagandy“ tisku zemí východního bloku.

Je zřejmé, že analýza vydání Borby před zveřejněním rezoluce je pro potřeby této práce nevhodná. Pozornost tedy bude věnována pouze zpravodajství ze dnů nejvrušenější veřejné debaty o obviněních vznesených v rezoluci Informačního byra, tedy ze dnů, kdy Jugoslávie procházela bouřlivým procesem nového sebedefinování vlastní identity a nacházení nového místa na politické mapě Evropy.

2.

REFLEXE REZOLUCE INFORMAČNÍHO BYRA V BORBĚ

2.1

PŘÍPRAVY V. SJEZDU KOMUNISTICKÉ STRANY JUGOSLÁVIE

V době příprav V. sjezdu Komunistické strany Jugoslávie plnila stránky Borby kampaň ujišťující čtenáře o dodržování linie pravověrné teorie marxismu-leninismu v KSJ. Strana byla prezentována jako *avantgarda nejpokrokovější společenské třídy*, tedy třídy dělnické, *jež se těsně semkla s nejšířšími masami pracujícího lidu města i venkova, naučila se naslouchat jejich hlasu, ukazovat pracujícímu lidu i utlačovaným národům cestu osvobození a vést je do boje za osvobození ze jha cizích utiskovatelů, za svržení moci kapitalistických vykořisťovatelů, za ustanovení moci pracujícího lidu v čele s dělnickou třídou* (16. 6., s. 1 a 2).

Samotný V. kongres propagovala Borba se stejně velkým nasazením. Atmosféru obecného souhlasu se svoláním kongresu (a později s jeho výsledky) měly navodit podrobné informace o nesčetných telegramech adresovaných ÚV KSJ, deklaracích či soutěžích vyhlášených na počest jeho konání na všech úrovních organizace jugoslávského politického života. V okrese Slavonského Brodu vyvolalo například rozhodnutí o sezvání V. kongresu *ohromné pracovní nadšení a připravenost k ještě většímu pracovnímu nasazení*. Stranická organizace tohoto okresu je přesvědčena, že *V. kongres přinese užitečné pokyny vedoucí k dalšímu budování socialismu v zemi a tedy i lepšímu životu pro všechny pracující*. Svůj dopis ÚV KSJ ukončili delegáti základních stranických organizací okresu Slavonski Brod zvoláním:

„Ať žije V. kongres KSJ, nejvyšší orgán naší strany!

Ať žije ÚV KSJ, vůdce všech vítězství našich národů!

Ať žije pětiletý plán, záruka budování socialismu v naší zemi!

Ať žije generální tajemník ÚV KSJ, inspirace všech vítězství naší strany a našich národů – soudruh Tito!

Smrt fašismu – svoboda národu!“ (1. 7., s. 1)

Podobných výrazů souhlasu s plánovaným sjezdem a činností KSJ, většinou se jednalo o iniciativy závodních a podnikových výborů strany, tlumočila Borba několik v každém vydání a vzhledem k tomu, že jejich znění bylo téměř identické, není třeba je jakkoliv podrobněji uvádět.

Na úrovni těchto nižších organizačních článků KSJ, tj. základních organizací, městských, místních, celozávodních a podnikových výborů strany, se též rozběhly volby delegátů na sjezdy vyšších, tedy krajských a okresních organizací strany. Účelem těchto sjezdů bylo v první řadě zvolit konečné delegáty na V. kongres strany (28. 6., s. 1). Zda byly Rudým právem tolik kritizované volby skutečně zmanipulované, nelze pochopitelně soudit z analýzy tisku, ovšem pravdou je, že kongres proběhl v duchu naprosté loajality s dosavadním vedením KSJ a maršálem Titem.

Prvním delegátem stranické organizace oslavované První proletářské divize byl všemi účastníky armádní volební konference zvolen Tito. Borba píše, že v momentě, kdy bylo při předčítání kandidátní listiny vzneseno jeho jméno, zúčastnění pozdravili tento návrh povstáním a dlouhotrvajícím potleskem, přičemž skandovali hesla oslavující Tita, KSJ i její Ústřední výbor (3. 7., s. 3). Delegátem Druhé proletářské divize byl opět všemi přítomnými zvolen Milovan Đilas (7. 7., s. 2).

2.2

REZOLUCE INFORMAČNÍHO BYRA O SITUACI V KOMUNISTICKÉ STRANĚ JUGOSLÁVIE Z 28. ČERVNA 1948

Podpora, jíž se v Jugoslávii těšila komunistická strana i Tito jako její vůdce, byla skutečně výjimečná. Jistá opoziční skupina se v rámci KSJ vůči Titovi samozřejmě zformovala, byla však početně relativně malá. Do jaké míry byly veřejné projevy důvěry v ÚV KSJ výsledkem strachu z pronásledování a do jaké míry šlo o skutečné přesvědčení, nelze z analýzy mediálních obsahů blíže určit. I nejmladší generace historiků se však shoduje, že vyloučení Jugoslávie z Informačního byra, jež v celé zemi vyvolalo vlnu rozhořčení, pocit společné solidarity s vládou Tita a KSJ spíše posílilo. Nutno připomenout, že jugoslávští komunisté se moci ujali suverénně jako jediní bez jakékoliv vnější podpory. Vzhledem k tomu, že zastoupení sympatizantů s komunistickým režimem z přesvědčení bylo silné i v zemích, kde by se komunisté k moci bez této vnější podpory nikdy nedostali, lze tedy usuzovat na relativní upřímnost podobných manifestací. Svědčí o tom i dnes mezi starší generací poměrně rozšířená „jugonostalgija“, již je však třeba zčásti chápat též jako odraz událostí 90. let a svědectví stesku po minulých dobách relativní prosperity.

Způsob, jakým Borba veřejnost o existenci rezoluce informovala, se vztahuje k tématu této práce. Vzhledem k tomu, že Jugoslávie odmítla vyslat svou delegaci na zasedání v Rumunsku, nepovažovalo Informační byro za svou povinnost jugoslávskou vládu s rezolucí na tomto zasedání přijatou obeznámit. Borba byla tedy nucena vycházet z agenturních zdrojů, konkrétně ze zpravodajství Rudého práva, jež celé znění rezoluce zveřejnilo jako první (30. 6., s. 3).

Pravdivost předpokladu, že Tito původně netušil, jak dalekosáhlé následky budou jeho politické ambice mít, a že v počátcích sporu doufal v urovnání celé záležitosti, potvrzují manifestace přátelského postoje k Sovětskému svazu, typické pro první fázi vyrovnávání se s výtkami rezoluce. Vedle jednoznačně prosovětských článků s titulky jako „Politika Sovětského svazu v Německu je v zájmu míru a demokracie ve světě“ (5. 7., s. 5) se tato naděje zrcadlila i v drobnostech tzv. „mezi řádky“. Redaktoři Borby například výslovně zdůraznili zdánlivě podružnou skutečnost, že balkóny budovy, před níž se konalo setkání Národní fronty pátého bělehradského obvodu, zdobily vedle obrazů jugoslávských stranických vůdců též obrazy Lenina a Stalina. Víru, že Sovětský svaz musí poznat skutečný vztah Jugoslávie k socialismu, dokládají hesla jako „Moskva – Bělehrad“ či „Stalin – Tito“. Věrnost vůdci KSJ pak demonstroval následující popěvěk:

*„Soudruhu Tito – komunistů vůdče,
strana je jak slunce čisté,
že čistší je a bělejší než žito,
dokáže její další dílo!“ **

Generalissimu Stalinovi zaslali představitelé bělehradské Lidové fronty tento telegram:

*„Náš drahý soudruhu Josife Vissarionoviči Staline.
Z našeho velkého setkání Lidové fronty pátého bělehradského obvodu Ti zasíláme
vřelé pozdravy a tvým jménem i celému Sovětskému svazu.
Soudruhu Staline, jsme v hloubi srdce přesvědčeni, že učiníš vše pro to, aby byla
stažena nespravedlivá obvinění přisuzovaná celé naší zemi, naší straně a našemu
Ústřednímu výboru.
Naše láska k Tobě, k celému Sovětskému svazu, ke všemu, co jsi učinil pro celé
lidstvo je neomezená stejně, jako je naše přesvědčení, že učiníš vše, aby pravda vyšla
co nejdříve najevo.
Ať žije nezníčitelné bratrství Sovětského svazu a FLRJ.
Ať žije náš učitel lásky k SSSR, soudruh Tito.
Ať žije náš velký přítel Josif Visarionovič Stalin!“ ***

(3. 7., s. 3)

Podobně Městský výbor Komunistické strany Slovinska v Lublani v duchu naděje v urovnání konfliktu zdůraznil, že obvinění obsažená v rezoluci *nezpochybní jejich úctu k Sovětskému svazu a Všesvazové komunistické straně (bolševiků) ani solidaritu s bratrskými komunistickými stranami* (1. 7., s. 1).

Obranná kampaň, již rezoluce v Jugoslávii rozpoutala, připomíná v mnohém kampaň za V. kongres KSJ. Stejně jako Rudé právo zveřejňovalo telegramy a projevy souhlasu

s rezolucí přijatých na schůzích stranických organizací všech stupňů, věnovala naopak Borba skutečně velký prostor prohlášením, jež na rezoluci reagovala odmítavě. Znění všech těchto prohlášení, jimž byla často věnována až polovina rozsahu jednotlivých vydání, bylo téměř identické, proto je dostačující zobecnit jejich obsah na *vyjádření rozhořčení a odsouzení rezoluce*, jejíž kritika byla označována za *neopodstatněnou a lživou* na jedné straně a na straně druhé vyjádření *důvěry, obdivu a oddanosti* současnému vedení KSJ, jejímu ÚV a soudruhu Titovi.

Značný prostor byl v tomto ohledu věnován též dementi jednomyslně kritického postoje zemí lidové demokracie vůči Jugoslávii. První rozbor reakcí zakraničního tisku na stránkách Borby se zabýval velmi kritickým článkem Ústředního orgánu Bulharské strany práce „Rabotničesko delo“. Vzhledem k tomu, že nedávná jednání Tita s Dimitrovem o možné balkánské unii bylo pravděpodobně hlavní příčinou Stalinovy nespokojenosti s Titem, lze úplný názorový obrat bulharské vlády vyjádřený v takto briskní odpovědi označit dobovou terminologií za výsledek skutečné „leniniské sebekritiky“. Nabízí se pochopitelně vysvětlení, že toto přehodnocení vlastního postoje mělo pouze odvrátit Stalinův hněv a následné postihy, jež Bulharsku jakožto druhému aktéru těchto jednání pravděpodobně hrozily.

Borba ve své reakci na bulharské komuniké upozorňuje na jeho nemístnost a neupřímnost. Skandální je prý především skutečnost, že komuniké přijalo valné shromáždění Ústředního výboru bulharských komunistů 27. června, tedy dva dny před tím, než československý deník Rudé právo znění rezoluce jako první zveřejnil. Tyto okolnosti svědčí o tom, že *vše bylo tajně připraveno již dříve v nesmyslném přesvědčení, že se naše strana a náš národ nechají rezolucí zmást. Je to další příklad bezprincipielních, zákulisních, frakčních a jiných metod, jež v honbě na vedení naší strany a na celou stranu a zemi v posledních měsících užívají některé země lidové demokracie i některé ostatní.*

Bez povšimnutí nezůstalo v redakci Borby vyznění bulharského komuniké (jež se příliš nelišilo ani v reakcích dalších zemí lidové demokracie a o němž byla řeč v části věnované Rudému právu). V souvislosti s bulharským komuniké Borba upozornila na kontrast *přátelského* a *bratrského* tónu rozboru rezoluce, jímž jsou však údajně prezentována lživá obvinění. Za takové označuje například tvrzení, že vedení KSJ popírá zásluhy Rudé armády na osvobození Jugoslávie od fašistických okupantů. *Jugoslávští představitelé však vždy tvrdili, a svého času to potvrzovali i největší sovětsí vůdci, že národům Jugoslávie se ve válce dostalo jediné opravdové a bratrské pomoci právě od Rudé armády, že ani jeden národ v Evropě, tedy ani národy Jugoslávie, by se nedočkal osvobození bez Rudé armády, ani jeden by si bez Sovětského svazu neudržel v poválečných podmínkách nezávislost; ovšem, narozdíl od jiných zemí, národy Jugoslávie obdržely zmíněnou pomoc od Rudé armády poté, co v třicet devět měsíců trvajícím národním povstání již samy pohřbily základy staré Jugoslávie, přičemž disponovaly armádou o 300 000 vojáků včetně ohromných osvobozených území.*

Jugoslávie tedy nepopírá význam rudoarmějské pomoci, naopak, popírán je význam boje jugoslávských národů.

Dalším bodem obžaloby ÚV KSJ byl jeho údajný nacionalismus. Borba v tomto bodě bulharské vládě odpověděla vznesením rétorické otázky, jak je možné z nacionalismu obvinít stranu, jež vyřešila národnostní otázku v mnohonárodnostní zemi, jakou Jugoslávie je, tak, jako to učinila právě KSJ. Upozornila ji též, že to byl především soudruh Tito, kdo prokázal internacionalismus v době války i po ní, a to právě ve vztahu k Bulharsku. Bulharská vláda si tedy měla podle Borby uvědomit, že je *absurdní klást rovnítko mezi socialistické vlastenectví, jež sjednocuje několik národů, a nacionalismus, jenž má vždy původ v buržoazii, a to v buržoazii národa jediného* (3. 7., s. 2).

Též maďarský tisk odmítal považovat postoj vedení KSJ za patriotismus a v souladu s rezolucí jej označil za pouhý *obyčejný buržoazní nacionalismus, jenž již od roku 1941 vede Jugoslávii do záhuby*. I maďarskému národu odpověděla Borba vznesením otázky, *zda svržení vlády Cvetković – Maček a odmítavý postoj k podpisu Paktu tří, po němž navíc následovala fašistická invaze, to vše pod vedením KSJ, je výrazem nacionalismu a úpadku Jugoslávie, zatímco např. připojení Maďarska k Ose představuje podle maďarského tisku správné chápání poměru a harmonie internacionálního a nacionálního úsilí* (5. 7., s. 1).

Podle jiného komentáře Borby se rezoluce zakládá na neznalosti poměrů v Jugoslávii. Na kritiku postavení komunistické strany v Jugoslávii Borba namítala, *že i všem nepřátelům mimo Lidovou frontu musí být jasné, že se komunistická strana v Lidové frontě nerozměnila, nýbrž že frontu vede*. K pochopení vztahu celé země k Sovětskému svazu *není potřeba být ideologickým teoretikem, stačí v Jugoslávii jen chvíli žít a vědět, jaké knihy se zde čtou a jaké vydávají, jaké filmy se promítají v kinech, stačí vědět, že v makedonském jazyce byly vydány dříve dějiny VKS (b), než byl vydán slabikář* (4. 7., s. 2).

Za povšimnutí stojí zejména skutečnost, že obzvláště citlivě byla v Jugoslávii vnímána změna diskurzu zpravodajství Rudého práva a československého tisku vůbec. Borba totiž opakovaně považovala za důležité dementovat její „nepravdivé“ zpravodajství a uvést informace „na pravou míru“. Bohatá reflexe zpravodajství Rudého práva v Borbě pochopitelně neminula ani stěžejní příspěvek ke kritice KSJ z pera Gustava Bareše, jehož obsah detailně přibližuje předchozí část. Redaktor Borby se ve své filipice Bareše jako dávného přítele ptá: *„Jak jsi mohl, Gustave, jako jeden z účastníků porady Informačního byra, jako jeden z vůdčích soudruhů bratrské československé strany, přijmout tyto nepravdivosti za své a na jejich základě urážet naši stranu a naši zemi?“*

Pokračuje argumentací vyvracející obvinění vznesená Informačním byrem. Na výtku, že jugoslávská zahraniční politika nemá nic společného s učením marxismu-leninismu, odpovídá drobnou příhodou. *„Zatímco jsi ty byl na cestě do Bukurešti, organizovala americká reakce stávkou v newyorském přístavu, při níž bránila zakotvení naší zaoceánské lodi Radnik,*

a to jen proto, že se v kabině kapitána nacházel vedle obrazu soudruha Stalina též obraz soudruha Tita.“

Na tvrzení o snahách KSJ převzít vůdčí úlohu v mezinárodním revolučním hnutí, což podle Bareše dokládá prohlášení jedné z vůdčích osobností KSJ, že *Jugoslávie našla nové, dokonalejší formy státní organizace a organizace veřejného života, než jaké panují v SSSR*, pak redaktor lakonicky odpovídá pouze požadavkem, aby Bareš zveřejnil, kdo má být autorem tohoto výroku a kde a kdy jej zveřejnil, jelikož je přesvědčen, že se jedná o pouhý výmysl.

V souvislosti s dalším obviněním, podle něhož *KSJ převzala arzenál klevet proti Sovětskému svazu od trockistů a jiných nejhorsích nepřátel*, upozorňuje Borba Bareše, že Jugoslávie byla v letech 2. světové války jedinou zemí v okupované Evropě, kde byl *jakýkoliv pokus pomlouvat SSSR považován za zločin proti vlastním národům a že všichni, kdož se ukázali být kolaboranty a agenti okupátorů, stanuli před lidovým soudem. Nikde tedy neměli trockisté a jim podobní pomlouvači Sovětského svazu horší podmínky než v Jugoslávii.*

Do této disputace se na jiném místě vložil sám Vladimír Dedijer. Na důkaz, do jaké míry si v Jugoslávii Sovětského svazu cení, předložil statistické údaje Úřadu pro informace při vládě FLRJ z roku 1947, podle nichž informovala Borba o Sovětském svazu, jeho zahraniční politice a úspěších jeho obyvatel v budování své socialistické vlasti o 13,8% více než orgán KS Bulharska Rabotničesko delo, o 137% více než orgán KS Rumunska Scînteia, o 155% více než orgán KS Maďarska Szabad Nép, o 208% více než orgán KS Československa Rudé právo, o 236% více než orgán KS Francie L'Humanité a o 850% více než orgán KS Itálie L'Unità. Z celkového rozsahu svého zpravodajství věnovala Borba Sovětskému svazu 7,4% (z toho zahraniční politice SSSR 4,7% a životu v zemi 2,7%), zatímco například Rudé právo pouhých 2,37% (0,41% zahraniční politice a 1,96% životu v zemi). Dedijer pokračuje výčtem statistických údajů z dalšího sektoru agitace a propagandy, tentokrát srovnává údaje o počtu sovětských knih přeložených a vydaných v Jugoslávii za první čtyři měsíce roku 1948 se stejnými údaji jiné lidově demokratické země, konkrétně Československa. Z cizích jazyků bylo v Jugoslávii přeloženo 287 knih, z čehož na sovětskou literaturu připadalo 225 knih, tedy 78,39%. V Československu celkový počet přeložených knih činil 277. Ovšem pouze 57, tedy 20,58% bylo knih sovětských (17. 7., s. 2).

Ovšem zpět k polemice s Gustavem Barešem. V souvislosti s jeho dalším tvrzením, že proti vedení KSJ se vzbouřila též stranická organizace Bělehradské univerzity, radí Barešovi dotýčný redaktor, jako jeden z delegátů univerzity na V. kongres KSJ, aby si přečetl vydání Borby z 3. července (ve skutečnosti ze 4. července), *v němž najde celé znění prohlášení této stranické organizace hovořící o pravém opaku* (4. 7., s. 3). Celá záležitost měla odezvu i na samotné univerzitě. Její stranický výbor zaslal redakci Rudého práva

protestní dopis, v němž po redakci žádal zveřejnění svého dopisu na stejném místě, na jakém byly otištěny její *smyšlené a lživé zprávy*. Podobně v *zájmu pravdy* požadoval též zveřejnění zmíněné rezoluce stranické organizace univerzity, *čímž by Rudé právo dokázalo svou schopnost sebekritiky* (4. 7., s. 3).

Na jiném místě vinilo Rudé právo KSJ též *z uvržní Jugoslávie do izolace od mezinárodního komunistického hnutí*, čímž ji prý vydalo napospas „imperialismu“. Podle Borby se ovšem obyvatelé Jugoslávie necítili být na mezinárodní scéně jakkoliv osamoceni, jelikož Sovětský svaz je nikdy nemůže opustit právě pro svou antiimperialistickou politiku. Už ze své podstaty nebude nikdy lhostejný ke snahám „imperialistů“ ovládnout jakoukoliv zemi, tedy ani Jugoslávii.

Vedení KSJ dále údajně tvrdilo, že si při budování socialismu vystačí bez pomoci Sovětského svazu. Ve své odpovědi Borba upozornila Rudé právo, že nejen v Československu, nýbrž i v Jugoslávii je všeobecně rozšířena znalost Leninova učení, jež mimo jiné jasně praví, *že ekonomiky jednotlivých socialistických zemí se musejí sblížovat, nikoliv vzdalovat, což jasně dokazuje, že jugoslávští komunisté, hlásí-li se k myšlence socialismu, nikdy nemohou být autory podobných prohlášení*.

V souvislosti s výtkou, že vedení KSJ odmítalo před veřejností přiznat své chyby, uvádí Borba výrok jednoho z členů strany, jež považuje za dostatečně výmluvný, aby byl ponechán bez dalšího komentáře: *„Chtějí po nás, abychom přiznali, že jsme špióni, pokud tak neučiníme, pak nejsme marxisté-leninisté.“* (5. 7., s. 1)

Rozhořčení jugoslávské vlády vyvolala také zpráva Rudého práva o dočasném omezení volného pohybu občanů Jugoslávie. Vevyslanec v Praze Marijan Stilinović byl dokonce jugoslávskou vládou pověřen upozornit vládu československou, *že podobné pomluvy nepomohou rozvíjení bratrských vztahů, naopak že jsou v úplném protikladu s duchem přátelství a spolupráce našich národů tak, jak byly zakotveny v dohodách a smlouvách mezi našimi vládami* (5. 7., s. 4).

Na závěr ještě zmínka o zemi, jež zanedouho Jugoslávii následovala ve vyhlášení „vlastní cesty komunismu“, zatím se však staví na stranu Sovětského svazu podobně jako jeho ostatní satelity. Chladnou prozřetelnost totiž projevil v tomto ohledu albánský vůdce Enver Hoxha, který vztahy s Jugoslávií začal již několik měsíců před samotnou roztržkou Stalin – Tito redukovat jako první. Tento trend albánsko-jugoslávských vztahů však eskaloval 30. června, kdy albánské ministerstvo vnitra vydalo několik provokačních nařízení namířených především proti jugoslávským občanům pobývajících na území Albánie, a to většinou na výslovnou žádost albánské vlády.

Padlo tak mimo jiné rozhodnutí neprodleně zavřít jugoslávské vydavatelství „Jugoslovenska knjiga“ či zakázat prodej „Borby“ na albánském území. Ve školách vydalo ministerstvo vnitra rozhodnutí vyřadit z učebnic všechny texty o maršálu Titovi, nesměly se o

něm zpívat písně a klást otázky u zkoušek. Na všech úřadech byly odstraněny jeho obrazy (3. 7., s. 4). Opatření albánské policie blokovat potraviny pro jugoslávskou menzu a znemožnit tak stravování jugoslávským občanům mělo těžký dopad obzvláště na děti (5. 7., s. 4). Všichni občané Jugoslávie, jež vláda FLRJ předtím vyslala na žádost vlády Lidové republiky Albánie do její země, tedy především různí odborníci, technici, poradci či profesori, pak museli zemi opustit do 48 hodin (4. 7., s. 1). Jako odpověď vnesli jugoslávští diplomaté proti těmto *nepřátelským a brutálním postupům albánských státních orgánů i jedinců protest u albánské vlády*, jak je však známo z historie, bez jakýchkoliv účinků (3. 7., s. 4).

Mnohem dalekosáhlejší důsledky mělo anulování všech ekonomických smluv a protokolů mezi oběma zeměmi, a to bez předchozího jednání s jugoslávskou vládou. Vzhledem k tomu, že jugoslávský kapitál byl v podstatě jediným kapitálem v zemi, mělo toto rozhodnutí katastrofální dopad především na albánské hospodářství, a to i přes fakt, že z celkového výnosu této ekonomické spolupráce bylo ve prospěch Jugoslávie odvedeno pouhých 18,5%, zatímco Albánie získala celých 81,5%. Pro Hoxhův režim tolik typické *jednostranné rušení dosavadních dohod proti zájmům vlastní země a urážení smluvního partnera* bylo podle Borby v dosavadních dějinách diplomatických vztahů něco nevídaného (4. 7., s. 1).

Malá poznámka na závěr. Z dnešního hlediska je zajímavý dopis Albánského výboru Kosova a Metochie, v němž postoj Albánie kritizují sami Albánci obývající jugoslávská území. Nejenže i oni odsoudili obvinění Informačního byra jako lživá a neopodstatněná, zdůraznili též, že nová Jugoslávie je první zemí v dějinách, jež Albáncům jako národnostní menšině poskytla podmínky pro kulturně-osvětovou obrodu. Připojili poděkování za to, že své děti mohou nyní posílat do 395 základních a 18 středních škol s výukou v albánském jazyce (24. 7., s. 4).

* „Druže Tito – vodo komunista

*Pratija je kao sunce čista,
da čistija od žita je bijela
dokazaće njena dalja dela!“*

** *Naš dragi druže Josife Visarionoviću Staljine.*

Sa našeg velikog mitinga Narodnog fronta Petog rajona šaljem Ti tople pozdrave i preko Tebe cijelom Sovjetskom Savezu.

Druže Staljine, duboko vjerujemo u Tebe, da ćeš sve učiniti da se skinu neopravdane optužbe koje su bačene na čitavu našu zemlju, našu Partiju i naš Centralni komitet.

Naša ljubav prema Tebi, prema cijelom Sovjetskom Savezu, prema svemu što ste učinili za čitavo čovječanstvo bezgranična je isto kao i naša vjera, da ćeš učiniti sve da istina izađe u skoro vrijeme na vidjelo.

Živjelo nerazrušivo bratstvo Sovjetskog Saveza i FNRJ.

Živio naš učitelj ljubavi prema SSSR-u drug Tito.

Živio naš veliki prijatelj Josif Visarionović-Staljin!“

2.3

VYSTOUPENÍ JUGOSLÁVSKÝCH CVIČENCŮ NA XI. VŠESOKOLSKÉM SLETU

Zpravodajství Borby a Rudého práva se v některých ohledech lišilo i v případě XI. všesokolského sletu. Samotné vystoupení jugoslávských cvičenců zahrnovaly chválou oba listy a Borba v otázce hodnocení kvality tohoto vystoupení československý tisk často a hrdě citovala. Citován byl list Práce, který psal, že se jugoslávská tělovýchova výborně prezentovala a Jihoslované prý překvapili. Ze Svobodného slova bylo přeneseno, že *elita jadranské válečné flotily provedla své cvičení velmi efektně a diváci byli jejím cvičením nadšeni*. Citace Mladé fronty o cvičení námořníků uvádí, že *bylo jiné, než jsme zvyklí, s jinými pohybovými elementy, tvrdší, odhodlanější a rychlejší. Většina přechodů ve cvičení proběhla za běhu. Námořníci nejprve svými těly zformovali kotvu s Titovým jménem a na konci cvičení znak Jugoslávie s jejími iniciálami FLRJ*. Citována byla slova Lidové demokracie o jugoslávských námořnících, kteří sklidili bouřlivé ovace, a která napsala, že se *na okamžik zdálo, jako by tvořili jedno tělo, tak precizní během celého cvičení byly jejich cviky*. Podobné byly i citace hodnocení vystoupení námořníků, převzaté z Lidových novin, Zemědělských novin či Národního osvobození. Svým článkem „Veselé překvapení z Jugoslávie“, podle nějž byly cviky námořníků *dokonale precizní, plně neuvěřitelně rychlých a přitom zcela jistých a elastických pohybů*, se ke chvále přidala též Obrana lidu (5. 7., s. 4).

V hodnocení kvality a nadšení, jež vystoupení cvičenců reprezentujících Jugoslávii vyvolalo, se tedy oba listy shodovaly, ovšem Rudé právo, narozdíl od Borby a vcelku logicky, nechávalo zcela bez povšimnutí politický podtext sletu a projevy solidarity s Titovou Jugoslávií na československé straně. *Ve dnech sletu, kdy si československý tisk a propaganda osvojili pomlouvačnou a intrikánskou rétoriku proti Jugoslávii, docházelo na ulicích Prahy podle Borby k bouřlivým a nadšeným manifestacím bratrství a přátelství mezi Čechoslováky a Jihoslovany. Z chodníků, tramvají a balkonů Pražané zdravili Jihoslovany hesly „Tito – nazdar!“ či „Ať žije Jugoslávie!“* Na mnohé, kteří toužili vidět Titovy cvičence a námořníky, se pro ohromný zájem ovšem nedostaly lístky. Přestože s tím původní program nepočítal, požádali českoslovenští Sokolové hosty z Jugoslávie, aby v neděli své vystoupení opakovali. *Jakmile hlasatel oznámil tuto původně neplánovanou reprízu, zavládla hledištěm netrpělivost. V úvodní řeči, jež byla stejná jako v sobotu, zdůraznil hlasatel úlohu Komunistické strany Jugoslávie a soudruha Tita v národně osvobozenéckém boji a v budování socialismu v Jugoslávii. Publikum tato slova odměnilo skandováním „Ať žijí Titovi námořníci!“ a „Tito – Tito!“* (7. 7., s. 4)

Co se týče samotného vystoupení, největší nadšení diváků vyvolaly především ty části, v nichž cvičenci formovali pomocí svých těl znak jugoslávského válečného námořnictva s Titovým jménem a pěticipou hvězdu s iniciálami Jugoslávie při odchodu ze

cvičiště (4. 7., s. 6). Areálem se v těchto momentech rozléhal pozdrav „*Bud' zdrav, Tito!*“ (5. 7., s. 4). Závěrečné defilé více než 200 000 cvičenců vidělo 750 000 přihlížejících. I zde zdravili jugoslávské cvičence, v průvodu ihned za cvičenci Sovětského svazu, Pražané hesly „*At' žije Jugoslávie!*“ či „*At' žije Tito!*“ (8. 7., s. 6)

Po návratu do své vlasti zopakovali jugoslávští cvičenci průvod i celé vystoupení v Bělehradě ještě jednou i pro domácí publikum (11. 7., s. 6). Výbor pro tělovýchovu při vládě FLRJ dokonce obdržel od československého velvyslanectví v Bělehradě dopis, v němž velvyslanectví vyjádřilo *vřelé díky za účast Jugoslávie na XI. všesokolském sletu a žádalo výbor, aby laskavě tlumočil toto poděkování všem jugoslávským soudruhům, kteří se na organizaci jugoslávské výpravy podíleli* (27. 7., s. 5).

ZÁVĚR

Analýza Rudého práva potvrdila předpokládaný určující vliv politického klimatu v socialistickém táboře na podobu mediálního obrazu Jugoslávie v československém tisku. Stručný nástin kontextu roztržky také potvrdil předpoklad, že hlavní a jedinou konstitutivní silou politiky mezinárodního komunistického hnutí, a tedy i determinantem propagandy těchto zemí, byl Sovětský svaz. Situace v Jugoslávii, jejíž příslušnost k tomuto bloku se do poloviny roku 1948 zdála být nezpochybnitelná, se v tomto ohledu pochopitelně ničím nelišila. Tito dokonce platil za nejvěrnějšího Stalinova vazala a jugoslávská poslušnost v plnění příkazů Moskvy byla pověstná. Diktát Moskvy byl tedy závazný pro celý socialistický blok včetně Jugoslávie.

To ovšem neznamená, že historické okolnosti, konkrétně animozita ze strany Sovětského svazu, nemohly vehnout Jugoslávii do defenzivy. V momentě, kdy se mašinérie propagandy, do té doby obvykle namířená proti „kapitalistickému nepříteli“, obrátila proti jednomu ze svých strůjců a uživatelů, zjistil tento, že jeho obvyklé metody přesvědčování ztratily na účinnosti a že je najednou zcela bezmocný jakkoli proti této kampani bojovat. Mediální agenda země v takové situaci se pak přes obvykle demagogickou povahu může odvolávat na zcela nemodifikovanou skutečnost, jinými slovy je v podstatě „upřímná“.

V takové situaci se dle mého názoru ocitla v roce 1948 i Jugoslávie pod vedením Josipa Broze Tita. V tomto „obranném módu“ se jugoslávská mediální agenda nacházela po krátkou dobu několika měsíců, než se Titovi podařilo obnovit neotřesitelnost vlastní pozice a stabilitu v zemi. Jakmile si byl jist, že se Stalin v jeho případě osudově zmýlil, věděl, že v rozehrané strategicko-politické partii studené války může sebevědomě pokračovat. Přestože jugoslávská mediální agenda zůstala zcela v režii politických vůdců i po zveřejnění rezoluce, dokazuje případ Jugoslávie v počátcích studené války, že ne vždy jsou média totalitní země jednoznačnými nástroji šíření lživé propagandy. S narůstajícím časovým odstupem bude při studiu dobových mediálních textů zemí již neexistujícího socialistického bloku stále obtížnější rozlišovat tyto jejich drobné dobově a kontextuálně podmíněné nuance.

Jak křehká může být integrita postoje jedné socialistické země k druhé, tedy Československa k Jugoslávii, dokazuje úvodní článek předcházející autentickému přepisu korespondence mezi představiteli Jugoslávie a Sovětského svazu, v Československu poprvé zveřejněný v den výročí vydání rezoluce Informačního byra 28. července 1968 pod názvem „Korespondence Stalin – Tito v předvečer jugoslávské exkomunikace v roce 1948 – stále aktuální a varující“. V atmosféře Pražského jara a uvolňování poměrů autor tohoto úvodního článku, Karel Vaš, jehož výroky by v roce 1948 byly zcela nemyšlitelné a kacířské, hodnotí

úlohu Sovětského svazu a Jugoslávie v celé záležitosti diametrálně odlišně. Uvedme několik výmluvných útržků z Vašova textu plného superlativů na adresu Jugoslávie a jejího vedení.

(...) Tato korespondence z doby těsně před přijetím nesprávné a nespravedlivé rezoluce Informbyra, tedy vedená v předvečer perzekuční exkomunikace KS Jugoslávie z řad mezinárodního komunistického hnutí a ničím neopodstatněné a nepřátelské izolace Jugoslávie je (...) přísně tabuizována a zcela záměrně a soustavně utajována nejen před širší, ale i před stranickou veřejností. (...) Přestože dopisy stalinského stranického vedení mají charakter útočný, nezdvořilý a často i urážlivý, jugoslávští soudruzi ve svých dopisech odpovídají věcně, důstojně a zdvořile. (...) Zde muselo jít o záměrné, předpojaté a apriorní odsouzení a zamítnutí jugoslávských forem a metod výstavby socialismu, o úmysl prostě donutit jugoslávské vedení kombinovaným nátlakem ke kapitulaci, k vzdání se práva na autonomní rozhodování ve vlastní zemi a podřídít se hegemonismu a dogmatismu stalinského vedení. (...) Jugoslávské vedení si zcela realisticky uvědomilo, že při takovémto projednávání věci na zasedání Informbyra by se prakticky ocitlo jaksi na lavici obžalovaných a v roli předem odsouzeného delikventa. (...) Korespondence a po ní následující rezoluce jsou výstražným příkladem nesprávného a nejvíc zavrženého příkladu řešení rozporů mezi socialistickými zeměmi a mezi komunistickými stranami. (...) Přestože rezoluce znamenala otevřenou výzvu k občanské válce v Jugoslávii a k násilnému svržení státního a stranického vedení v čele s Titem, zachovalo toto vedení důstojnost, politickou rozvahu a krajní umírněnost. (...) Nepřátelské tažení proti Jugoslávii se rychle stupňovalo a roztržka s Jugoslávii se prohlubovala, o čemž svědčí druhá rezoluce Informbyra z roku 1949 „Jugoslávská komunistická strana v moci vrahů a špiónů“. (...)

Dnes, tedy v době, kdy pojmy jako Sovětský svaz, Jugoslávie nebo socialistický blok patří minulosti, je rozchod, bez ohledu na důležitost ve své době, dávno archivovanou záležitostí. Pokud však události roku 1948 budeme zkoumat prizmatem tehdy dosažených standardů organizace mezinárodních vztahů, může jejich studium přinést užitečné a inspirativní poznatky aplikovatelné i na dnešní svět.

Přínos takového studia ocenil i srbský historik a velvyslanec Federativní republiky Jugoslávie v Indii v 90. letech Čedomir Štrbac, který se v této souvislosti zamýšlí nad křehkostí hodnotového systému pravé demokracie. Podle něj bylo založení organizace Spojených národů výsledkem historické evoluce a výrazem snahy o jednotu světa a přijetí demokratických hodnot jako jsou rovnoprávnost všech států a jejich rovnocenná suverenita, mírové řešení problémů, odmítání užití násilí proti teritoriální integritě či politické nezávislosti, nevměšování se do vnitropolitických záležitostí atd. Přestože tyto hodnoty

vnímáme jako samozřejmé, je i dnes nutné je afirmovat jako realitu mezinárodní praxe (Štrbac, 1982, s. 34-37).

Studená válka totiž přinesla nový typ vzájemných vztahů, a to „bratrskou vzájemnou pomoc a spolupráci“, zdůrazňující výjimečnost jednoty socialistických zemí. Tento nový typ mezinárodní organizace vyžadoval alternativu pozitivního vývoje praxe mezinárodních vztahů jako buržoazního dědictví (Tito – Staljin, 2006, s. 20). Negativní dopady vzájemných krizí a dramatických událostí, ke kterým nový typ mezinárodních vztahů vedl (rok 1956 v Maďarsku, 1968 v ČSR atd.), se marně snažil ospravedlnit Leonid Iljič Brežněv svou doktrínou „organizované (omezené) suverenity“¹⁾.

Štrbac vidí mezi „bratrskou vzájemnou pomocí a spoluprácí“ a dnešním vývojem znepokojivou paralelu. Dnes, v době globalizace a stále větší vzájemné závislosti, je sice státní suverenity stále propagována jako hlavní premisa mezinárodně-právního hnutí, avšak globalizace s sebou přináší nepřekonatelné rozdíly v suverenitě mocných západních zemí a zemí v tranzitu, které tvoří jakýsi „klub extrasuverénních“.

Štrbac tranzit vidí jako proces desuverenizace vojensko-ekonomicko-politického prostoru postsocialistických zemí. Nové ideologemy jako je „tranzit“ či „euroatlantická integrace“ dnes zaměnily ty staré, čímž Brežněvova doktrína omezené suverenity „bratrských“ zemí ve jménu internacionalismu a obrany socialismu, tedy i možnost vojenské intervence v zemích socialistické jednoty, dostaly pouze nový kabát „obranu demokracie a lidských práv“. Takové šíření svobody v celoplanetárních rozměrech je nejčastěji pouhou maskou politiky světové hegemonie, jejímž tragickým projevem byly například zločiny „humanitárního bombardování“ Jugoslávie Severoatlantickou aliancí v roce 1999 (Tito – Staljin, 2006, s. 21). Autorství tohoto oxymóronu je mimochodem připisováno Václavu Havlovi, významnému zastánci intervence, i když ten to důrazně popřel: „*Obskurní pojem ,humanitární bombardování‘ jsem samozřejmě nejen nevymyslel, ale nikdy ani nepoužil a použít nemohl, neboť mám - troufám si tvrdit – vkus.*“ (Mladá fronta DNES, 24. 5. 2004)

LITERATURA:

ŠTRBAC, Čedomir. *Koegzistencija i internacionalizam*. Beograd : Radnička štampa, 1982. 235 s.

HAVEL , Václav. K Falbrově lži. *Mladá fronta DNES*. 24.5.2004.

¹⁾BREŽNĚV, Leonid Iljič . *Internationalismus činů : Projev soudruha L.I. Brežněva na 5. sjezdu Polské sjednocené dělnické strany*. Moskva : APN, 1968. 14 s.

Roumania

Russia 90%

The other 10%

Greece G. Portugal
Greece & USA

90%

~~The other~~
Russia

10%

Yug. Slav.

50

50%

Hungary

50

50%

Bulgaria

Russia

75%

The other

25%

Příloha 2: vlajka FLR Jugoslávie

Příloha 3: znak FLR Jugoslávie